

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
MAAILMA KEELTE JA KULTUURIDE KOLLEDŽ

Jaana Savolainen

NIMEDE TÕLKIMINE J.R.R. TOLKIENI
TRILOOGIAS „SÕRMUSTE ISAND“

Magistritöö

Juhendaja Ene-Reet Soovik

TARTU 2015

Abstrakt

Selle magistritöö eesmärk on uurida „Sõrmuste isanda“ eestikeelses tõlkes esinevaid nimesid, lähtudes teistes keeltes ilmunud tõlgetes ilmnenu raskustest ja Tolkieni enda kommentaaridest ja seisukohtadest. Nimede analüüsimisel lähtutud autori enda seisukohtadest ning püütud võrrelda autori ja tõlkija eesmärke ning lugejaskonnaga arvestamist.

Töö jaguneb kolmeks osaks. Esimene osa käsitleb „Sõrmuste isanda“ žanri ja kirjanduslikke mõjusid ja annab ülevaate varem ilmunud tõlgetest. Töö teine osa käsitleb nimesid, nende tõlkimise põhimõtteid ja meetodeid ning toob välja erinevaid võimalikke tõlkestrateegiaid, mida tõlkija vastavalt vajadusele kasutada võib. Kolmas osa koosneb analüüsitud nimede tõlkimisel kasutatud tõlkestrateegiate ülevaatest ja nimede analüüsist, mida on tehtud korpuse põhjal. Töö lõpus on esitatud järeldused ja kokkuvõte ning lisad sisaldavad analüüsitud nimesid ja „Sõrmuste isanda“ autori märkuseid.

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. „Sõrmuste isand“ ja selle ülevaade.....	9
1.1. Fantaasia- ja lastekirjanduse elemendid „Sõrmuste isandas“	9
1.1.1. Lastekirjanduse tunnused ja selle tõlkimine.....	9
1.1.2. Fantaasiakirjanduse tunnused ja selle tõlkimine	11
1.2. „Sõrmuste isanda“ tõlkimise omapära.....	14
1.2.1. Ajalooline ja keeleteaduslik väljamõeldis	16
1.2.2. Kirjanduslikud mõjud „Sõrmuste isanda“ tekstis.....	19
1.2.3. Väljamõeldud keeled ja sõnad.....	21
1.3. Esimesed ilmunud „Sõrmuste isanda“ tõlked.....	24
2. Ülevaade nimede tõlkimisest ja „Sõrmuste isanda“ probleemsetest kohtadest.....	28
2.1. Nime mõiste.....	28
2.2. Nimede tõlkimise vajalikkus ja põhjused.....	29
2.2.1. Tõlkija nähtavus tekstis	30
2.3. Nimede tõlkimise meetodid ja põhimõtted.....	32
2.3.1. Fernandese (2006) tõlkimismudel	33
2.3.2. Daviesi (2003) tõlkimismudel	35
2.3.3. Võõrnimed ja nende kasutamine eesti keele seisukohast	37
3. Nimede tõlkimine „Sõrmuste isandas“	40
3.1. Tõlkekategoriate ülevaade	41
3.2. Tolkieni märkustega nimed	44
3.2.1. Isikud, loomad, olendid	44
3.2.2. Kohanimed	49
3.2.3. Asjad.....	53
3.3. Ilma märkusteta nimed	55
3.3.1. Isikud, loomad, olendid	56

3.3.2. Kohanimed	60
3.3.3. Asjad.....	62
Kokkuvõte	64
Kirjandus	66
Summary.....	70
Lisa 1. Nimede loend.....	72
Lisa 2. Tolkieni märkused.	90

Sissejuhatus

„Sõrmuste isanda“ avaldas esimest korda 1954. aasta juulis kirjastus Allen & Unwin. Kui ta seda 1937. aastal kirjutama hakkas, pidi sellest saama samal aastal ilmunud „Kääbiku“ järg. Osaliselt oli selle aluseks Tolkieni isiklik mütoloogia, mida ta 20 aastat täiendanud ja täiustanud oli. Algselt oli „Kääbik“ tore lugu, mida ta enda lastele kirjutas, kuid aeg-ajalt põimis ta sellesse enda rõõmuks oma vanema mütoloogia elemente (Hammond 2005).

Esimesed märgid tema loodud mütoloogiast ilmsid 1916.-1917. aastatel kirja pandud luuletustes, kuid need ei olnud omavahel kuigi tihedalt seotud. Esimene pikem lugu, mis on mõnevõrra muutunud kujul, kuid siiski äratuntavate tegelastega ka tänapäevaste lugejateni jõudnud. Näiteks on 1917. aastal kirjutatud „Gondolini langus“, mis räägib ülima kurjuse kehastuse – Morgothi – vägede rünnakust viimase haldjakantsi vastu. Linn langeb rünnaku käigus, kuid väike rühm, nende hulgas Earendel (Gondolini haldjakuninga lapselaps) pääsevad hävingust. On märkimisväärne, et juba 20 aastat enne „Sõrmuste isanda“ loo alustamist olid mõned ka hiljem kesksel rolli mänginud tegelaskujud ja nimed juba loodud.

Tolkien oli koolis õppinud ladina ja kreeka keelt, kuid tundis suurt huvi ka teiste, näiteks vanainglise, gooti, vananorra ja isegi soome keele vastu. Hiljem läks ta Oxfordi algul klassikalist filoloogiat ja seejärel inglise filoloogiat õppima. Üks tema esimestest ja armastatumatest keeltest, Quenya, toetuski oma fonotaktika ja morfoloogiaga suuresti soome ja ladina keelele. Seda keelt arendas Tolkien oma elu lõpuni edasi, kusjuures „Sõrmuste isanda“ ilmumise ajaks oli sellest saanud Quenya (eestikeelsete raamatute järgi kvenja keel) ning enamik tema tööde haldjate nimedest on loodud just selles keeles. Kuid Earendeli allikas oli Cynewulfi „Crist“, anglosaksi religioosete värsside kogumik. (Carpenter 2002: 88–123) Enamik Tolkieni töödes kasutatud isiku- ja kohanimedest on konstrueeritud tema loodud keelte põhjal ja tema enda sõnul oli nende keelte olemasolu kogu mütoloogia tekkepõhjus. Tihti juhtus, et varem lihtsalt meeldiva kõla pärast loodud või kuskilt mujalt võetud nimi sai endale uue kuju ja etümoloogia. Näiteks Earendelist sai hiljem Eärendil, mis tähendas sõna-sõnalt „mere sõber“ (*ëar* 'meri' + *-ndil* 'sõber, pühendunu') – tähendus, mille Tolkien nimele loo edasi arenedes alles hiljem juurde andis. (Tolkien 2002a).

Quenya põhjal lõi ta ka teise haldjakeele, mille loomiseks sai ta inspiratsiooni kõmri keelest. Nii sündis Sindarin ehk sindari keel ehk hallhaldjate keel. Lisaks neile kahele lõi ta veel teisigi, mis jäid paraku visandlikeks, kuid olid sellegipoolest vajalikud Keskmää „keelepuu“ täiendamiseks ja arendamiseks.

Pärast „Kääbiku“ ilmumist alustas ta tööd järgmise raamatuga ning otsustas kahe raamatu vaheliseks ühenduslülilik teha Bilbo „Kääbikus“ üsna süütuna tundunud võlusõrmuse (Tolkien 2002b: 40-41), kuid „Kääbiku“ järg oli märksa süngem ja käsitles keerulisemaid teemasid, nii et Tolkieni enda arvates ei olnud see enam lastele sobiv raamat: “It is becoming more terrifying than *The Hobbit*. It may prove quite unsuitable. It is more „adult“. [---] The darkness of the present days has had some effect on it. Though it is not an 'allegory.' [---] I think *The Lord of the Rings* is in itself a good deal better than *The Hobbit*, but it may not prove a very fit sequel. It is more grown up – but the audience for which *The Hobbit* was written has done that also.” (Letters 41-42)

Raamatu mustand sai pärast kõikvõimalikke muudatusi ja nende pärast kahtlemist lõpuks valmis 1948. aasta sügisel. „Kääbiku“ järjest oli saanud mitmesajaleheküljeline paks raamat, mis ühendas „Kääbiku“ teemad vanemate lugudega ja mille tekst oli keeleliselt märksa keerulisem. Puhtandid valmisid alles järgmisel, 1949. aastal. Vahepeal viis Tolkien sisse suuremaid ja väiksemaid muudatusi ning kirjutas tekste eessõna ja lisade jaoks. „Sõrmuste isand“ ei olnud mõeldud triloogiaga: Tolkieni jaoks oli see üks suur teos, mis koosnes kuuest väiksemast „raamatust“. Paraku tegi tema kirjastaja sellest ikkagi kolm raamatut, kuna ta kahtles, kas sõjajärgses ühiskonnas oleks olnud palju inimesi, kes oleks suutnud nii suure ja kalli raamatu eest üldse maksta. (Hammond 2005: 25–30)

Pärast puhtandi valmimist läks siiski veel aega, kuni raamat päriselt ilmus. Tolkien ja tema kirjastaja pidid vaeva nägema lisade lõpetamise, raamatu kujundamise, trükivigade parandamise, soovimatute paranduste parandamise (Tolkienile oli väga vastumeelne see, kuidas toimetaja käe alt läbi käinud tekstis oli järsku *elven* asemel *elfin*, *elves* asemel *elfs*, *dwarves* asemel *dwarfs* ja nii edasi), kaartide koostamise ja kõige muuga. Päriselt ilmus esimene raamat,

st „Sõrmuse vennaskond“ alles 1954. aasta juulis. Järgmine osa ilmus sama aasta novembris ning viimane kolmest raamatust anti välja järgmise aasta oktoobris.

„Sõrmuste isand“ osutus pärast ilmumist nii populaarseks, et seda hakati üsna pea teistesse keeltesse tõlkima. Kõige esimesena alustas tööd hollandi tõlkija, kes Tolkienilt esimesena nimede tõlkimise osas arvamust küsis. Tolkieni vastus oli esialgu järgmine: „*In principle* I object as strongly as it is possible to the ‘translation’ of the *nomenclature* at all (even by a competent person). I wonder why a translator should think himself called on or entitled to do any such thing. That this is an ‘imaginary’ world does not give him any right to remodel it according to his fancy, even if he could in a few months create a new coherent structure which it took me years to work out.” (Letters: 249-250) Lõpuks ilmus hollandikeelne tõlge 1956. aastal ning kolm aastat hiljem järgnes sellele rootsikeelne tõlge (Carpenter 2002: 282-283). Eestikeelne tõlge, mida see töö uurib, ilmus 1990. aastate lõpus ning aastatel 2007–2010 ilmus eestikeelse tõlke teine trükk, milles ilmusid mõned nimed muutunud kujul.

Selle magistritöö eesmärk ongi uurida „Sõrmuste isanda“ eestikeelset tõlget ja selles esinevaid nimesid, lähtudes teistes keeltes ilmunud tõlgetes ilmnenud raskustest ja Tolkieni enda kommentaaridest ja seisukohtadest. Kuna ta koostas esimest korda 1975. aastal ilmunud nomenklatuuri, mis pidi tõlkijatele „Sõrmuste isanda“ tõlkimisel abiks olema, on siin töös nimede analüüsimisel peamiselt sellest ka lähtutud ning püütud võrrelda autori ja tõlkija eesmärgi ning seda, kuidas on tõlkides arvestatud lugejaskonna teadmiste ja ootustega.

Töö jaguneb kolmeks osaks. Esimene osa on mõeldud lugejale teemast parema ülevaate andmiseks ning käsitleb „Sõrmuste isanda“ žanrilist kuuluvust, kirjanduslikke mõjusid ja annab lühida ülevaate varem ilmunud tõlgetest, et tutvustada käsitletava teema teisi külgi ja viidata võimalikele probleemidele, mis just „Sõrmuste isandat“ tõlkides tekkida võivad. Töö teine osa käsitleb nimesid, nende tõlkimise põhimõtteid ja meetodeid ning toob välja erinevaid võimalikke tõlkestrateegiaid, mida tõlkija vastavalt vajadusele kasutada võib. Lisaks sellele on selles peatükis antud ka töös kasutatav nime definitsioon ja käsitletud võõrnimede kasutamist eestikeelses tekstis. Töö kolmas osa koosneb analüüsitud nimede tõlkimisel kasutatud strateegia

ülevaatest ja nimede analüüsist, kusjuures Tolkieni märkustega ja ilma tema märkusteta nimesid on selles töös ülevaatlikkuse huvides käsitletud eraldi.

Tööle on lisatud ka uuritud nimede loend ning Tolkieni märkused. Mõnel juhul on märkused välja toodud lühemal kujul, kui nad algselt kirjutatud olid, kuid seda on tehtud seetõttu, et mitmel juhul lahkas Tolkien oma kommentaaris pikemalt vaatluse all oleva nime tähendust ja ajalugu ning antud töö seisukohalt ei olnud selliste lisanduste väljatoomine vajalik.

Kuigi see magistr töö ei rakendu enamikule tõlkijate igapäevasest tööst, mis tegeleb pigem tarbetekstide tõlkimisega, võiks see abiks olla ilukirjanduse, eriti fantaasia-, ulme- ja lastekirjanduse tõlkijatele, kes ei ole otsustanud, kas ja kuidas nad oma töös nimesid tõlkida sooviksid, kuid see töö võiks huvi pakkuda ka neile, kes soovivad saada paremat ülevaadet „Sõrmuste isanda“ nimedest ja probleemsete kohtade lahendamisest eesti keeles.

1. „Sõrmuste isand“ ja selle ülevaade

Selle peatüki eesmärk on anda lugejale ülevaade „Sõrmuste isanda“ žanrilisest kuuluvusest ning kirjanduslikest mõjudest. Lähemalt on vaadeldud piiri fantaasia- ja lastekirjanduse vahel ning lühidalt kirjutatud kummagi žanri tekstide tõlkimisest ning sellest, millele peaks tõlkija tähelepanu pöörama ja millega arvestama. Käsitletud on ka „Sõrmuste isanda“ ülesehitust ja sellest tulenevaid probleeme ning J.R.R. Tolkieni tekstides esinevaid kirjanduslikke mõjusid, mida tõlkija võiks autori eesmärgi tõlgendamisel ja sellest lähtuvalt teksti tõlkimisel arvesse võtta.

1.1. Fantaasia- ja lastekirjanduse elemendid „Sõrmuste isandas“

Küsimus, kas „Sõrmuste isand“ kuulub laste- või fantaasiakirjanduse alla, vajab tähelepanu nii tõlkimise kui raamatu sihtgrupi määramise ja sellest tulenevalt reklaami seisukohalt.

„Sõrmuste isanda“ tõlkimist raskendab mõnevõrra asjaolu, et „Käabikut“ loetakse üldiselt lasteraamatuks ja seega rakenduvad sellele lugejate vajadustest lähtuvalt erinevad tõlkestrateegiad, kuid Tolkieni mõnevõrra tuntum triloogia on põhimõtteliselt selle järg ja peaks järjepidevuse huvides kasutama juba „Käabiku“ jaoks tõlgitud mõisteid ja nimesid.

Järgnevalt on antud lühike ülevaade mõlema kirjandusžanri iseloomulikest joontest ning käsitletud lühidalt nende tõlkimisel esinevaid tavalisemaid probleeme.

1.1.1. Lastekirjanduse tunnused ja selle tõlkimine

Lastekirjandust tunnevad kõik, kuid defineerida on seda raske. Nodelmani sõnul jõuavad raamatud lastekirjanduse kategooriasse mitte oma sisu, vaid oma lugejaskonna tõttu. See teeb termini palju umbmäärasemaks kui näiteks naistekirjanduse, mis viitab peamiselt teostele, mille autorid on naised. On tõsi, et ka lapsed kirjutavad proosat, luulet ja nii edasi, kuid see on suhteliselt harv nähtus ning „lastekirjandus“ viitab ikkagi peamiselt täiskasvanute kirjutatud ja lastele mõeldud kirjandusele. Seejuures on märkimisväärne, et kuigi tekst on suunatud lastele, on ostjad tavaliselt täiskasvanud. Niisiis peavad lastekirjanduse autorid kirjutades lähtuma sellest, mida nende arvates täiskasvanud tarbijad lastele kohaseks peavad. Oluline on silmas

pidada ka seda, et lastekirjandus muutub koos sellega, kuidas muutub ühiskonna arusaam lastest ja lapsepõlvest. (2008: 3–6)

Lesnik-Oberstein märgib, et üldiselt peetakse lastekirjanduse all silmas raamatuid, mis on lastele head ja arendavad ning mis on laste jaoks emotsionaalse ja moraalse väärtusega. Lastekirjanduse eesmärk ei peaks siiski olema ainult õpetussõnade andmine, sest see ei oleks lugejate jaoks huvitav. (1996: 15–21)

Mõlemad autorid toovad välja lastekirjanduse tüüpilised jooned, näiteks:

- lihtne keelekasutus: vähe kirjeldusi, rohkem tegevust ja dialooge,
- tegelased on lugeja seisukohalt üsna tavalised ja mitte eriti ebatüüpilised, st lugejal on lihtne nendega samastuda,
- tekstile on pikkade kirjelduste asemel lisatud detailseid pilte,
- tegelased on üldiselt süütu mõtlemisega ning lugejalt eeldatakse sama,
- loo eesmärk on nii tegelasi kui lugejaid mingil moel harida.

Lisaks sellele on lasteraamatud üldiselt lühemad, täiskasvanute kirjandusest märksa optimistlikuma tooniga ning sisaldavad tihti seiklusi, fantaasiat ja maagiat. (Nodelman 2008; Lesnik-Oberstein 1996) Seejuures peab Nodelman „Kääbikut“ tervele žanrile suurt mõju avaldanud lasteraamatuks. Kahtlemata käib „Kääbik“ tõepoolest oma lineaarse loo, humoorikate tegelaste ja värvika tegevustikuga lastekirjanduse alla. Mis on võib-olla kõige olulisem, on see, et ka Tolkien ise pidas oma esimest raamatut lastekirjanduseks ning oligi neid lugusid alguses peamiselt oma lastele rääkinud (Letters: 346).

Selle žanri juures mängivad nimed võrdlemisi suurt rolli, kuna nende tähendus võib olla seotud mingi tegelase, koha või eseme olulise tunnusoonega või olla mõeldud koomilise efekti tekitamiseks. Lastekirjanduses on mitmetähenduslikele nimedele toetaval huumoril üsna oluline koht ning seetõttu tekib tõlkijatel tihti probleem tähenduslike nimede tõlkimise ja huumorika efekti säilitamisega (Fernandes 2006: 46). Teine väga tavaline probleem on see, et üldiselt püütakse lastele raamatuid kirjutades pidada silmas seda, et lugejad peavad olema suutelised tegema vahet nn „pärismaailmal“ ja „fantaasiamaailmal“ ning nendega seotud termineid mõistma, nii et nii kirjanik kui tõlkija peavad pöörama tähelepanu sellele, et tekstis mõisteid ja olulisi seoseid mingil moel lahti seletataks. Kui raamatumaailma kultuur on

lugejaskonnale väga võõras, võib see samuti probleeme tekitada. Sel juhul võib olla õigustatud teksti lokaliseerimine, kuid sellega tuleb ettevaatlik olla – tõlkija võib muuta tähtsusetuid detaile, mis muidu segadust tekitada võivad, kuid muuta ei tohiks sisu. Tõlkija töö ei ole teksti „puhastamine“ ja otsustamine, mis lastele lugemiseks sobib või ei sobi. (Sehlola 2011: 5–31)

Niisiis oleks lugejate seisukohast oluline tõlkida või kohandada näiteks toitute ja loomade nimesid, kuid võiks kaaluda ka tähenduslike isiku- ja kohanimede tõlkimist. Samas võib juhtuda, et raamatute põhjal luuakse filmid, kus on vähemalt peategelaste nimed jäetud lähtekeelde – sel juhul oleks otstarbekas need nimed samale kujule jätta, et lugejates segadust ei tekiks. Olulisel kohal on ka neologismid – mida on küll „Sõrmuste isandas“ vähem kui näiteks Terry Pratchetti raamatutes või „Harry Potteri“ seerias – ja tõlkija peaks püüdma sihtkeeles sarnaste sõnade loomisel kasutama asjakohaseid võtteid (Sehlola 2011: 25-26). Tõlkestrateegia valimine on loomulikult tõlkija enda teha, kuid igal juhul tuleb tagada see, et nimed ja mõisted oleksid lugejatele loetavad ja et need lugejaskonnast võõrastust ei tekitaks. Kui tõlkimine mingil põhjusel vastuvõetav ei ole, tuleks vähemalt kaaluda nimede sihtkeele ortograafia reeglite järgi kohandamist.

Lastekirjanduse alla võiksid kuuluda „Sõrmuste isanda“ esimese raamatu esimesed peatükid, mis räägivad peamiselt kääbikutest, Maakonnast ja kääbikute tegemistest. Paraku läheb tekst raamatu edenedes keerulisemaks ja oleks raske ette kujutada väga noori lugejaid, kellele pakuksid huvi lahingute ja Tolkieni loodud sekundaarse maailma ajaloo kirjeldused või haldjakeelsed laulud ja hüüatused. Kuigi „Sõrmuste isand“ kasvas välja suurt tähelepanu pälvinud lasteraamatust, on see nii sisu kui teksti poolest laste jaoks liiga keeruline.

1.1.2. Fantaasiakirjanduse tunnused ja selle tõlkimine

Erinevalt lastekirjandusest on fantaasiakirjandust võimalik defineerida raamatu tegevustiku, tegevuspaiga, teemade ja tegelaste järgi, kusjuures sellel on mitmeid alazanre.

Fantaasiakirjandus, mis sai populaarseks alles 20. sajandi teisel poolel, on tegelikult märksa vanemate juurtega. Selles võib leida sarnasusi Piibli, kuningas Arthuri lugude, eepika ja muinasjutudega. Viimaste tõttu on fantaasiakirjandusel teatavates ringkondades olnud vähe tõsiselt võetav maine – muinasjutud on ju ikkagi lastekirjandus. (Mendlesohn 2008: 3-4) Ka

näiteks prantsuse publikul oli „Sõrmuste isandat“ alguses fantaasiakirjanduse ebaküpse maine tõttu raske tõsiselt võtta (Ferré 2011).

Fantaasiakirjanduse tõenäoliselt kõige tuntum ja populaarsem alažanr on eepiline fantaasiakirjandus või kõrgfantaasia (ingl k *epic fantasy, high fantasy*). Selle vastand on *low fantasy*, mille tegevus leiab aset peamiselt meie enda tavalises maailmas. Kõrgfantaasia kõige iseloomulikud jooned on Heraldi (2008) sõnul järgmised:

- raamatu tegevus leiab aset teises e. sekundaarses maailmas, millel on oma poliitiline, religioosne ja sotsiaalne taust ning kindlad sisemised reeglid ja korrapärasused; tavaliselt teeb vajadus teist maailma kirjeldada raamatud võrdlemisi pikaks;
- sekundaarse maailma olustik meenutab keskaegse Maa, eriti keskaegse Euroopa olustikku;
- tavainimeste teekond kuningliku seisuseni (nagu muinasjuttudeski!);
- peategelane on väga kangelaslik või üliinimlike omadustega (võrreldav Antiik-Kreeka ja muinas-Skandinaavia eepikaga);
- maagia ja maagiat kasutavad tegelased;
- elukeskkond, sh ka poliitilised intriigid ja lahingud, tööstuse-eelses ühiskonnas;
- ülesanne või seiklus, mis mõjutab kogu maailma (või vähemalt riiki);
- erinevate sotsiaalsete taustadega kaaslased, kes peategelast tema ülesande juures aitavad.

Tähelepanu tuleks pöörata asjaolule, et kuigi need tunnused on fantaasiakirjandusele kui žanrile tervikuna iseloomulikud, iseloomustab kõrgfantaasiat enamiku nende tunnuste esinemine ning teistes fantaasiakirjanduse alažanrites võib neid esineda palju vähem. Seejuures võib eristada kahte kõrgfantaasia alatüüpi: 1) teosed, kus peategelased liiguvad kas päriselt või ülekantud tähenduses kahe maailma vahel ning kus tekib kontrast väikese, turvalise ja tuttava ning suure, ohtliku ja tundmatu vahel; ja 2) teosed, mille tegelased elavad ise sekundaarses maailmas, tunnevad seda hästi ja tegutsevad ise ainult selles maailmas (Mendlesohn 2008: 13-14. Kui Tolkieni töid vaadata, on „Kääbik“ ja „Sõrmuste isand“ kahtlemata esimeses kategoorias, kuna peategelased on kääbikud, kes peavad seisma silmitsi nende jaoks tundmatu ülejäänud

Keskmaa ohtudega, kuid enamik Tolkieni ülejäänud Keskmaaga seotud teostest, eelkõige näiteks „Silmarillion“ ja „Hurini lapsed“ langevad teise kategooria alla.

Küsimus, kas „Sõrmuste isand“ on fantaasiakirjandus, leiab tavaliselt kirjanduskriitikutelt sama vastuse: Tolkieni tööd, eriti „Sõrmuste isand“ on fantaasiakirjandusele ja selle tavapärasele joonte avaldanud tohutut mõju ning tihti loetakse teda moodsa fantaasiakirjanduse isaks (Stevens 2008; Herald 2008; Mendlesohn 2009).

Tema tööd on fantaasiakirjandusse toonud muu hulgas sisse näiteks järgmised teemad:

- seiklus liitub eepikaga: peategelase teekond ei ole enam ainult enda eesmärgi täitmiseks ja temast sõltub kogu maailma saatus;
- rahvalugudest tuntud mudel, kus peategelasega reisivad koos oskuslikud kaaslased, on liidetud seiklusjuttudele: seda võiks võrrelda näiteks Loll-Ivani ja tema imeliste kaaslastega, kes seekord läbi raskuste maailma püüavad päästa;
- moraalsus kõiges, kaasa arvatud maastikud: kaunist maastikku seostatakse heaga, tööstust (ja seal orjadena töötavaid orke) kurjaga;
- raamatus on tegelasi, kes räägivad erinevaid keeli, ning raamatuga on kaasas hulk kaarte, mis aitavad lugejal sekundaarset maailma paremini ette kujutada.

Olulisel kohal on ka see, mida peategelane näeb, võrrelduna sellega, mis tegelikult on. Tihti on üks peategelase kaaslastest mõjukas ja tark tegelane, näiteks hall vanamees või võlur, kes teab palju, kuid räägib vähe. Neid tegelasi leidub erinevates vormides fantaasiakirjanduses igal pool, alustades Gandalfist ja lõpetades Dumbledore'iga (Mendlesohn 2009). Kahtlemata on valdav enamik nendest tegelastest saanud inspiratsiooni Gandalfist, kelle juured peituvad omakorda inglise Merlini ja skandinaavlaste Odini tegelaskujudes.

Kuigi fantaasiakirjandus on tavaliselt suunatud täiskasvanud lugejatele, on ka selle tõlkimisel probleemseid kohti. Tõlkija, kes püüab enne töö alustamist tuvastada võimalikke raskusi, võiks juhinduda näiteks Klingbergi kümnest kultuuriliste viidete kategooriast, mille hulka käivad: 1) kirjanduslikud viited, 2) lähtetekstis esinevad võõrkeeled, 3) viited mütoloogiale ja rahvausule, 4) ajalooline, religioosne ja poliitiline taust, 5) ehitised ja sisustus, 6) tavad ja kombed, sh mängud, 7) taimed ja loomad, 8) isikunimed, tiitlid, koduloomade nimed ja asjade nimetused, 9) kohanimed, 10) mõõtühikud (Klingberg 1986, viidatud Hijikata 1995

kaudu). Kõikide nende kategooriate puhul tuleks kindlaks teha, kas need on tekstis sisu seisukohalt olulised (nt kas nende tähendus peaks lugejale mingit lisateavet andma või humoorikat efekti tekitama) ja seejärel sobiva tõlkestrateegia valima. Reaalsele maailmale osutavad viited tuleks tõlkida nii, et need seda seost edasi annaksid. Kui võimalik ja vajalik, tuleks kasutada teemakohaseid varem tõlgitud tekste: näiteks viited mingile religioonile tuleks tõlkida lähtuvalt varem sihtkeelde tõlgitud sama religiooni käsitlevatest allikatest. Kui kultuuriline viide ei ole esmase tähtsusega, võiks selle ka asendada millegagi, millel on sihtkultuuris samaväärne tähendus. Samas peaksid tõlkija valikud sõltuma ikkagi eelkõige teksti eesmärgist ja vajadustest – uute terminite loomine või lähtekeelsete terminite laenamine on paljudel juhtudel fantaasiakirjandust tõlkides täiesti õigustatud.

Loponen (2009) kasutab mõistet *irrealia*, tähistamaks sekundaarse maailma kultuuri tunnusjooni, mis seda kultuuri ühel või teisel moel defineerivad või iseloomustavad. Selle alla võivad käia nimed, mis viitavad varem loodud maailmadele või mõistetele, ka teiste autorite omadele (nt *Cthulhu*, *Cimmeria*), nimed, mis seovad sekundaarse maailma kuidagi nn „pärismaailmaga“ (nt *Mars*, *Penelope*) või viited millelegi, mis näitab ilmselget erinevust selle sekundaarse maailma ja kõikide teiste vahel (nt kaks kuud, viited minevikus toimunud katastroofile jne). On oluline, et tõlkija nendele mõistetele tähelepanu pööraks ja otsustaks, kas need viited on teksti tähendusele ja sisule mingil moel tähtsad. Kui tõlkija arvates on need viited olulised, tuleks need jätta oma algsele kujule, kuid kui need tõlkija arvates tekstile midagi juurde ei anna, võib neid sihtkeele kultuuriga kohandada, et lugejatel teksti lihtsam jälgida oleks.

1.2. „Sõrmuste isanda“ tõlkimise omapära

„Sõrmuste isand“ ilmus esimest korda inglise keeles umbes 60 aastat tagasi ning on selle aja jooksul üle terve maailma väga tuntuks saanud. See tunnus on tõlkija jaoks nii positiivne kui ka negatiivne. Ühest küljest tagab Tolkieni tööde jätkuv populaarsus selle, et üle kogu maailma avaldatakse pidevalt uusi tõlkeid, kriitikat, analüüsivaid tekste ja lisamaterjale, nii et kui tõlkijal tekib töö käigus millegi suhtes kahtlusi, ei ole detailide täpsustamiseks keeruline vähemalt inglise keeles välja antud allikaid leida. Teisest küljest tähendab see populaarsus ka seda, et

tõlkija peab oma tööd tehes tegema palju hoolikalt kaalutletud valikuid nii sõnavara kui stiili osas ning mis iganes ka lõpptulemus ei oleks, on alati teatav hulk lähtekeelse tekstiga tuttavaid lugejaid, kes tõlkija valikuid heaks ei kiida ja muid lahendusi eelistanud oleksid.

Raamatu tõlge võib mõjutada ka lähteteksti tuntuks, kuna viib selle suurema lugejaskonnani. Nii võib raamat veelgi enam populaarsust koguda ja veel rohkematesse keeltesse tõlgitud saada. Võib juhtuda, et lugejate arusaam tervest teosest muutub ning vana tõlget hakatakse ühel või teisel põhjusel pidama ebaadekvaatseks. Kui teos ajaga veelgi tuntumaks saab, võivad selle esimesed tõlked vananeda ja mitte vastata nii uute kui vanade lugejate arusaamadele ja ootustele. Võib juhtuda ka vastupidine: tõlge võib lugejatele nii omaseks saada, et seda loetakse ainuõigeks ning lugejad seisavad igasugustele uutele tõlgetele vastu – isegi siis, kui muudatused olid teksti tähenduse või stiili seisukohalt õigustatud. Tolkieni tekstide uurimisega tegeleva kirjandusteadlase Turneri sõnul juhtus nii näiteks „Sõrmuste isanda“ uue saksakeelse tõlkega, kus tõlkija järelsõnas pidi nentima, et ta võttis suure osa vana tõlke sõnastusest üle, kuna tema arvates ei olnud seda võimalik mingil viisil parandada. Üle pidi ta võtma ka suure osa eelnevalt tõlgitud nimedest, mis olid saksa lugejate hulgas saanud ainuõigeteks variantideks, nii et isegi väike muudatus, nagu *Butterbur* tõlkeks *Butterblüm* (vana *Butterblume* asemel) panemine tekitas lugejates tugevat vastuseisu. (Turner 2011: 3-5)

Tõlkimist mõjutavad ka tekstivälised tegurid. Raamatute avaldamisel on rahalised kaalutlused tihti sama olulised kui esteetilised – näiteks võib uue tõlke ja trükini viia hoopis sama raamatu põhjal tehtud filmid, mitte soov sihtkeelset kirjandusmaastikku millegagi rikastada. Lisaks sellele tuleks arvestada sihtkeele kultuuri ja kirjandusliku traditsiooniga ja vajaduse korral tõlkesse viia sisse väikeseid muudatusi. Muudatused ei tohiks olla nii suured, et nad raamatu sisu mõjutama hakkavad ja lugejatele tõlkija kohaoleku liiga ilmseks muudavad, kuid kaaluda võiks näiteks tekstis esinevate viisakusnormide, mõõtühikute, toitute ja muude teisese tähtsusega detailide kriitilise pilguga üle vaatamist.

Kui tõlge siiski mingil põhjusel aegub, tuleks selles vajalikud kohad kaasajastada: mõnikord on probleemid ainult keelelised, kuid teistel juhtudel võivad teksti mõjutada näiteks hiljem avaldatud teised teosed, sh kirjanduslik kriitika ja analüüs, ning kui selgub, et esialgne tõlge on mingil põhjusel siiski sobimatu, võiks toimetamise asemel kaaluda teksti uuesti tõlkimist.

Turner (2011) märgib, et sellised kaalutlused viisid näiteks „Sõrmuste isanda“ uuesti saksa ja rootsi keelde tõlkimiseni.

Tõlkija peab olema valmis erinevaid lähtetekste nende jaoks asjakohaste meetoditega tõlkima, et tagada tõlke sobivus selle valdkonna teiste tekstidega. Üldiselt kasutatakse selleks näiteks erialaseid sõnaraamatuid, kasutusjuhendeid, spetsialistide nõuandeid ja nii edasi. Ilukirjanduses on sama asja tegemine mõnevõrra keerulisem – eriti veel siis, kui on tegemist fantaasia- või ulmekirjandusega, kus tekst võib lisaks väljamõeldud olukordadele ja tegelastele sisaldada ka väljamõeldud sõnu või kasutada keeles juba eksisteerivaid sõnu uuel, ainult sellele tekstile omasel viisil. Sellisel juhul oleks oluline tutvuda sama autori või sama žanri teiste tekstidega, et saada parem ettekujutus ja ülevaade sellest, milline tõlge lõpuks võiks olla.

Tolkieni tööde puhul on see eriti tähtis, kuna ta lõi aastate jooksul ulatusliku isikliku mütoloogia, kus paljud nimed jms viitavad teistele sama mütoloogia mõistetele. Mida rohkem teab „Sõrmuste isanda“ tõlkija Tolkieni töödest ja sellest, mitu korda Tolkien ise iga teksti ümber kirjutas, et lõpuks soovitud efekt saavutada, seda ettevaatlikum tõlkija teksti muudatuste sisse viimisel üldiselt on. Vaevalt, et ükski tõlkija tahaks, et tema keelde jõudnud „Sõrmuste isand“ ülejäänud maailmas oma ebatäpsuste pärast kurikuulsaks saaks. (Agøy 2011)

1.2.1. Ajalooline ja keeleteaduslik väljamõeldis

„Sõrmuste isandat“ võiks mõnes mõttes võrrelda „Don Quijotega“: nimelt väidavad mõlema teose autorid, et teksti kirjutas keegi teine mingis teises keeles ja nemad on kõigest teksti tõlkijad. Kui „Don Quijote“ puhul oli kirjanikuks mees nimega Cid Hamet Ben Engeli, siis „Sõrmuste isanda“ autorit ei ole otseselt mainitud, kuid tekst viitab sellele, et autor(id) oli(d) ise kääbik(ud) ja meie jaoks „Sõrmuste isanda“ nime kandev raamat oli Keskmaal tuntud kui Lääneraja Punane Raamat. Sellise võtte kasutamine lisab raamatule usutavust ja laseb lugejal näha maailma läbi lugeja jaoks mõistetava vaatenurga: Don Quijote ja tema paarimees olid mõlemad ilmselgelt mõnevõrra ebatavalise mõttelaadiga ning „Sõrmuste isanda“ kangelased jäävad lugejale mõnevõrra kaugeks, kuid tavainimese (või kääbiku) vaatenurgast kirjutav fiktiivne autor võib tekstile nii otseselt kui kaudselt lisada kommentaare ja omapoolseid hinnanguid, mis aitavad lugu paremini mõista.

„Sõrmuste isand“ jaguneb õigupoolest kahte ebavõrdsete pikkustega osasse: raamatu peamine osa on „ajalooline väljamõeldis“, aga sellest kümme korda lühemad lisad on „keeleteaduslik väljamõeldis“ – ülejäänud raamatu autor on jutustaja, aga lisade ja eessõnade autor on fiktiivne toimetaja, kes püüab lugejale ülejäänud raamatu paremini mõistmise jaoks vajalikke teadmisi anda. (Turner 2011: 15-16)

Tõlkimisel võib nende kahe maailma eristamine raskusi tekitada. Keeltevahelised seosed, mida „toimetaja“ kirjeldab teiste keelte vaheliste seoste abil, ei tee asja oluliselt lihtsamaks. „Sõrmuste isandal“ on keeleliselt kaks kihti:

- 1) „algupärane“ keel, st läänekeel või tavakeel, mida enamik Keskmaa rahvaid raamatu sündmustiku toimumise ajal oma tavaelus kasutas – kuid tuleks arvesse võtta seda, et läänekeelel oli erinevaid dialekte ja stiile;
- 2) „tõlge“, st inglise keel ehk keel, mida Tolkien raamatu kirjutamisel tegelikult kasutas.

Et anda edasi läänekeele ja selle sugulaskeelte vahelisi suhteid või eristada läänekeele erinevaid dialekte, kasutas Tolkien inglise keele sugulaskeeli. Rohani hobuseisandad, kelle keel oli nn „originaaltekstis“ küll läänekeelega suguluses, aga sellest märksa arhailisem, räägivad võrdlemisi vanapärase stiiliga inglise keelt, neil on vanainglise keelest võetud või selle kaudu tuletatud nimed (nii inimestel kui kohtadel) ja nende kõnes leidub arhailisi germaanipäraseid väljendeid: Éomer ei olnud Theodenile inglise keeles mitte *nephew*, vaid *sister-son*, ja hobuseisandate kuningas ei olnud mitte *King Theoden*, vaid *Theoden King*. Kui germaani keelte tõlkijad võivad oma keelest analoogseid väljendeid leida, siis näiteks eesti keeles on sama efekti loomine veidi keerulisem. Paraku ei olegi kõigile sellistele omapäradele võimalik igas keeles tähelepanu pöörata ja kuigi *õepoeg* ei loo tekstis sama efekti, mis *sister-son*, on tõlkija see-eest leidlikult kasutanud fraasi *Theoden kuning* (Tolkien 1997: 145). „Eesti etümoloogiasõnaraamatu“ andmetel on tegelikult sõna *kuningas* tulnud alggermaani sõnast **kuninga-z*, mis germaani keeltes hiljem lühenes (vrd vanaülemsaksa *kuning*, rootsi *konung*, inglise *king*), kuid mis läänemeresoome keeltes oma lõpu säilitas (vrd soome ja eesti *kuningas*, vadja *kunikas*). Hoolimata sellest, et seega oleks *kuningas* germaani keelte (ja seega „Sõrmuste isanda“ lähtekeele) seisukohalt arhailisem, loob sõna *kuning* kasutamine paralleele saksa keelega, mille eesmärk on tõenäoliselt eesti lugejale tekstis arhailise mulje loomine.

Tekstimaailma kaks kihti on lugejale lahti seletatud „Sõrmuste isanda“ lisades, mille võib eesti keeles leida kolmanda raamatu lõpust. Fiktiivne toimetaja kirjutab nii: „Mulle näis, et kõigi nimede originaalses vormis esitamine ajaks segasemaks nende aegade olulisima tunnusjoone, mida kääbikud tähele panid (kelle seisukohta ma pidin peaasjalikult kaitsma): kontrasti laialt levinud keele vahel, mis oli neile sama tavaline ja harjumuspärane kui meile inglise keel, ning hoopis vanemate ja auväärsemate keelte elavate riismete vahel. Kui kõik nimed olnuks lihtsalt ümber kirjutatud, tunduksid nad tänapäeva lugejaile ühtviisi kauged: kui näiteks haldjanimi *Imladris* ja läänekeelne tõlge *Karningul* oleksid mõlemad jäetud tõlkimata. Aga nimetada Kaljulõhet Imladriseks oleks sama, mis kõnelda Winchesteri asemel Camelotist – selle vahega, et nende paikade samasus oli kindel, kuna Kaljulõhel elas kuulus isand, kes oli juba tol ajal vanem kui oleks Arthur praegu, kui ta tänapäeval veel Winchesteris kuningapõlve peaks.“ (Tolkien 1998: 401)

On märkimisväärne, et paljud „Sõrmuste isanda“ tõlked seda osa lisast F ei sisalda. Terve see lisa, mitte ainult välja toodud lõik, on tõlkija jaoks tegelikult võrdlemisi keeruline, kuna see 1) toob seni reaalsest maailmast eraldi seisnud raamatusse sisse poolmüütilise kuningas Arthuri ning 2) räägib läänekeele seostest teiste keskmaa keeltega, aga toob tõlkes sisse reaalse maailma keeled – inglise, vana-inglise, vananorra jt keeled. (Turner 2011: 17–20) Jällegi oleks mõeldav, et mõne germaani keele tõlkija suudaks luua analoogsed seosed, aga eesti keelde neid otseselt üle tuua ei saa, kuna selleks peaks tõlkija tekstis rääkima näiteks soome ja võru keele sõnadest, aga esiteks oleks selle tegemiseks vajalik, et tõlkija oleks uurali keelte ja keeleteadusega väga põhjalikult tuttav, ja teiseks tooks see lähtekeelse teksti sisu seisukohalt kaasa suuri muutusi, mida Tolkien ise tõenäoliselt heaks ei oleks kiitnud.

Hoolimata mõnest keerukusest, mida raamatu kaks maailma tekitavad, aitavad need ka lugejal teksti paremini mõista. Enamasti on tegevustiku juures ka mõni kääbik, kelle silmade läbi lugeja maailma näeb ja kes võib midagi uut nähes ümberkaudsetelt tegelastelt teavet otsida. See kirjanduslik võte esineb ka teistes raamatutes: näiteks Harry Potteri seerias saab peategelane, kellele tema uus elu ja maailm igal sammul üllatusi pakuvad, küsida enda ümber asjaga rohkem kursis olevatelt tegelastelt selgitusi (vonHilsheimer 2011: 32). „Sõrmuste

isandas“ täidavad kõik vennaskonna vanemad liikmed nii kääbikute kui ka üksteise jaoks aegajalt seda rolli, kuid kõige sagedamini õpetab tegelasi ja lugejaid Gandalf:

„[---] What is it about – the seven stars and seven stones?“

„About the palantíri of the Kings of Old,“ said Gandalf.

„And what are they?“

„The name meant that which looks far away. The Orthanc-stone was one.“ (Tolkien 2002: 583)

Kääbikud ja tavakeel on kaks võtit, mis avavad lugejale värava Kesksmaale. Nad aitavad lugejal kohaneda kontrastidega tänapäeva ja mineviku, igapäevase ja fantastilise ning tavalise ja kangelasliku vahel.

1.2.2. Kirjanduslikud mõjud „Sõrmuste isanda“ tekstis

Kuna Tolkien kirjutas oma elu jooksul võrdlemisi palju ning suur hulk tema loodud tekste on avaldatud pärast tema surma koos Christopher Tolkieni kommentaaridega – nimelt võttis ta poeg enda ülesandeks ta töid toimetada, korrapärastada ja lugejatele tausteadmiste andmiseks avaldada – ja tihti võib ühest loost leida mitu versiooni, mis võimaldavad lugejal näha Tolkieni mütoloogiast tuttavate lugude arenemist ning ka seda, millised teosed Tolkieni mõjutanud olid. Norra tõlkija Nils Ivar Agøy sõnul peaks tõlkija enne töö alustamist otsustama, milline on tema tõlke koht Tolkieni mütoloogia pikas ja keerulises arenguloos, ning pöörama tähelepanu kõikidele allikatele, millele tõlgitav töö viidata võib. Näiteks „Silmarillioni“ tõlkija peaks tingimata olema vähemalt tuttav mõlema Edda, „Volsungsaga“, „Kalevala“ ja „Beowulfiga“, aga ka näiteks Vana Testamendi, Tolkieni varasemate kirjutiste ning Euroopa mütoloogia ja keeltega (Agøy 2011). Paraku ei ole ideaalset tõlkijat olemas. Lisaks sellele ei pruugiks ideaalne tõlkija tööd alustadagi – teadmine sellest, kui palju tööd „Sõrmuste isand“ nõudnud on ja mis seda aja jooksul mõjutanud on, võib ka tõlkeprotsessi ületamatu raskusena paistma panna.

Kui olulisemaid mõjusid ükshaaval vaatlema hakata, annab see ülevaate nii võimalikest raskustest kui ka lahendustest. Näiteks kasutas Tolkien arhailisi väljendeid sihilikult mingi kindla stiili saavutamiseks – järelilikult on need raamatus vajalik osa ja tõlkija peaks neile sihtkeeles analoogsed vasted leidma. Sellisel juhul võiks pöörduda algallikate poole ja vaadata, milliseid stilistilisi võtteid nende tõlkijad kasutanud on. Näiteks oli Tolkien oma akadeemilises

elus väga huvitunud „Beowulfist“ ning kirjutas sellest esseid ja andis selle teemal loenguid (Tolkien 1980). Kui ülejäänud „Sõrmuste isandat“ on see vähem mõjutanud, siis teises raamatus, eriti Rohanist ja selle elanikest rääkivates peatükkides, on „Beowulfi“ mõju mõnevõrra selgem. Näiteks Raffel Burtoni 1963. aastal ilmunud ingliskeelne „Beowulfi“ tõlke kirjelduse järgi on kuningas Hrothgari elupaik Herot selline:

„They marched, Beowulf and his men
And their guide, until they could see the gables
of Herot, covered with hammered gold
and glowing in the sun - that most famous of all dwellings,
towering majestic, its glittering roofs
visible far across the land.“ (Burton 1963: 32)

„Sõrmuste isandas“ kirjeldatakse Meduseldi, kuningas Theodeni elupaika nii:

„Within there rise the roofs of the houses; in in the midst, set upon a green terrace, there stands aloft a great hall of Men. And it seems to my eyes that it is thatched with gold. The light of it shines far over the land. Golden, too, are the posts of its doors.“ (Tolkien 2002: 495-496)

Ka on kirjutatud „Beowulfi“ eeskujul Aragorni ja ta kaaslaste kohtumine kuninga endaga. Mõlemas küsib kuningakoja valvur saabunutelt nende nimesid, kes end seejärel tutvustavad ja paluvad end kuninga jutule lasta. Seejärel edastab valvur teate kuningale, kes annab kohtumiseks oma nõusoleku, ning palub saabunutel sisse tulla, aga heade kavatsuste näitamiseks relvad välja jätta.

„Kääbikus“ ja „Sõrmuste isandas“ esinevate päkapikkude nimed võttis Tolkien suures osas üle „Vanema Edda“ *dverg*arite nimedest, kuid tema päkapikkusid ei saa tõlgendada ainult norra mütoloogia kaudu. Ka Tolkien ise märkis, et tema ja germaani legendide päkapikkudel on palju ühist, kuid mitmeti (eriti välimuse osas) on nad siiski erinevad (Letters: 383).

Lisaks norra ja anglosaksi legendidele pakkus Tolkienile huvi ka soome „Kalevala“, mis andis talle inspiratsiooni näiteks „Húrini laste“ loo kirjutamiseks. Kuigi hiljem muutis ta oma lugu üsna palju, jäid teatavad sarnasused Húrini ja Kullervo traagiliste lugude vahel alles. (Letters: 345) Mõlemas loos kasvab vanemateta jäänud peategelane üles võõras keskkonnas (kuigi Tolkieni loo kangelast koheldakse seal palju paremini kui koheldi Kullervot) ning kohtub

aastaid hiljem neidisega, kellesse ta armub ja kellega ta ka lapse saab – kuid hiljem selgub, et peategelane abiellus ja sai lapse oma õega, kes seda teada saades enesetapu teeb. Nii Kullervo kui Turin pöörduvad loo lõpus oma mõõga poole, paludes sellel enda omaniku õnnetule saatusele lõpp teha. „Kalevala“ eestikeelses tõlkes ütleb mõõk Kullervole:

„Miks ei meeleldi sööks,
sööks süülista lihada,
vealista verda jooksi?
Söön liha ma süütumagi,
joon verda veatumagi.“ (Kalevala: 255)

„Lõpetamata lugude“ tõlkes ütleb Turinile, Húrini pojale, tema mõõk järgmised sõnad:

„Jah, ma joon su verd, et unustada oma isanda Belegi veri, ja Brandiri oma, kelle sa tapsid põhjuse ta. Ma surman su nobedalt.“ (Tolkien 2006: 162)

Kuigi loomulikult ei saanud Tolkien otse üle võtta kalevalamõõdus runosid ning ei oleks seda tõenäoliselt soovinudki, sest esiteks on „Húrini lapsed“ kirjutatud proosavormis ning teiseks tavatses ta luule kirjutamisel võtta eeskujuks pigem „Beowulfi“ värsimõõtu, on sarnasused kahe loo vahel märkimisväärsed.

Seega võiks tõlkijale, kes „Sõrmuste isanda“ või mõne muu Tolkieni teksti tõlkimist alles alustab, mõnel juhul abiks olla Tolkieni inspireerinud allikate uurimine nii lähte- kui sihtkeeles. „Kalevala“ ja „Húrini laste“ põhjal toodud tekstinäide osutab sellele, et tõenäoliselt ei ole eesti tõlkija selliste abimaterjalide järele vajadust tundnud. Ühest küljest ei olegi see võib-olla vajalik, kui tekst tõlkijale sellistes kohtades raskusi ei valmista, kuid teisest küljest võiks viited sekundaarsetele allikatele nendega tuttavatele lugejatele äratundmisrõõmu tekitada. Tahes- tahtmata läheb teatav hulk selliseid vihjeid tõlkides erineva keele ja lugejaskonna teadmiste tõttu kaduma, nii et mõnele tõlkijale võiks uute seoste loomise võimalus huvi pakkuda. Samas tuleks tõlkides olla tähelepanelik, et teksti sisu millegi taolise pärast ei muutuks.

1.2.3. Väljamõeldud keeled ja sõnad

Enamik Tolkieni töödes kasutatud isiku- ja kohanimedest on konstrueeritud tema loodud keelte põhjal. Kuna nende keelte olemasolu oli kogu mütoloogia tekkepõhjus, st oma sõnul püüdis Tolkien oma tehiskeeltele kõnelejaskonda ja ajalugu luua, ei ole üllatav, et ta oma

nimede loomisele nii palju tähelepanu pööras – tihti võttis nimedega seotud lingvistiline töö sama palju aega kui lugude kirjutamine. Tavaliselt valmistas ta nimed ette kolmes etapis:

- 1) nime tähenduse määramine – tihti tegelase iseloomust tulenevalt,
- 2) nimele ühes keeles vormi andmine, kusjuures inglise keeles lähtus ta nime tähendusest, aga oma loodud keeltes oli esmatähtis nime ortograafiline kuju,
- 3) nimele teises keeles vormi andmine.

Päris alguses sai ta esimesena luua haldjakeelse vormi ning siis otsustada, mis osadest sõna koosneb ja mida need osad tähendama peaksid. Hiljem, kui ta keelte sõnavara juba suurem oli, muutus nimede käigu pealt loomine keerulisemaks, sest nii võis tekkida vastuolusid uute ja juba loodud nimede vahel. Siiski lõi ta vahel kirjutamishoos nimesid ja sõnu, mille kõla talle lihtsalt meeldis. Hiljem ta kas eemaldas sobimatud nimed tekstist või tegi neis muudatusi, et need ülejäänud keelevaraga sobituksid. (Humphrey 2002: 124–126)

Tema looming ei piirdunud ainult haldjakeeltega, mis tema raamatuid paljude sõnade ja nimedega rikastasid (nt *silmaril*, *palantír* jne). Lisaks sellele võttis ta ka sõnu näiteks vanainglise keelest või lõi neid selle eeskujul (nt *mathom*) või tõi inglise keelde Skandinaavia eepika eeskujul loodud sõnaühendeid (nt *sister-son*). Kõikide selliste sõnade ja fraaside puhul on lähtekeeles tegu autori enda loominguga, nii et sihtkeeles tekib tavaliselt neile tõlkevastete leidmisega probleeme. See tekitab vajaduse ise sõnu luua – isegi siis, kui sõna loomine piirdub lähtekeelse sõna sihtkeelde muutusteta üle võtmisega. (Turner 2011: 28) Ka Tolkien ise oli nendest raskustest teadlik ja ütles kirjades oma kirjastajale, et tema raamatutes on teatav hulk sõnu, mida sõnastikest ei leia ja mille mõistmine nõuab teadmisi vanemast inglise keelest (Letters: 249).

Olukorrad, kus lähtekeelset väljendit ei ole võimalik otse sihtkeelde tõlkida, ei ole tegelikult haruldased, kuid tavaliselt tekitavad neid probleeme sõnamängud, mitte nimed. Näiteks Shakespeare'i loomingus on lõike, kus teksti umbmäärasus annab võimaluse hiljem sama teema ootamatus suunas arendamiseks – sellisel juhul oleks tõlkijal otstarbekas teksti vaadelda kui teatavat hulka osi, mis on suuremad kui üksikud sõnad või laused, et tõlkides osa tähendust

kaduma ei läheks (Josek 2007: 88). Loomulikult ei ole iga kord võimalik näiteks sõnamänge tõlkida, kuid see ei ole iga kord teose tähenduse seisukohast ka vajalik.

Siiani on kõik „Sõrmuste isanda“ tõlkijad probleemsete väljendite tõlkimiseks mingisugused lahendused leidnud, kuigi mõnikord ei ole probleemile leitud lahendus Tolkieni kirjutiste alusel põhjendatav. Ootamatu probleem, mis paljudes keeltes võib tekkida, tuleb tegelikult sõnade käänamisest: nimelt esitab Tolkien tihti oma tekstides haldjakeelseid sõnu (olgu siis nende keeleks Quenya või Sindarin) tihti mitmuslikul kujul, kasutades selleks oma loodud keelte grammatilisi osi. Inglisekeelses tekstis see väga suuri probleeme ei tekita, kuna selles esineb ebareeglipäraseid sõnu, millel mitmuses inglise keele reeglipärasest mitmuse tunnust *-s* ei esine (nt *sheep, fish* jne). Seetõttu võivad tekstis esineda sõnad nagu *Valar, Noldor, Vanyar, Teleri* ja nii edasi. Need neli sõna on Quenya keeles, kus on Tolkieni loodud keeli uurinud norra keeleteadlase Helge Fauskangeri sõnul tavalise mitmuse moodustamisel reegel järgmine: vokaaliga lõppevale sõnale lisatakse mitmuse tähistamiseks *-r*, konsonantlõpulistele sõnadele lisandub mitmuse nominatiivis *-i* ning sõnades, mille lõpus on *-ë*, tuleb selle asemele *-i*. Eelnimetatud sõnade ainsuslikud kujud oleksid *Vala, Noldo* ja *Vanya* ja *Teler*. Eestikeelsetes raamatutes on tegelaste seas *valarid, noldorid, vanjarid* ja *telerid* – lahendus, mis on mõnevõrra kaheldava väärtusega, kuna kõik neist sisaldavad kahte mitmuse tunnust: Quenya keele oma ja eesti keele oma. Kui sõna *Teler* tõlkimine ja sellele eesti keele mitmuse tunnuse lisamine võib tekitada probleeme selle pärast, et tavaliselt on konsonantlõpuliste võõrnimede tüvevokaal niikuinii *-i* (Päll 2005: 130) ja seega on topeltmitmust raske vältida, siis teiste puhul oleks korrektne lõpptulemus olnud *valad, noldod* ja *vanjad*. Sarnase probleemiga seisis silmitsi ka norra keele tõlkija, kelle töö tulemusena jõudis raamatusse lõpuks näiteks *noldoene*, mitte **noldorene*, mis oleks samuti kahte mitmuse tunnust kandud (Agøy 2011: 39-40). Paraku on seda nüüd raske parandada, kuna eestikeelne lugejaskond on grammatiliselt valed vormid tõenäoliselt juba kasutusele võtnud ja nendega ära harjunud.

1.3. Esimesed ilmunud „Sõrmuste isanda“ tõlked

„Sõrmuste isand“ avaldati kolme raamatuna aastatel 1954-1955 ning seda saatnud edu tõttu hakati kiiresti selle vastu huvi tundma ka väljaspool Ühendkuningriike. Esimene tõlge ilmus Madalmaades (1956-1957) ja sellele järgnes rootsikeelne tõlge (1959–1961), kuigi kaugele ei jäänud ka poolakeelne (1961–1963). Enne tema surma jõudsid ilmuda tõlked ka Taanis (1968–1970), Saksamaal (1969-1970) ja Prantsusmaal (1972-1973) (Hooker 2011:119). Enamik nendest esimestest tõlkijatest võtsid konsulteerimiseks ühendust ka „Sõrmuste isanda“ välja andnud kirjastusega (Allen & Unwin), kes omakorda edastas küsimused Tolkienile endale. Esialgu ei olnud Tolkien tõlkijatega rahul ning kritiseeris hollandi ja rootsi tõlkijate valikuid eriti nimede tõlkimise osas: „*In principle* I object as strongly as is possible to the 'translation' of the *nomenclature* at all (even by a competent person). I wonder why a translator should think himself called on or entitled to do any such thing. That this is an 'imaginary' world does not give him any right to remodel it according to his fancy, even if he could in a few months create a new coherent structure which it took me years to work out.“ (Letters: 249)

Eriti rahulolematuks tegi teda see, et hollandi tõlkija oli otsustanud tõlkida või mugandada sõnu nagu *hobbit* ja *orc*. Kui näiteks sõnade *elf*, *dwarf* ja *troll* tõlkimisele ei olnud ta vastu, sest vastad nendele sõnadele olid niikuinii ka teistes keeltes olemas, siis *hobbit* ja *orc* kirjeldasid olendeid, kes eksisteerisid ainult Keskmaal ja seega pidid sõnad jääma samaks – ükskõik, kas nad kõlasid hollandi lugejale loomulikult või ei. Lisaks sellele märkis ta, et tõlkijad peaksid tundmatute sõnadega ettevaatlikud olema ja neid mitte muutma, sest paljusid nendest ei olnud võimalik sõnastikest leida ning nende tähenduse mõistmine nõudnuks teadmisi vanainglise keelest. (Letters: 249–251)

Kui hollandi keele tõlkija oli valmis kompromisse tegema, tõlkeid vastavalt Tolkieni soovitudele muutma ja oma valikuid põhjendama, siis rootsi keele tõlkija võttis tagasisidet vähem arvesse. Tolkieni suureks meeolehärmiks oli näiteks *Ford of Bruinen* (kus nimi on tegelikult Tolkieni loodud keeles) ära tõlgitud ning sellest oli saanud *Björnavad* ehk 'Bearford', *Mountains of Lune (Ered Luin)* oli rootsikeelses tõlkes *Månbergen* ehk 'Moon Mountains' ning *Gladden Fields* vasteks oli pandud *Ljusa slätterna* ehk 'Bright Plains'

(Letters: 263). Hoolimata Tolkieni vastuseisust avaldati lõpuks Rootsis „Sõrmuste isand“ sellise tõlkega ning see jäi ka ainsaks rootsikeelsetele lugejatele saadaval olevaks tõlkeks umbes järgmiseks 40 aastaks. Hiljem on kriitikud märkinud, et Ohlmarksi rootsikeelses tõlkes on üritatud küll viiteid ja sõnu lugejate jaoks tõlgendada ja arusaadavamaks teha, kuid seda on tehtud enne „Silmarillioni“ ilmumist ja seega ajal, kui mitmeid tekstis olnud viiteid ei olnud võimalik millegi põhjal tõlgendada (Turner 2011).

Tõlkijates pettunud Tolkien märkis 1957. aastal oma kirjastajale saadetud kirjas, et edaspidi tahaks ta, et tõlkijad võimalikult vara temaga konsulteeriksid, sest ta ei võta konsultatsioonide eest tasu, võib tõlkijale palju aega ja vaeva säästa ning pealegi oleks nii lõpptulemus kõigile osalistele vastuvõetavam (Letters: 263).

Hollandi ja rootsi (hiljem ka saksa ja taani) tõlkijatele püüdis Tolkien anda üsna konkreetseid nõuandeid ja mõlemas keeles teatavatele sõnadele soovitada samatüvelisi või tema arvates muudel põhjustel sobivaid sõnu. Kui esimestele andis ta nõuandeid kirjavahetuses, siis teiste jaoks oli ta juba koostanud ülevaate nimedest, millele tuleks tähelepanu pöörata. Esialgu oli „Nomenclature of The Lord of the Rings“ mõeldud ainult tõlkijatele, kuid 1975. aastal avaldati see raamatus „A Tolkien Compass“. Siin töös on kasutatud sama nomenklatuuri, mis on seekord avaldatud 2005. aastal ilmunud raamatus „The Lord of the Rings: A Reader’s Companion“.

Rootsi tõlkijale kirjutas Tolkien 1961. aastal, et tema ainuke soov oli, et tõlkijad tema teksti austusega kohtleksid ja sellesse asjatuid või ekslikke muudatusi sisse ei viiks (Letters: 304). Juba ainult viis aastat tõlkijate kirjadele vastamist olid teda nimede tõlkimise suhtes leplikumaks muutnud. Tõsi küll, just rootsi tõlkija oli see, kelle tõlkega Tolkien seal olnud vigade pärast hiljem kõige vähem rahul oli (Hammond 2005).

Saksa ja taani tõlkijatele andis ta näiteks selliseid nõuandeid: “**Brandywine**. This is represented as a hobbit alteration of the Elvish (S.) *Baránduin* (stressed on the middle syllable). Since this is meant to have been intelligible at that time it should be translated by sense; but a difficulty arises, since the translation should if possible also be a possible corruption of *Baranduin*. Dutch *Brandewijn* was used; the Swed. translation missed the point, using *Vinfluden*, though *Brännavin* would have served. Danish *Brendevin* or Ger. *Branntwein* would also do.” (Hammond 2005: 766) Kuna Tolkien oli ise inglise filoloog ja tuttav paljude germaani

keelte ja nende ajalooga, ei tekitanud talle sõnaraamatu abil sobivate sõnade otsimine palju raskusi. Tuleks märkida, et nii täpseid nõuandeid said siiski ainult germaani keelte tõlkijad. Poola tõlkijal soovitas ta isikunimed jätta samale kujule ning teha sama ka kohanimedega, et need inglisepärasest atmosfääri (eriti Maakonnas) edasi annaksid. Ka soovitas ta tähenduslikest sõnadest teha nimekirja, mis tulnuks lisada raamatu lõppu koos poolakeelsete tõlgete või seletustega. (Letters: 299)

Kui ülejäänud suuremate keelte esindajad tõlkisid „Sõrmuste isandat“ 1960. ja 1970. aastatel, siis näiteks venekeelne tõlge ilmus märksa hiljem – ametlikult alles 1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses. Põhjuseks oli peamiselt Nõukogude Liidu ametivõimude vastuseis tsenseerimata „Sõrmuste isanda“ (kuid mitte „Kääbiku“) avaldamisele. Esimene, teataval määral kärbitud „Sõrmuse vennaskonna“ trükk ilmus Nõukogude Liidus 1982. aastal, st külma sõja ajal. Kuna raamatus seostatakse pidevalt läänt headuse (ja jumalike jõududega) ning ida kurjusega, tekitas see raamatu avaldamisel ideoloogilisi probleeme. Kuna esimene raamat oli siiski juba ilmunud ja lugejaskonnal huvi tekkinud, hakkasid levima mitteametlikud tõlked. *Samizdat* ehk omakirjastus (vn самиздат) tõi „Sõrmuste isanda“ lugejateni, kuid erinevaid tõlkeid, mis lugejate hulgas levisid, oli kokku üheksa, ning iga tõlge oli raamatule erinevalt lähenenud. Bobyr tegi kolmest raamatust 486-leheküljelise lühendatud kokkuvõtte ja nimesid peamiselt translitereerinud. Gruzberg tõlkis kõik kolm raamatut täielikult, seejuures mitte midagi ilustades ja muutes, ning eelistas samuti nimede translitereerimist. Murav’ev ja Kistjakovskiý otsustasid nimesid tõlkida, kuigi nende tõlked on mitmes kohas eksitavad, Matorina lihtsustas teksti ja tegi seda vene lugejatele omasemaks ja nii edasi. (Hooker 2011)

Prantsuse keelde tõlkis „Sõrmuste isanda“ sama tõlkija, kes oli eelnevalt töötanud „Kääbiku“ tõlkega. Prantsusmaal oli probleeme Tolkieni tööde retseptiooniga, kuna esiteks ei pidanud kirjanduskriitikud fantaasiakirjandust tõsiseltvõetavaks žanriks ning teiseks tekitas tõlge prantsuse meediale mulje, et Tolkien oli rassist. Tõenäoliselt tekitas mõnedes lugejates selle mulje tõlkija sõnakasutus: näiteks oli prantsuse tõlkija sõna *race* tõlkinud rassiks ning näiteks sõrmusevaime, st musti ratsanikke tähistava fraasi *Black Riders* tõlkimisel kasutanud sõna, mida kasutati üldiselt mustanahaliste inimeste kirjeldamiseks. (Ferré 2011) Kuigi Tolkien oli oma vaadetelt üsna vanamoodne ja see peegeldub ka tema raamatutes, kus kauneid maakohti

seostatakse headuse ja tööstusega tegelevaid alasid kurjaga, oli ta põhimõtteliselt inimeste vahel rassi järgi vahet tegemise vastu ja teatas huvilistele kindla sõnaga, et tema töid ei tohiks võtta allegooriliste lugudena maailmasõdade kohta (Letters: 41).

Eesti keeles ilmus „Sõrmuste isanda“ tõlge 1990. aastate lõpus, nii et selleks ajaks olid mitmesugused tõlkijatele ja lugejatele mõeldud abimaterjalid juba kättesaadavad. Võib oletada, et varem ei ilmunud need eesti keeles huvi puudumise või ebasoosiva ametliku õhkkonna tõttu – ka Eesti kuulus kuni 1991. aastani Nõukogude Liitu, kus nende raamatute tõlkimisel ja avaldamisel raskusi tekkis (Hooker 2011). Enamik nimedest on eestikeelsete „Sõrmuste isanda“ raamatute esimeses trükis tõlgitud, kuid aastatel 2007–2010 ilmus raamatute teine trükk, kus on palju isikunimesid jäetud tõlkimata. Osalt on see tõenäoliselt tingitud asjaolust, et aastatel 2001–2003 jõudsid kinodesse Peter Jacksoni lavastatud „Sõrmuste isanda“ filmid, mis tekitasid inimestes üle kogu maailma Tolkieni tööde vastu uut huvi, kuid milles olid kõik tegelaste nimed loomulikult inglise keeles.

2. Ülevaade nimede tõlkimisest ja „Sõrmuste isanda“ probleemsetest kohtadest

Selle peatüki eesmärk on tutvustada lugejale antud töös kasutatud nime definitsiooni ning anda ülevaade nimede tõlkimise põhjustest, vajadusest ja võimalikest tõlkestrateegiatest, mida tõlkija oma töös kasutada võib. Lühidalt on räägitud ka tõlkija nähtavusest tekstist, kuna nimede ekslik või põhjendamatu tõlkimine võib lugeja teha väga teadlikuks sellest, et ta loeb tõlgitud, mitte originaalteksti. Eraldi on välja toodud Daviesi (2003) ja Fernandese (2006) välja töötatud tõlkemudelid. Kuna see töö tegeleb „Sõrmuste isanda“ eestikeelse tõlkega, on antud ülevaadeka võõrnimede kasutamisest eestikeelses tekstis.

2.1. Nime mõiste

Nime defineerimisel on kõige olulisem selle funktsioon. Nimi on nomineeriv keelend, mis eraldab ühe isendi teiste taoliste seast. Nime võiks täpsuse huvides nimetada ka noomeni- või nimisõnafrasiks, sest on olemas ka mitmesõnalisi nimesid. Nimi on tihti meelevaldne, sest selle keeleline tähendus ei pruugi alati sisulise tähendusega kattuda. Selle põhitunnus on osutusseose olemasolu. Üldiselt eristatakse kahte tüüpi nimesid: pärisnimed eh proopriumid (lad k *nomen proprium*) ja üldnimed ehk apellatiivid (lad k *nomen appellativum*). Lisaks sellele eristatakse ka nimetusi ehk termineid, mis tähistavad objektiliiki või üksikobjekti markeerivaid keelendeid (nt *raekoda, kass, raamatukogu*). Nimed on nimetuste alamhulk ja kuuluvad seega üldiselt nimetuste alla. Nimes võib olla kaks osa: unikaalosa (kuhu kuuluvad nimetuum ja täiend) ning üldosa (mille alla käib liigisõna). (Päll 2005)

Tänapäeval üldiselt isiku- ja kohanimed ei tõlgita, kuid varasematel aegadel on seda tehtud. Mõned varem tõlgitud nimed on leidnud tee üldisesse keelekasutusse ja seega keeles kinnistunud (nt Piiblis esinevad või lähedal asuvate rahvaste keeltest võetud nimed).

2.2. Nimede tõlkimise vajalikkus ja põhjused

Tarbetekstides nimesid tavaliselt ei tõlgita, kui pole tegu juba keeles kinnistunud nimedega (nt ajalooliste isikute, tuntud paikade jms nimed). Teatavatel juhtudel nimesid transkribeeritakse või mugandatakse, kui need lugejale oma lähtekeelsel kujul arusaadavad ei ole, ning Eestis ollakse transkribeerimisega üldiselt kohaliku venekeelse elanikkonna tõttu tuttavad. Näiteid võib leida ka välismaalt, kus näiteks Madalmaades on ajaleheartiklites kirjutatud mehest nimega *Poetin*, mitte *Putin* (vt VK 2015), kuna viimane nimekuju häälduks hollandi keele reeglite järgi erinevalt ja võiks seetõttu lugejaid eksitada.

Seevastu ilukirjanduses, eriti laste-, fantaasia- ja ulmekirjanduses on nimede ja nimetuste tõlkimine mõnevõrra tavalisem. Nimedel on tihti ilukirjanduses eriline roll selles mõttes, et nende tähendus võib loo kulgemise seisukohast olla väga vajalik. Näiteks Harry Potteri raamatuseerias on tegelane nimega Tom Marvolo Riddle, kelle nime anagramm on *I am Lord Voldemort*, kuid eesti keeles on tema keskmisele nimele lisatud veel üks täht, mille tulemuseks on veidi erinev anagramm: *Tom Marvolon Riddle ja mina olen Voldemort* (Rowling 2002: 177). Nimed võivad olla olulised ka mingi tegelase kirjeldamise või tekstis leiduva sõnamängu jaoks. Kuna on raamatuid, mis sisaldavad palju sõnamänge, ilma milleta tekst teise tooni omandaks, on oluline enne tõlkima asumist valida sobiv strateegia lähteteksti tähenduse säilitamiseks ja tõlkes sarnase efekti saavutamiseks ning eriti oluline on see lastekirjanduses tähenduslike või onomatopoeetiliste nimede tõlkimisel (Fernandes 2006: 46).

Nimede sihtkeelele kohandamiseks on kaks võimalikku lähenemist: nime translitereerimine (kirjapildi ja fonoloogia muutmine) ning selle tähenduse tõlkimine. Kirjandusteadlase Rouhollah Zarei sõnul on teise meetodi pooldajate peamine argument tavaliselt see, et kui nimel on mingi tähenduslik sisu, ei anna translitereerimine seda tähendust edasi ning lugeja arusaam nimest jääb poolikuks. Peale selle on tõlgitud nimesid üldiselt lihtsam ära tunda ja meelde jätta – näiteks araabiakeelne *Bahrol Ahmar* ei ütle eestikeelsele lugejale midagi, kuid *Punane meri* on äratuntav ning pealegi kirjeldab nimi selle mere ühte tuntumat omadust.

Tõlkijate, kriitikute ja lugejate arvamus nimede tõlkimisest võib samuti aja jooksul muutuda. Varasematel aegadel oli nimede tõlkimine või vähemalt mugandamine tavalisem kui

tänapäeval: nüüdsel ajal jäetakse tihti lähtekeelsed nimed oma algsele kujule, et mitte muuta teksti tähendust, kuid on olukordi, kus see lähenemine ei ole lugejate seisukohalt õigustatud. Lisaks sellele jääb õhku küsimus sellest, kas sihtkeelsed lugejad on lähtekeelse kultuuriga piisavalt tuttavad, et nimed annaksid neile edasi samasugust teavet nagu lähteteksti lugejatele. Tegelase nimi võib lugejale öelda, kas tegelane on nais- või meessoost, millisesse sotsiaalsesse klassi ta kuulub või milliselt geograafiliselt alalt ta pärit on (nii üldises mõttes kui selle keele kõnelejate asualasid kitsamalt piiritledes) ja nii edasi. Lühidalt öeldes kannavad nimed endaga tihti kaasas palju kultuurilisi viiteid, mis võivad tõlkimisel raskusi tekitada. (Zarei 2014: 153–156)

2.2.1. Tõlkija nähtavus tekstis

Teksti tõlkimisel võib tõlkija jääda lugeja jaoks kas nähtavaks või nähtamatuks. Nähtav on tõlkija juhul, kui teksti lugeja mingil põhjusel märkab, et ta loeb tõlgitud, mitte algselt selles keeles kirjutatud teksti. Tavaliselt öeldakse, et parim tõlge ei kõla nagu tõlge – lugejaskond ootab läbipaistvat teksti, mis aitaks unustada tõlkija olemasolu. Lugejate ootused sõltuvad ka ajastust, kohast ja teksti tüübist.

Kui varasematel aastatel hinnati tõlke kvaliteeti lähteteksti alusel, seega väärtustades nähtamatut tõlkijat, on viimastel aastakümnetel tõlkimises formaalselt lähenemiselt mindud üle funktsionaalsele. Tõlkimine on sotsiaalne akt, mis sõltub akti osalistest ja asjaoludest. Ka tõlkekriitika ei võta tõlke hindamisel arvesse ainult lähteteksti ja tõlke võrdlemist, vaid vaatleb lisaks sellele ka tõlke kultuurilist, sotsiaalset ja ajaloolist konteksti (Flynn 2004: 271). Tõlke kvaliteeti ei määra tänapäevase käsitluse järgi ainult originaalile truuks jäämine ning on olukordi, kus tõlkija käe läbi sündinud tähendusnihked või tõlkija nähtavaks jäämine võivad olla taotluslikud.

Tõlkija eesmärk on mitte iga hinna eest lähtetekstis kinni püsida, vaid ka arvestada lugejate ootuste ja võimetega. See suhtumine on äärmustesse viiduna toonud kaasa palju lähtetekstiga vabalt ümber käimist, kuna aeg-ajalt peetakse tõlke retseptiooni (ja ka müüginumbreid) olulisemaks kui originaalilähedust. Tavaliselt kaitstakse sellist lähenemist, öeldes, et enamik tähendusest antakse ju edasi, nii et tähendusest ei lähe midagi kaotsi, aga stiili osas on tekst

parem ja lugejasõbralikum. (Sturrock 2010: 53-54) Teisalt tekitab see tõlkefilosoofia probleeme, kui sihtkeelsest tekstist kaovad ära väljendid või üksikasjad, mis lähtetekstis mingit sekundaarset tähendust kandsid või millelegi viitasid.

Üks suuremaid väljakutseid teksti tõlkimisel on keelise stiili ära tundmine ja selle sihtkeeles adekvaatselt edasi andmine. „Sõrmuste isand“ sisaldab oma arhailiste väljendite ja teiste stilistiliste elementidega tõlkija jaoks mitmeid väljakutseid. Lähtetekstis on arhaismid, väljamõeldud keeled ja sõnad ning erinevate tegelaste keelekasutus taotluslikud – nende eesmärk on edasi anda mingit muljet, emotsiooni või atmosfääri. Juba see tekitab tõlkijale esimese suurema probleemi, mis ka tema nähtavust või nähtamatust mõjutab: kas eelistada võõrapärasusi või teksti lugejate jaoks kodustada? Äärmine võõrapärasus muudab raamatu paiguti loetamatuks, kuid liigne kodustamine kaotab osa teksti mõttest (Kaldjärv 2007: 67-68).

Kaldjärve (2007) sõnul on olukorra lahendamiseks kaks äärmust:

- 1) Tõlkija võib rõhutada tõlke keelelist poolt, stiili tõlkes mingite vahenditega edasi anda ja jätta tekst võõrapäraseks. Selle lahenduse komistuskivi on stilistiline kohmakus. Tõlkija jääb sellise teksti puhul nähtavaks ning lugedes on lihtne taibata, et tegemist on tõlkega.
- 2) Tõlkija võib teksti kodustada, stiili muuta ja probleemsemaid väljendeid kaotada. See on väga lugejasõbralik lähenemine ja võib olla õigustatud näiteks lastekirjanduse puhul, kuid see võib tuua kaasa muudatusi fiktsionaalse maailma ülesehituses.

Üldiselt sõltub lõpptulemus teksti eesmärgist, aga tõlkija ja sihtkeelse tõlke eesmärgid ja vajadused võivad erineda autori ja lähtekeelse teksti omadest. Et rääkida tõlke truudusest originaaltekstile, oleks vaja teada autori ideid, eesmärke ja kavatsusi. Tavaliselt on need tõlgendatavad ainult läbi teksti. Tolkieni puhul on see tõlgendamine mõnevõrra erandlik, kuna temast on säilinud niivõrd palju kirju, esseid, lõpetamata tekste ja lõpetatud tekstide erinevates tööjärgudes variante. See, kas tõlkija jaoks on nähtamatuks jäämine nii oluline, et ta kõikide materjalidega tutvuks, sõltub ainult tõlkija enda seisukohtadest ja eesmärkidest.

Kui nähtavus ei ole tõlkija jaoks suur probleem, tuleks vähemalt oma töös järjepidev olla. Järjepidevuse tagamiseks on kaks levinud viisi:

- 1) Kõikide sama autori omavahel seotud tööde sihtkeelde tõlkimine. Tihti ei ole see mitmesugustel põhjustel võimalik, kuid võimaluse korral tuleks kas või tema olulisemad tööd sihtkeelde tõlkida.
- 2) Enne töö alustamist autori teiste töödega tema stiili tundma õppimiseks tutvumine. (Flynn 2004: 276)

Esimesel juhul tekib lugeja jaoks sama autori loodud töödes järjepidevus: lugeja jaoks ei jää midagi vahele ning ta saab teksti järjest jälgida. Sel juhul peaks tõlkija olema tähelepanelik sihtkeeles kasutatud stiili ja terminoloogia osas, et tekstide vahel märgatavaid lahknevusi ei tekiks. Teisel juhul tekib seos pigem sihtkeelse teksti ja tõlke vahel, kuna autori töödega tutvumine annab tõlkijale (eeldatavalt) autori kavatsuste kohta rohkem teavet, aidates tal tõlkimiseks sobivaid strateegiaid valida.

Iseenesest vähendab tõlkimine teksti funktsionaalsust. Tavaliselt ei vasta lähteteksti ühele sõnale ainult üks sihtkeelne sõna. Tahes-tahtmata tekib tõlkimise käigus nii paratamatuid kui tahtmatuid moonutusi, mis omakorda tõlkija nähtavust mõjutavad. Tõlkija peab olema valmis oma valikuid põhjendama ja nende eest vastutama ka siis, kui ta enda arvates tehtud valikud teksti kvaliteeti mingil moel parandasid.

2.3. Nimede tõlkimise meetodid ja põhimõtted

Tõlkestrateegiate valik ja see, milline tekst valminuna välja nägema hakkab, sõltub teksti eesmärgist ja sellest, mis on tõlkija arvates teksti eesmärk. Kõige olulisemad tegurid, millega peaks arvestama, on teksti eesmärk (nii lähtekeelse teksti kui ka tõlke eesmärk) ja eeldatava lugejaskonna vajadused.

Tõlkija valikud võivad sõltuda ka sellest, kas tekstis esinev nimi põhineb mõnel reaalse maailma nimel või on autor selle ise loonud. Mõne tõlkija ja kriitiku seisukoht on, et autori loodud nimesid ei ole vaja tõlkida, kuid on ka neid, kelle arvates peaks tõlkija tõlkimisele loovalt lähenema ja püüdma nime tähendust edasi anda (Zarei 2014). Kui võimalik, peaks lähtuma autori seisukohtadest: näiteks Tolkien oli täiesti kindlalt veendunud, et mõned tema

töodes esinenud sõnad, nagu *orc*, *hobbit*, *ent* ja teised tulnuks jätta oma algsele kujule (Letters: 251), kuigi tegi hiljem järeleandmisi ja andis näiteks hollandi keele tõlkijale oma nõusoleku sõnade kirjapildi sihtkeele reeglite järgi mugandamiseks.

Teisalt tuleks arvestada lugejate vajadustega. Kui raamat on mõeldud lastele, tuleks võõrnimesid võimaluse korral tõlkida või sihtkeele reeglite järgi mugandada, et lisaks tähenduse kandmisele ja kindlal viisil kõlamisele oleksid nimed laste jaoks loetavad – vastasel korral võib tekst nende jaoks tunduda liiga võõras ja lugemist segada (Fernandes 2006: 48). Ka tuleks tõlkimisel arvestada sellega, et lastel on neid ümbritseva maailma kohta vähem teadmisi ja seetõttu võib neil olla raskem mõista võõraid kultuure ja traditsioone, mis võib tekitada probleeme teksti lugemise ja selle mõistmisega (Zarei 2014: 156).

Üldiselt ei ole nimede tõlkimisel kindlaid reegleid, mida iga tõlkija järgima peaks. Tõlkija valikud sõltuvad tema enda seisukohtadest, tema keele võimalustest, kultuuriruumist ja nii edasi. Iga nime tõlkimiseks võib kasutada erinevaid meetodeid ja tõlkestrateegiaid. Eeskujuks võib võtta juba varem valminud tõlkeid ning nende retseptsiooni, kuid tõlget võib alustada ka n-ö puhtalt lehelt, tehes tõlkides valikuid jooksvalt töö käigus. Järgnevalt tutvustab see töö kahte tõlkemudelit, mis kirjeldavad erinevaid võimalikke meetodeid nimede tõlkimiseks.

2.3.1. Fernandese (2006) tõlkimismudel

Fernandese (2006) sõnul eristuvad nimede tõlkimisel kaks omadust: adekvaatus ja aktsepteeritavus. Kui tõlkija püüab oma töös jääda võimalikult sarnaseks lähtetekstiga, hindab ta kõrgemalt teksti adekvaatsust, kuid nimesid tõlkides või mugandades on talle tõenäoliselt olulisem teksti aktsepteeritavus. Põhimõtteliselt on küsimus selles, kas lähtuda algse teksti vajadustest või pigem arvestada tõlke vajadusi.

See kümme tõlkestrateegiat sisaldav mudel põhineb andmetel, mis on pärit PEPCOCFL korpusest (*Portuguese-English Parallel Corpus of Children's Fantasy Literature*). Tegemist on kakskeelse elektroonilise paralleelkorpusega, milles sisalduvad 24 fantaasiaraamatut (st 12 originaali ja 12 tõlget) neljast inglise fantaasiakirjanduse seeriast, mis on aastatel 2000–2003 Brasiilia portugali keelde tõlgitud. (Fernandes 2006: 50–55)

Tõlgendus (*rendition*) on „juhuslik“ protseduur, mida kasutatakse siis, kui nimi on tähenduslikult läbipaistev või semantiliselt motiveeritud ning kasutusel üldises keeles. Seda strateegiat kasutatakse tavaliselt üldnimede tõlkimisel ning tihti ei ole see teadliku valiku tulemus. Näiteks tõlgitaks sel viisil inglise *cat* eesti *kassiks* ja *Fat Lady* vaste oleks *Paks Naine*.

Kopeerimine või **laenamine** (*copy/borrowing*) ei too endaga kaasa ühegi lähteteksti nime muutmist, sest need võetakse samal kujul tõlkes üle, st nimekuju jääb tõlkes samaks. See on võrdlemisi levinud tõlkestrateegia, mida kasutatakse paljudes ilukirjanduslikes žanrides. Kopeerimine ei moonuta nimesid ning on seetõttu parim lahendus sellistes olukordades, kus on oluline nähtav seos lähteteksti ja tõlke nimede vahel, näiteks tuntud kaubamärkide jms puhul.

Transkriptsiooni (*transcription*) alla kuulub Fernadese mudelis ka translitereerimine. Selle strateegia eesmärk on nime mugandada vastavalt sihtkeele ortograafia reeglitele. Mõnel juhul on see kasulik ka lihtsustamiseks. Näiteks „Sõrmuste isandas“ on pikki vokaale tähistatud mitmesuguste diakriitiliste märkidega, mida eesti keeles üldiselt ei kasutata, ning eestikeelses tõlkes ongi nad tihti mugandatud kujul: *dúnadan* > *duunadan*.

Asendamise (*substitution*) puhul kasutatakse lähtekeeles esineva nime asemel tõlkes algse nimega vormiliselt või semantiliselt mitte seotud nime. Asendamine on õigustatud sellistel juhtudel, kui nimi ei ole teksti sisu seisukohalt oluline.

Kui lähtetekstis on nimi, mille autor on ise välja mõelnud, võib tõlkijat aidata uue nime **loomine** (*recreation*). Tavaliselt on selle tõlkestrateegia eesmärk sihtkeeles luua sama efekt, mida lähtekeeles autori loodud sõna tekitab. Tingimuseks on see, et kõnealune sõna ei eksisteerinud enne kummaski keeles. Tõlkija võib sõnaloomel lähtuda samadest allikatest, mida kasutas autor (kui autor uue sõna alusena nt ladina- või kreekakeelseid sõnu kasutas), kuid see ei ole ilmingimata vajalik. Üks selle strateegia tüüpilisemaid näiteid on see, kuidas Harry Potteri raamatutest tuttav *quidditch* erinevatesse keeltesse tõlgitud on – eesti keeles on sellest saanud *lendluudpall*.

Väljajätt (*deletion*) tähendab lähtekeelse nime või selle osa sihtkeelses tekstis mitte mainimist. Tavaliselt tehakse seda siis, kui originaaltekstis esinenud nimi ei ole teksti sisu jaoks oluline ja on raskesti tõlgitav.

Vajaduse korral on võimalik ka **lisamine** (*addition*), et tõlge lugejatele arusaadavamaks teha. Näiteks on võimalik lausesse millegi täpsustamiseks sõnu lisada, aga on ka tõlkeid, millesse on lisatud dialooge, mida algses tekstis ei olnud: näiteks Harry Potteri prantsuskeelses tõlkes on tekstis osi, mis prantsuse lugejatele midagi selgitavad, kuid mida ingliskeelses raamatus ei olnud. (Davies 2003: 77)

Sõnaliigi muutmise (*transposition*), kus nime osa asendatakse teist tüüpi (aga tavaliselt sama sõnatüvega) sõnaga. Tavalisemad on nihked adjektiivide ja noomenite vahel. Teksti tähendus seda strateegiat kasutades ei muutu, kuid see võib sihtkeeles teatavate lausete või lõikude sõnastamise lihtsamaks muuta.

Transkriptsioonist eraldiseisvana on Fernandes välja toonud **fonoloogilise asendamise** (*phonological replacement*), kus asendatakse lähtekeelne nimi sihtkeelse nimega, mis on sellega kirja­pildiliselt või häälduslikult analoogne. Sel moel sai näiteks Harry Potteri portugali­keelses tõlkes ingliskeelsest nimest *Myrtle* hoopis *Murta*.

Kui tekst käsitleb nime, millel on sihtkeeles juba üldiselt omaks võetud tõlge, võib tõlkija lähtuda **konventsionaalsusest** (*conventionality*). See strateegia on üsna tavaline, kui lähtetekstis on mainitud kuulsaid (ajaloolisi) isikuid või geograafilisi kohti.

Fernandes järel­dab, et hoolimata sellest, et teatavaid strateegiaid seostatakse rohkem aktsepteeritavusega ja teisi adekvaatsusega, ei sõltu tõlgitud teksti üldmulje sellest, kas on kasutatud ainult ühe kategooria strateegiaid või on neid kasutatud läbise­gi. Lõpliku mulje tekkimisel on palju faktoreid, millega tõlkija arvestama peaks.

2.3.2. Daviesi (2003) tõlkimismudel

Davies (2003) kirjeldab peamiselt peamiselt Harry Potteri tõlkimist teistesse keeltesse ning selle tõlkimisel tekkivaid probleeme. Oma töös eristab ta seitset erinevat tõlkestrateegiat, mida laste fantaasiakirjanduse tõlkimisel rakendatakse.

Säilitamine (*preservation*) on nime lähtetekstist otse tõlkesse üle toomine. Mõnes keeles ja kultuuriruumis on aktsepteeritavam kui teistes. Mõnikord võivad selle strateegiaga üle toodud nimed jääda lugejale segaseks ning lähtetekstis olnud huumor võib kaduma minna. Tähele tuleks panna lähte- ja sihtkultuuride erinevusi ning vajadusel mõnda muud strateegiat kasutada.

Lisamine (*addition*) on kasulik tekstis jooksvalt lugejale selgituste andmiseks. Selliste selgituste lugemine on teksti tarbijale üldiselt lihtsam kui lehe allosa või raamatu lõppu lisatud märkuste otsimine. Samas on oluline, et tõlkija ei läheks seletustega liiale ja püüaks neid võimalikult lühikestena hoida, et mitte lugejat teksti tegevuselt tähelepanu kõrvale tõmbamisega segada.

Kui lähtetekstis olev nimi või detail on teksti sisu seisukohast väheoluline või kui tõlkija ei ole võimeline muud lahendust leidma, võib olla õigustatud ka **väljajätt** (*omission*). Loomulikult on seda strateegiat kasutades oluline jälgida, et teksti väga suuri lünki ei tekiks ja millegi tähendus ei muutuks.

Globaliseerimine (*globalization*) on strateegia, kus tõlkija asendab kultuurispetsiifika neutraalsete või üldisemate mõistetega, mis on suuremale lugejaskonnale arusaadavamad. See teeb teksti ebatäpsemaks ning võib sellest kaotada osa autori loodud atmosfäärist, kuid kui tõlkija tunneb, et ta ei suuda kõiki mõisteid mis tahes põhjusel täpselt tõlkida või et need mõisted ei pruugi lugejatele arusaadavad olla, on selle strateegia kasutamine õigustatud.

Lokaliseerimine (*localization*) toimib eelmisele strateegiale vastupidises suunas: tõlkija läheb üle üldiselt kitsamale ja lisab muidu üsna üldisele lähtetekstile kohalikku kultuurispetsiifikat, et tekst sihtkeelsele lugejaskonnale lähemale tuua. Selline lähenemine võib mõnikord olla kasulik lastekirjanduses või tekstis esinenud vähetähtsate detailide, nagu toidunimetuste puhul.

Kui tõlkija on tõlkides millestki valesti aru saanud ning seetõttu on sihtkeelsesesse teksti jõudnud muutunud tähendusega nimi, lause või miski muu, on tegu **transformatsiooniga** (*transformation*). Iseenesest ei ole see tõlkestrateegia, mida tõlkijad teadlikult valiksid või valima peaksid, ning selle juhtumist tuleks vältida.

Üsna haruldane, kuid vahel siiski kasutust leidev strateegia on **loomine** (*creation*). Sellisel juhul lisab tõlkija sihtkeelsesesse teksti midagi, mida lähtekeeles ei olnud, kuid tavaliselt on lisatud detailid teisese tähtsusega. Mõnikord kasutatakse seda näiteks lähtekeele kultuuri stereotüüpide järgi edasi andmiseks.

Niisiis on enne tõlkimist vajalik otsustada, kas vaatluse all olev kultuurispetsiifiline mõiste on lähtetekstis väga oluline ja vajab seega väga suurt tähelepanu või on võimalik seda teksti

tähenduse edasi andmist segamata mingil moel muuta. Näiteks võib mingi sõna või nimi olla lähtetekstis ainult selle keele lugejale mingi mulje tekitamiseks või vastavate teadmistega lugeja jaoks millelegi viitamine. Sel juhul peab tõlkija otsustama, kas ja kuidas seda sihtkeeles edasi anda.

2.3.3. Võõrnimed ja nende kasutamine eesti keele seisukohast

Võõrnimede kasutamist eestikeelses tekstis on Eestis nii enne kui pärast iseseisvumist eelkõige praktilistel kaalutlustel ja nimekorralduse seisukohast käsitletud mitmed autorid ja Eesti Keele Instituudi poolt välja antud teatmikud. See peatükk lähtub peamiselt Peeter Pälli 2005. aastal ilmunud doktoritööst „Võõrnimed eestikeelses tekstis“.

See töö jagab võõrnimed kahte rühma:

- 1) Reeglipärased võõrnimed, mille lähtekeelset kuju eestikeelses tekstis ei muudeta, ja
- 2) Reeglipäratud nimed, mille kuju on tihti hoolimata reeglipäratusest keelekasutuses kinnistunud ja tavapärane.

Võõrnimesid võib nimega seotud isikute, objektide ja kohtade alusel jaotada ka eksonüümideks ja endonüümideks, kusjuures endonüümid tähistavad midagi maa-alal, kus keelt räägitakse või kus keelel on ametlik staatus, ja eksonüümid tähistavad keelealaväliseid objekte. „Sõrmuste isanda“ puhul on see liigitus eesti keele seisukohalt paraku sisutühi, kuna tegevus toimub väljamõeldud maailmas ja seega oleksid kõik seal esinevad nimed lähtekeelses kujul nii või teisiti eksonüümid.

Võõrnimede reeglipärasel ülevõtmisel on eeliseks see, et nimi jääb nii sihtkeeles tekstis lähtekeelele võrreldes täiesti äratuntavale kujule. Probleeme võib seevastu tekitada ladina tähtede mitmetähenduslikkus ja erinevad hääldusviisid: näiteks inglise *c* ei vasta alati eestipärasele *c* hääldusele, rääkimata näiteks kõikvõimalikest häälikuühenditest (Päll 2005). „Sõrmuste isanda“ puhul on eesti keelel võrreldes mõne teise keelega see eelis, et üldiselt vastab Tolkieni loodud keeltes ja nimedes igale tähemärgile üks häälik, nii et näiteks haldjakeelsed *Gondor* ja *Mordor* häälduvad eesti keeles enam-vähem nii, nagu nad autori meelest üldse

häälduma oleksid pidanud. Samas esineb Tolkieni loodud nimedes eesti keelele võõraid diakriitilisi märke, nagu akuute, makroneid ja tsirkumflekse.

Nimede reeglipärane ülevõtt on tavaliselt parem lahendus kui tõlkimine, sest tõlkimine vähendab tavaliselt nime funktsionaalsust: keeltevaheliste tõlkesuhete pärast ei ole pärast tõlkimist võimalik nimeobjekti ühemõtteliselt identifitseerida, kuna lähtekeele ühele sõnale vastab tavaliselt enam kui üks sihtkeele sõna ja vastupidi. Lisaks sellele põhjustab tõlkimine nii paratamatuid kui tahtmatuid moonutusi ja lisab nimede kasutamisele piiranguid. Näiteks mitmekeelsetel aladel (Soomes, Belgias jne) tuleb millelegi nime andmisel tavaliselt vältida sünonüüme ja arvestada sellega, kas nimi on tõlgitav või teises keeles eksitav. Vastuvõetavam on nime tõlkimine siis, kui nime seos reaalse maailma objektiga ei ole esmane. Ilukirjanduses on tavapärane tõlkida nimesid, mille sisuline tähendus on oluline või mis aitavad raamatus mingit õhkkonda luua. Mida kirjeldavam on nimi, seda sagedamini tõlgitakse seda nii praktilises keeekasutuses kui ilukirjanduses – näiteks tõlgitakse tavaliselt kas või osaliselt nimesid, milles sisalduvad ilmakaared, värvinimed või metafoorid (Punane meri, Hea Lootuse neem, Põhjameri jne). (Päll 2005: 102–104)

Võõrnimesid on võimalik ka mugandada. Üldiselt tehakse seda nime kirjaliku kuju põhjal (transkriptsiooniline mugandamine), kuid vahel tehakse seda erinevatel põhjustel ka häälduse alusel. Levinumad mugandamisviisid on järgmised:

- 1) keele jaoks võõraste tähtede (nt *c*, *w*, *y*, *z*) asendamine, näiteks „Sõrmuste isandas“ on sel viisil saanud inglise keele sõnast *orc* eestikeelne *ork*;
- 2) teisiti häälduvate tähtede asendamine: näiteks *y* > *ü*;
- 3) klusiilide märkimine vastavalt vältele, näiteks *Mecca* > *Meka*, saksa *Marokko* > *Maroko*;
- 4) jonsonantide pikkuse märkimine, näiteks saksa *Krim* > *Krimm*;
- 5) pearõhuliste, eriti lahtiste silpide vokaalide pikendamine: *Medina* > *Mediina*, *Cuba* > *Kuuba*;
- 6) hääldumatute tähtede ärajätt, näiteks *Stockholm* > *Stokholm*;
- 7) diakriitiliste märkide ärajätt, näiteks prantsuse *Bénin* > *Benin*;

Isikunimedede tõlkimine on harv ja tavaliselt võetakse need üle oma lähtekeelsel kujul. Siiski on varasematel aegadel eriti lisa- ja perekonnanimesid tõlgitud, kuid kõige paremini on neist püsima jäänud tuntud ajalooliste isikute lisanimedede (nt *Richard Lõvisüda*, *Ivan Julm* jt) tõlked. Lisaks sellele on teatav hulk võõrkeelseid eesnimesid, millele on eesti keeles välja kujunenud vasted (nt *Pierre* > *Peeter*, *John* > *Jaan* jne), kuid nende puhul teeb vahel sihtkeelse vaste valimise raskeks asjaolu, et tihti on sellistel nimedel mõlemas keeles mitu levinud vormi. Sellistest nimedest tuleks eraldi välja tuua tavaliselt kiriklikus kontekstis esinevad nimed, millel on kindlad eesti nimevaras olevad vasted, kuid ka nende puhul tekitab probleeme suure hulga lühendite ja mugandite esinemine. (Päll 2005: 112–114) „Sõrmuste isanda“ seisukohalt ei ole need nimed esmase tähtsusega, sest selliseid nimesid esineb tekstis võrdlemisi vähe (kuid esineb siiski: nt *Bill Ferny* > *Villu Sõnajalg*; *Harry Goatleaf* > *Endrek Kitsekeel* jne).

Tõlkimise ja lähtekeelse vormi ülevõtmise vahele jääb osaline tõlge. Osalise tõlke puhul tõlgitakse ära näiteks täiend (*Hohe-Tauern* > *Kõrg-Tauern*), tiitel (*king/queen* > *kuningas/kuninganna*) ja nimes esinev sidesõna. Tõlkida võib ka nimes esineva liigisõna, nt *laht*, *küla*, *meri* jne. Sellistel juhtudel jäetakse tavaliselt nimetuum oma lähtekeelsele kujule.

Lisaks sellele mugandatakse tihti vastavalt sihtkeele reeglitele ka mitmuslike nimekujudid, näiteks mäestike nimesid (*Alpen* > *Alpid*). Nimede kohandamisel või tõlkimisel, olgu see siis osaline või täielik, tuleks arvesse võtta ka fakti, et eesti keeles on kohanimedel genitiivne kuju äärmiselt tavaline ja saamas uueks nominatiivseks esinduskujuks, kusjuures nimede käänamisel lähtutakse tihti genitiivsest kujust (nt *Kose* – *Kosele*, mitte **Koske*). Unustada ei tohiks ka tüvevokaali, mis konsonantlõpulistel võõrnimedel on tavaliselt *-i*, või sihtkeeles samadesse kohtadesse suurtähtede jätmist.

3. Nimede tõlkimine „Sõrmuste isandas“

Kui tavaliselt on pärast autori surma raske öelda, mis oli tema teksti eesmärk ja mida teatavad üksikasjad tema töös tähendada võisid, siis Tolkieni puhul võib nii mõndagi teada saada tema kirjavahetusest oma kirjastajate, kolleegide, tõlkijate ja raamatute austajatega. Üksikasjalikke seletusi lugedes tuleks silmas pidada seda, et tema loodud mütoloogia oli elav ja arenev asi ning see, mis võis tema arvates olla tõene veel aasta pärast „Kääbiku“ või „Sõrmuste isanda“ ilmumist, et pruukinud enam 10 või 20 aastat hiljem kehtida. Lisaks sellele unustas Tolkien ise tihti palju ja kaotas oma märkmeid ära, nii et ta ei teadnud lõpuks ka ise iga detaili algupära (Hammond 2005: xiii). Sellegipoolest võivad säilinud kirjad tõlkijale olla suureks abiks kas või teksti konteksti mõistmiseks.

Lisaks sellele on pärast 1975. aastat saadaval olnud Tolkieni enda koostatud nomenklatuur, mis sisaldab tõlkijatele mõeldud märkuseid ja seletusi. Nomenklatuuris jagas Tolkien ise nimed kolme kategooriasse:

- isikud, loomad, olendid (või koletised);
- kohanimed;
- asjad.

Tolkien ise ei andnud oma nomenklatuuris soovitusi iga nime tõlkimiseks ning see töö käsitleb tema soovitustega ja ilma soovitusteta nimesid eraldi: esimestel on mingi baas, millele tõlkimisel tugineda, kuid teisi tuleb vaadelda mõnevõrra üldisemalt ja võib-olla ka lähtuda esimese grupi nimede tõlkimisest.

Erinevaid tõlkestrateegiaid on kokku viis ning nende liigitamisel on eeskujuks võetud eespool välja toodud Daviesi (2003) ja Fernandese (2006) tööd. Selle peatüki esimene alapeatükk annab neist ülevaate ja põhjendab lühidalt tehtud valikuid.

Analüüsi alus on korpus, mis on koostatud „Sõrmuste isanda“ esimese eestikeelse trüki kolmanda raamatu lõpus oleva indeksi alusel: raamatu lõpus on nimekiri tõlgitud nimedest ja nähtustest, millele on juurde lisatud ingliskeelsed vasted, ning ka selle jaotamisel on kasutatud nimetatud kolme kategooriat. Sellest lähtuvalt on samu kategooriaid selguse mõttes kasutatud ka selles töös ning analüüsitud ongi peamiselt nimesid, mis eestikeelse esimese trüki lõpus

eraldi välja toodud olid. Kuna see indeks on valikuline, ei saa antud töö sisaldada kõiki „Sõrmuste isandas“ olnud nimesid, kuid vähemalt kõige sagedamini esinevad ja raamatu sisule oluliste tegelaste tõlgitud nimed peaksid siin olema, v.a. valdav enamik Tolkieni enda loodud keeltes olnud nimedest nagu *Celeborn* või *Laurelindórenan*, mida üldiselt ei ole tõlgitud. Siiski on need nimed mõnel juhul vaatluse alla võetud, kui nendega koos esineb mõni hüüd- või lisanimi või tiitel. Kuna ei oleks otstarbekas iga sellise nime puhul nende fiktiivset ajalugu ja tähendust analüüsida, on nende puhul üldiselt lihtsalt märgitud, et tegu on väljamõeldud keele (või lühidalt „haldjakeele“) põhjal loodud nimega, ning vajaduse korral on lisatud tähendus, mis on kirjutatud kas „Sõrmuste isandas“ endas või raamatus „The Lord of the Rings: A Reader’s Guide“ olnud tähenduse selgituse põhjal.

Lisaks sellele on kohati raske öelda, kas mingi nimisõna fraas on nimi või mitte, kuna Tolkien kasutas paljude nähtuste rõhutamiseks suuri algustähti, aga ei teinud seda mõnel juhul tekstis läbivalt (Hammond 2005).

Eestikeelsete nimede ja sõnade defineerimisel on kasutatud „Eesti õigekeelsussõnaraamatu“ (2013) ja „Väikese murdesõnastiku“ veebiväljaandeid. Tolkieni enda märkused on võetud 2005. aastal ilmunud raamatust „The Lord of the Rings: A Reader’s Companion“, millesse on kogutud enamik J.R.R Tolkieni, ta poja Christopher Tolkieni (kes suure osa oma elust oma isa tekste toimetas) ja tema kirjastajate juures töötanud toimetajate märkuseid nii teksti tähenduse kui ka nimede algupära ja tõlkimise kohta. Mõne sõna puhul on kasutatud ka 1986. aastal ilmunud „Ladina-eesti sõnaraamatut“ (LES) ja ingliskeelse etümoloogia seletamiseks kasutatud raamat on „The Oxford Dictionary of English Etymology“ (ODEE).

3.1. Tõlkekategoriate ülevaade

Kokku on selles töös nimede kategoriseerimisel ja analüüsimisel kasutatud viite tõlkestrateegiat. Valik on tehtud lähtudes eelnevalt analüüsitud autorite tõlkestrateegiate ülevaadete ja arvestades korpuses sisalduvate nimede iseloomu – nimelt ei rakendu mitmed nende autorite poolt välja toodud strateegiad üksikutele nimedele, vaid pigem teksti pikematele osadele, nagu lausetele ja lõikudele. Lisaks sellele on arvesse võetud ka Peeter Pälli doktoritöös

olnud ülevaadet võõrnimedele kasutamisel eestikeelses tekstis, kuna „Sõrmuste isanda“ tõlge on ikkagi eestikeelne ja kirjutatud eesti keele reeglite lähtuvalt.

Esimene kategooria on **ülevõtt**, mida Fernandes (2006) nimetas kopeerimiseks või laenamiseks ning Davies (2003) säilitamiseks, kuid mida Päll (2005) käsitles reeglipärastest võõrnimedest rääkides muutmatu ülevõtuna. Tegemist on võrdlemisi levinud tõlkestrateegiaga, mille eeliseks on see, et see ei moonuta nimesid ning on hea lahendus näiteks olukordades, kus lähteteksti ja tõlke nimede vahel peab seos nähtavaks jääma. Samas toob see endaga kaasa ka probleeme: teatavad tekstiüübide kasutavad nimesid humoorika efekti tekitamiseks ning nime sihtkeelses tekstis samal kujul üle võttes kaob see efekt. Ka võib probleeme tekitada nime kirjpilt, kui selles on kasutatud tähti, mida sihtkeeles tavaliselt ei kasutata. Kuigi mõnes tekstis võib ilmselgelt võõrapärane nimi lugejates võõristust tekitada, on teistes tekstides ülevõtt hea vahend lähtekeelse teksti atmosfääri edasi andmiseks (nt väga selgelt prantsusepäraseid nimesid loovad raamatute lugeja jaoks ka prantsusepärase miljöö).

Lokaliseerimine tähendab selles töös lähtekeelses tekstis esineva nime asendamist sihtkeeles juba olemas oleva vormiliselt või semantiliselt analoogse nimega. Fernandes (2006) kasutab kahte erinevat mõistet, mis selles töös on ühendatud lokaliseerimisena – asendamine ja fonoloogiline asendamine. Mõlema puhul märgib ta, et seda strateegiat tuleks kasutada juhtudel, kui nimi ei ole teksti sisu seisukohast oluline. Davies (2003) kasutab lokaliseerimise mõistet erinevas tähenduses ja suuremate keeleliste üksuste tõlkimisest rääkimisel ning tema kasutatud tähenduses tähistab see strateegiat, kus tõlkija lisab kultuuriliselt mittespetsiifilisele lähtetekstile kohalikku kultuurispetsiifikat, et tekst sihtkeelsele lugejaskonnale lähemale tuua. Pälli (2005) töös esineb sarnase sisuga mõiste: tema räägib kanoonilisest vastendamisest, st võõrnimele eesti nimevaras oleva nime vasteks valimisest. Sisu poolest on see põhimõtteliselt sama, mis selles töös kasutatud lokaliseerimise mõiste.

Kui autor on lähtekeelses tekstis loonud uusi sõnu, mis enne lähtekeelses leksikas ei eksisteerinud, ning tõlkija otsustab tema eeskujul sihtkeeles uusi sõnu luua, on tegemist **loomisega**. Kuigi J.R.R. Tolkieni kirjutatud tekstides on seda strateegiat vaja kasutada märksa vähem kui näiteks J.K. Rowlingu tekstides, on siiski „Sõrmuste isandas“ sõnu, millele tuleb sihtkeeles vastet luua. Kõige tuntum sellistest sõnadest oleks tõenäoliselt *kääbik* (ingl *k hobbit*).

Fernandes (2006) kasutab loomist (*recreation*) samas tähenduses ning märgib, et tõlkija võib sõnaloomel lähtuda samadest allikatest, mida kasutas autor, kuid see ei ole tingimata vajalik. Davies (2003) kasutab küll sõna *creation*, kuid see kirjeldab seda, kuidas tõlkija lisab sihtkeelsesse teksti midagi, mida lähtekeeles ei olnud – seega on tegemist erineva nähtusega, mis nimede tõlkimist ei puuduta.

Mugandamine tähendab selles töös lähtekeelse nime muutmist vastavalt sihtkeelse ortograafia reeglitele. Lähtuda võib nii lähtekeelse nime hääldusest kui kirja- ja pildist. Näiteks kuuluvad mugandamise alla võõrtähtede (nt *c*, *y*) asendamine ning diakriitiliste märkide ärajätt või nende lahti kirjutamine. Fernandese (2006) töö käsitleb sarnast strateegiat, kuid tema nimetab seda transkriptsiooniks. See strateegia on kasulik teksti sihtkeelse lugeja jaoks lihtsustamiseks.

Tõlkimine jaguneb kaheks osaks: osaline tõlkimine ja täielik tõlkimine. Kui esimesel juhul on ainult osa nimest tõlgitud ning teise osa puhul on kasutatud mõnda eespool nimetatud tõlkestrateegiat, siis täielik tõlkimine hõlmab kogu nime. Tekstis esineb nimesid, kus on näiteks eesnimi mugandatud ja perekonnanime tõlgitud (nt *Bill Ferny* > *Villu Sõnajalg*). Tolkieni töödes esineb ka märkimisväärne hulk tema loodud keeli kasutavaid nimesid – tavaliselt on selliste nimede puhul tõlgitud ainult liigisõna (nt *Bruineni jõgi*), kuid enamikku nendest nimedest see töö ei käsitle, kuna üldiselt on sellised nimed sihtkeeles muutusteta üle võetud. Töösse on võetud nimed, mille puhul on kasutatud näiteks lähtekeeles ebatavalist liigisõna või mis on ka inglise keeles „mugandatud“ (nt sindari *Lhûn* > inglise *Lune* > eesti *Luun*). Fernandes (2006) mainib eraldi ka tõlgendamist (*rendition*), mis on tähenduslikult läbipaistvate nimede „juhuslik“ tõlkimine, ja konventsionaalsust, mis on sihtkeeles nime juba varem omaks võetud tõlke kasutamine.

Kuna see töö käsitleb ainult nimesid, mitte suuremaid keelelisi üksuseid, on välja jäänud mõned strateegiad, mida Fernandes ja Davies käsitlesid, näiteks väljajätt ja lisamine, mida uuritud nimede puhul ei esinenud ning mille kasutamine oleks ainult nimede puhul keeruline. Fernandes käsitleb ka sõnaliigi muutmist, kus nime osa asendatakse teist tüüpi (aga samatüvelise) sõnaga, kuid seda strateegiat ei olnud tõlkija uuritud nimede tõlkimisel kasutanud. Davies toob eraldi välja transformatsiooni, st lähtekeelsest tekstist valesi aru

saamise tõttu sihtkeelsesse teksti muutunud tähendusega nime sisse viimine, kuid siinses töös ei ole seda eraldi strateegiana käsitletud ning selle asemel on ekslikult tõlgitud nimesid vaadeldud ja analüüsitud eraldi.

3.2. Tolkieni märkustega nimed

Kuna Tolkien oli oma raamatus esinevate olendite ja kohtade nimede loomisele palju aega kulutanud, oli tema jaoks oluline, et tõlkija oleks nimede tausta ja tähendusega tuttav ning oleks tõlkimisel ettevaatlik, et mitte nimede tähendust muuta. Tema sõnul oli oluline, et tõlkija loeks kolmanda raamatu lisa F ja järgiks selles välja toodud tõlketeooriat, mille järgi kuuluvad tõlkimisele ainult tava- ehk läänekeelsed nimed ning teised (eriti haldjakeelsed) nimed tuleks tõlkides jätta oma algsele kujule (Hammond 2005: 751).

See peatükk käsitleb ainult märkustega nimesid, kuna nende puhul on eestikeelset tõlget võimalik võrrelda lähtekeelse nime ja Tolkieni enda arvamusega sellest, kuidas nime tõlkima oleks pidanud. Tema enda märkused, millele siin aeg-ajalt viidatakse, on lühendatud kujul välja toodud selle töö lisas 2.

3.2.1. Isikud, loomad, olendid

Paljude sellesse kategooriasse kuuluvate nimede puhul on Tolkieni soovitus või märkus tegelikult väga lühike ning soovib nime tähenduse järgi tõlkida. Kuna ei oleks otstarbekas kõiki selliseid nimesid eraldi analüüsida, on siin analüüsitud keerulisemaid nimesid või nimesid, mille eestikeelne tõlge mingil põhjusel rohkem tähelepanu väärrib.

Mõned nendest nimedest, nagu inglise *Shadowfax* ja *Snowmane*, on Tolkien loonud vanainglise keele põhjal. Tema loodud maailmas olid erinevate (Keskmaa põhjaosas elavate) rahvaste keeled omavahel suguluses ning tema laenud ja tuletised pärismaailma keeltest olid mõeldud seda seost edasi andma. Lääne- ehk tavakeelt (*Westron, Common Speech*), mida „Sõrmuste isanda“ toimumise ajal üldiselt igal pool räägitakse, annab raamatus edasi inglise keel. Kuid mõnedes piirkondades oli keelekasutus arhailisem või oli sealne nn „päriskeel“

tavakeele lähedalt seotud sugulaskeel – sellistel juhtudel kasutas Tolkien nimeloomeks näiteks norra või vanainglise sõnu, et nii-öelda leitud teksti tõlkimisel seoseid samamoodi edasi anda. Nimede *Shadowfax* ja *Snowmane* „tõeliste“ algvormide lihtsustatud nimekujud olid tegelikult *Scadufax* ja *Snawmana*. Tolkien soovitas germaani keelte tõlkijatel luua mõni analoogse taustaga nimi, kasutades selleks inglise keele sõnadega seotud sihtkeele sõnatüvesid. Teiste keelte tõlkijatel tulnuks kasutada Tolkieni välja toodud lihtsustatud vorme. Eesti keele tõlkija pole seda teinud ja on lähtunud ingliskeelsete nimede tähendusest ning tulemuseks on vastavalt *Varivalge* ja *Lumilakk*.

Samamoodi on Tolkien lähtunud rõhutanud teatavate keelte võimalusi näiteks nimetusele *the Elder Kindred* tõlke leidmiseks: keeles, millel sõna *old* vastel on kaks võimalikku komparatiivi vormi, tuleks nendest kasutada arhailisemat vormi. Kuna eesti keeles on sõna *vana* komparatiiv *vanem* ilma mingite vanemate vormideta, pidi eesti tõlkija paratamatult seda kasutama ning tulemuseks on *Vanem Hõim*.

Kuigi mitmete nimede tõlkimisega Tolkien hoolimata oma esialgsest vastasseisust leppis, soovis ta siiski mõnel juhul, et tõlkijad jääksid nime algsele vormile võimalikult lähedale. *Orcs* puhul märkis ta, et selle kirjpilt peaks germaani keeltes olema *ork* (sh põhimõtteliselt ka inglise keeles, kuid selleks ajaks oli inglise keeles kirjpildi muutmiseks liiga hilja). Kuigi eesti keel germaani keelte hulka ei kuulu, sobib ka siin algse *c* asendamine *k*-ga, kuna *c* on eesti keeles võõrtäht ja võib lugejates segadust tekitada, sest hääldub erinevates võõrnimedes ja –sõnades erinevalt. Mõnevõrra raskem on Tolkieni soovitus järgi mugandada nime *Farmer Maggot*, mis pidi algselt olema ilma tähenduseta kääbikunimi ning sarnasus sõnaga *maggot* oli ainult juhuslik. Eesti keeles on siiski lähtunud sõnast *maggot* 'uss, vagel' ja tõlgitud on nimi kui *talunik Vagel*. See eksimus ei ole teksti sisu seisukohalt määrav. Kui nime oleks siiski hakatud mugandama, oleks tõenäoliselt esimesena tulnud muuta nime keskel olevat kahte *g*-tähte, kuna selline nimekuju ei oleks eesti keelele omane. Siiski tunduks *talunik Magot* tõenäoliselt lugejale mõnevõrra võõrastavana ja võib-olla võiks sellest ära jääda ka *-t*. Ei ole teada, kui suurel määral mugandamist Tolkien ise põhjendatuks oleks pidanud ja kas näiteks *Mago* oleks talle vastuvõetav olnud (pealegi tekib sellise nimega küsimus, kas ja kuidas selles astmevaheldus toimima peaks).

Kogu triloogia (ja „Kääbiku“) jaoks väga oluline sõna *hobbit* tekitab tõlkija jaoks raskusi, kuna selle muutmisele oli Tolkien kindlasti vastu. Oma kirjas hollandi tõlkijale ütles ta selle sõna kohta nii: „I will not have any more *Hompen* (in which I was not consulted), nor any *Hobbel* or what not. *Elves, Dwarfs/ves, Trolls*, yes: they are mere modern equivalents of the correct terms. But *hobbit* (and *orc*) are of that world, and they must stay.” (Letters: 251) Pealegi tekivad sõna *hobbit* tõlkides teised probleemid: Tolkieni loodud maailma keelte ajaloo järgi oli selle sõna varasem kuju *holbyltan*, mille osade tänapäevasemad kujud oleksid *hole* ja *build*. Kuna raamatutes on seda mainitud, tuleks tõlgitud sõnale ka sobiv ja usutav ajalooline taust luua. Eesti tõlkija on sellega ka hakkama saanud: *hobbit* on *kääbik* ja *holbyltan* on *kaeviki*. Kuna *kaeviki* seostub sõnaga *kaevama* ning *v* muutumine *b*-ks ja *ae* muutumine *ää*-ks on usutav, sest need häälikud on üksteisele häälduselt üsna lähedased, on mõlema sõna tõlkimine eesti tõlkijal väga hästi õnnestunud. Küsitavaks jääb ainult see, kas tõlkimine oli mingil viisil põhjendatav, kuna Tolkien ise oli selle vastu ning teistes keeltes on sõna *hobbit* mugandatud – isegi soome keeles on siin kasutatud sõna *hobitti* (Tolkien 2011). Samas oli sõna *kääbik* tõlgitud juba varem, kuna „Kääbik“ ilmus eesti keeles 1970. aastatel. „Kääbik“ on ise lasteraamat, milles oleks põhimõtteliselt kõikide nimede tõlkimine lastele lugemise lihtsustamiseks õigustatav, ning ei oleks mõtet lugejaskonna jaoks asja keerulisemaks muuta ning „Kääbikus“ ja „Sõrmuste isandas“ samade olendite kirjeldamiseks erinevaid sõnu kasutada.

Kääbikuga seotud nimetus on ka *väikemehed*, mille lähtekeelne vorm on *halflings*. Tolkieni enda arvates tulnuks sihtkeeles luua sarnane termin, milles sisalduks ka sihtkeele vaste inglise sõnale *half*, mis viitab nende tegelaste lühikesele kasvule. Eesti keeles on selle asemel kasutatud sõna *väike*, mis annab tähenduse samuti adekvaatselt edasi.

Samade tegelastega seonduvad ka sõnad *võigunahad*, *karvasjalad* ja *jässud* (inglise keeles vastavalt *Fallohides*, *Harfoots* ja *Stoors*). Esimese kahe puhul on Tolkien öelnud, et võimaluse korral tuleks need sihtkeelde tõlkida, kuna need sõnad pidid raamatutegelaste jaoks tavakeeles tähenduslikud olema, kuigi mõnevõrra arhailise kõlaga. Eesti keeles on *Fallohides* tõlkimisel esimeses trükis tõenäoliselt lähtunud ingliskeelsest sõnast *fallow*, mis võib muu hulgas tähistada (harilikult mingi looma karvastiku) kollakat või heledat värvi, ning kasutatud sõna *võigunahad*, mille esimene pool *võik* tähistab tavaliselt kollakat värvi või kollakat hobust. Teises trükis on

selle asemel kasutatud sõna *helenahad*, mis on tekstis kirjeldatuga paremini kooskõlas, kuna nimetatud tegelased on teiste omasugustega võrreldes üsna heleda nahatooniga. Nimetus *Stoors* on eesti keeles *jässud*. Tolkieni sõnul võinuks selle sõna mugandatud kujul ka sihtkeelde üle võtta, kuna see ei olnud mõeldud olema semantiliselt läbipaistev, kuid tema jaoks oli aktsepteeritav ka sihtkeeles mõne murdelise või arhailise samatähendusliku sõna kasutamine. Eestikeelse sõna alus on tõenäoliselt *jässakas* 'rässakas, jändrik' või *jäss* 'jässakas olend või puu'. Kuigi see ei ole otseselt murdeline või arhailine sõna, ei kasutata seda kirjakeeles väga tihti, nii et *jässu* peaks Tolkieni soovitusel kooskõlas olema.

Huvitav lahendus on ingliskeelse *nekerbreeker* eesti keeles *kriikskrääksuks* tõlkimine. *Nekerbreeker* oli Tolkieni sõnul putukanimetus ning putukas ise sarnanes kilgiga. Võib-olla ei meenuta eestikeelne *kriikskrääks* küll kilke, kuid see on onomatopoeetiline nimi, mis tekstis nende putukate loomust värvikalt edasi annab.

Mõnede tegelaste, nagu *Marigold* ja *Barliman Butterbur* puhul on Tolkien nime aluseks võtnud mõne taime nime. Mõlemal juhul on ta ise märkuses kirjutanud, et tõlkimisel tuleks kasutada mingit sarnast taimenime, kus esimesel juhul oleks olemas sihtkeelne sõna *gold* vaste ning teisel juhul sihtkeelne sõna *butter* vaste. *Marigold* on eesti keeles *Kullapall*, nii et selles sisaldub sõna *kuld*, kuid *Kullapall* ei ole taimenimi. Iseenesest on *marigold* eesti keeles *saialill*, kuid ilmselt ei sobiks seda tüdrukunimena kasutada. *Butterbur* on eesti keeles *Katkujuur*, mis on ka vastava taime eestikeelne nimi, kuid nimest on puudu sõna *butter* eestikeelne vaste, mis oleks Tolkieni sõnul olnud oluline, kuna viitaks selle tegelase seosele toiduga, sest tegu on kõrtsmikuga. Sama tegelase eesnimi *Barliman* on eesti keeles *Kesvajaak* – kui inglise keeles tuleb nimi sõnadest *barley* 'oder' ja *man* 'mees', viidates jällegi tema elukutsele, siis eesti keeles on aluseks murdeline sõna *kesv* 'oder' (vrd *kesvamärjuke* 'õlu') ja *Jaak*, levinud mehenimi, nii et vähemalt eesnime puhul on seos tema elukutsega säilinud.

Esimese raamatu alguses, st osas, kus esineb palju kääbikuid ja „lihtsaid“ inimesi, on tõlkija mitmeid nimesid, eelkõige tegelaste eesnimesid ka lokaliseerinud. *Harry Goatleaf* on eesti keeles *Endrek Kitsekeel*, *Robin Smallburrow* on *Kaarel Käoküla*, *Rowlie Appledore* on *Volli Uiboubin*, *Bill Ferny* on *Villu Sõnajalg* ning *Willie Banks* on *Villu Nõlvak*. Teises trükis on kõik need nimed jäetud lähtekeelsele kujule. Kui *Willie* > *Villu* ja *Bill* > *Villu* puhul ei ole raske

mõista, mille põhjal eestikeelne nimi valitud on, siis teiste nimede puhul on see mõnevõrra keerulisem. Tavaliselt on *Harry* eestikeelne vaste *Harri*, kuid siin on vasteks valitud *Endrek*, tänapäeval üsna ebatavaline mehenimi. *Robin* oleks eesti keeles võinud olla ka näiteks *Robi*, kuid siin on sellest saanud *Kaarel*. Tõenäoliselt on tõlkija soovinud kasutada n-ö vanema põlvkonna nimesid, et edasi anda nende tegelaste elukohtade vanamoodsat õhkkonda.

Kuigi mitmel pool on tõlkija olnud tõlkimisel suuremal või väiksemal määral ebatäpne, on tõlkes ka väga hästi õnnestunud nimesid. Nime *Cotton* tähendus ei ole Tolkieni sõnul mitte *cotton* 'puuvill', vaid *cot*, sõna *cottage* 'maamaja, koda' lühem vorm, ja *-ton*, mis esineb palju inglise kohanimedes ja on sõna *town* lühenenud vorm. Eesti tõlkija on siin nime *Cotton* tõlkinud kui *Kodand*, mitte näiteks **Puuvill*, nii et siin on tõlge lähtekeelse nime tähendusega võrreldes üsna täpne. Jällegi on teises trükis nimi lähtekeelsel kujul.

Old Noakes, mille puhul Tolkien soovitas selle mugandatult sihtkeelde üle võtta, on eesti keeles *vana Nõukas* – kohandatud ei ole mitte nime kirja pildi, vaid häälduse järgi. Samamoodi on mugandatud ka *Took*, mis on eesti keeles *Tukk*, ning *Oldbuck* ja *Brandybuck*, mis on eesti keeles vastavalt *Vanapukk* ja *Kangepukk*. Teisel juhul on tõlkija seejuures pidanud lahendama ka sama perenimega seotud jõe nime probleemi, millest see töö räägib lähemalt kohanimede juures. Kõik need nimed on teises trükis lähtekeelsel kujul. Kui *Took* ja *Brandybuck* on raamatu tegevustikus väga oluliste tegelaste nimed (ja seega võib lähtekeelsele kujule jätmist põhjendada sooviga luua tugev seos tõlke ja originaali tekstide vahel), siis *Old Noakes* on teisejärgulise tähtsusega tegelane, kelle nimi oleks võinud ka tõlgitud kujule jääda.

Mugandatud nimede juures on tõlkija arvestanud ka astmevaheldusega: näiteks *Tukk:Tuki:Tukki* ja *Kangepukk:Kangepuki:Kangepukki*. Ka näiteks sõna *ent*, mille Tolkien tõlkijatel soovitas muutusteta üle võtta, on astmevahelduslik ja nõrgeneva tüvega ning käändub *ent:endi:enti*, nagu on näha näiteks sõnades *endinaised*, *endivõsud* ja *endid*. Samamoodi on astmevahelduslik ka sõna *ork*, kuna selles esineb käänates vältevaheldus, mis kirjapildis ei kajastu, ning seda käänatakse *ork:orki:orki*. Ilmselt on selline valik tingitud eestikeelsest sõna *ork* (*ork:orgi:orki*) olemasolust ja soovist sarnase nimetusega tegelasi eristada muudest eesti keeles eksisteerivatest orkidest, näiteks hambaorkidest.

Kui Prantsusmaal tekitas „Sõrmuste isand“ oma keelekasutusega probleeme, sest jättis mõnes kohas lugejatele rassistliku mulje, siis eesti keeles on vähemalt ühte sarnast probleemi sõna *race* tõlkimisel välditud ning näiteks *Elder Race* on eesti keeles *Vanem Sugu*. Samas on tekstis 21. sajandi lugeja jaoks problemaatiliselt kohti ka lähtekeeles, kus peategelaste ja nende liitlaste vaenlaste hulka kuuluvad ka näiteks inimesed, kelle kohta öeldakse *swarthy men* või *swertings* (eesti keeles *tõmmud inimesed* ja *tõmmukad*). Ka sõna *Dunlendings* võiks põhimõtteliselt viidata nahavärvile, kuid üldiselt seostatakse seda selle rahva kodumaaga, mille nimi on *Dunland*. Esimeses trükis oli see koht eesti keeles *Nõgimaa* ja selle elanikud *nõgimaalased*, kuid teises trükis oli see *Kõrvemaa* ja selle elanikud *kõrvemaalased*. Tegelikult soovis Tolkien ise, et *Dunlendings* võetaks sihtkeelde muutusteta (v.a. mitmuse tunnus) üle. Kuigi seda ei ole eesti keeles tehtud, on vähemalt teises trükis selle rahva nimetus neutraalsem kui esimeses.

3.2.2. Kohanimed

Enamik märkustega kohanimedid on mõlemas trükis samaks jäetud. Ilmselt on see tingitud sellest, et erinevalt isikunimedest ei ole enamik kohanimedid tekstis nii olulised, et tõlkija oleks lähtetekstiga tugevama seose loomiseks otsustanud ka need lähtekeelsele kujule jätta. Ka selles kategoorias on palju nimesid, mille juures on Tolkien kas viidanud mõnele sarnasele nimele või soovitanud tõlkijal nime tähenduse järgi tõlkida.

Sõnade *Entwood*, *Entwade* ja *Entwash* puhul viitab Tolkien nimede „algsetele“ vormidele *Entwæd*, *Entwudu* ja *Entwæsc*. Erinevalt enamikust teistest sellistest sõnadest, mida ta üldiselt on soovitanud sihtkeelsesse teksti üle võtta, on ta nende puhul pidanud vastuvõetavaks ka tõlkimist, mida eesti tõlkija ka teinud on. Sõnade esimene pool *ent* on siiski inglise keelest üle võetud.

Samas on tekstis ka sõnad *Eastfold* ja *Eastemnet*, mis hoolimata sõna *east* 'ida' sisaldamisest ei olnud raamatus tavakeelsed ja tegelastele täielikult mõistetavad, nii et need oleks tulnud eesti keelde üle võtta. Eesti keeles on need siiski tõlgitud kujul: *Idakurd* ja *Idatasandik*. Samamoodi oleks Tolkieni arvates pidanud kohtlema nime *Folde*, mis on eesti keeles *Kurru*. Samas võis tõlkija tunda, et need nimed oleksid eestikeelses tekstis lugeja jaoks võõrastavad, ja otsustas

need tõlke jaoks kohasemaks muuta, kuid seda oleks võinud teha ka mugandamise teel: näiteks *East-* asemel *Ost-* kasutamine võiks eestikeelses tekstis loomulikum tunduda, kuna seda saksa keelest laenatud sõna kasutatakse ÕS-i sõnul eesti keeles näiteks merenduses.

Tolkieni arvates oleks üle tulnud võtta ka nime *Mering Stream* esimene osa, mis tuli vanainglise sõnast *māere* või *mēre* 'piir'. Eesti keeles ei ole seda tehtud ning tõlkimisel ei ole lähtutud ka vanema sõna tähendusest ning tõlkes on see nimi *Järvoja*. OED järgi võib inglise sõna *mere* tähendada 'meri, järv' või 'piir', kuid kui tõlkija ei kasuta Tolkieni nomenklatuuri, ei pruugi ta sellise sõna sõnastikust otsimise peale mõelda. Ometi kattub eestikeelne nimi OED antud esimese definitsiooniga, nii et tõenäoliselt leidis tõlkija sõnastikust vastava sõna ja valis mingil põhjusel ebasobiva tähenduse.

Ekstlikult on tõlgitud ka inglise *Haysend* ja *Hay Gate*, mis on eesti keeles *Heinaotsa* ja *Heinavärv*. Tolkieni sõnul on nendes sõnades *hay* tähenduses 'hekk', millest tõlkimisel ka lähtuda oleks tulnud. Samamoodi on tõlkija mitmetähendusliku sõna tõlkimisel valinud vale tähenduse nime *the Golden Perch* (eesti keeles „*Kuldne Õrs*“) puhul, kuna *perch* pidi nimes tähistama kala ja on seega tähenduses 'ahven', mitte 'õrs'. Ka *Konnakalmu* (inglise *Frogmorton*) on tõlgitud valedest sõnadest lähtuvalt, kuna tegelikult peaks inglise sõna koosnema osadest *frog + moor + town*. Eesti keeles oleks siia sobinud näiteks *Konnaraba*.

Kuna mõned eestikeelsed nimed on võrreldes lähtekeelsete kujudega saanud täiesti uue vormi või tähenduse, võiks neid käsitleda kui loodud nimesid. Sellised on näiteks *Kaisliku* (inglise *Rushey*) ning *Nõglamets*, *Nõglavain* ja *Pühanõgla* (inglise *Firienwood*, *Firienfield* ja *Halifirien*). Esimesel juhul on Tolkien seletanud nime *Rushey* kui sõnade *rush* ja *isle* ühendit, tähistades kõvema pinnaga väikest maa-ala soises kohas. Eesti keeles on selle tõlkimiseks valitud murdeline sõna *kaislik* 'kõrkjastik'. Sõna *rush* tähendab muu hulgas ka teatavat soisetel aladel kasvavate taimede liiki, kuid selle nimi on eesti keeles *luga* ja seda nimes kasutatud ei ole. Teiste nimede puhul on Tolkien öelnud, et *firien* tähistas „Sõrmuste isandas“ vanemat sõna mägede tähistamiseks ning et see tulnuks sihtkeelde samal kujul üle võtta. Eestikeelsed nimed lähtuvad murdelisest sõnast *nōgel* 'nõel, okas', mida võiks küll metafooriliselt mõne kõrge ja järsu mäe tähistamiseks kasutada, kuid mida tavaliselt siiski ei tehta. Teises trükis on kasutatud nimesid *Firieni mets*, *Firienfeld* ja *Halifirien* ehk *Harrasmägi*. Siin on *firien* üle võetud ja nime

Firienfeld puhul saksapäraselt mugandatud ka nime teist poolt. Analoogselt on eesti keeles mugandatud ka *feldmarssal* (inglise keeles *field marshal*), nii et see võte ei ole eesti keelele võõras.

Uue nime on tõlkija loonud ka kohanimede *Chetwood*, *Bree* ja *Archet* jaoks, kasutades eestikeelses tekstis vastavalt nimesid *Laanemets*, *Voore* ja *Laasiku*. Need nimed sobivad eestikeelsesse teksti hästi, kuna tunduvad eestikeelse lugeja jaoks tõenäoliselt üsna loomulikud, kuid nende puhul soovis Tolkien ise, et nimed võetaks sihtkeelsesse teksti, kuna tegemist oli nimedega, milles oli kasutatud vanemat (nt kelti mõjudega) keelematerjali. Paraku ei sobiks ükski neist eesti keele häälikulise süsteemiga ja need oleksid tõenäoliselt oma lähtekeelsel kujul eesti lugeja jaoks segavad. Seega ei oleks hoolimata Tolkieni enda soovidest olnud otstarbekas neid muutusteta üle võtta ja oleks tulnud neid vähemalt mingil moel mugandada, kuid tõlkija valis selle asemel analoogsete nimede loomise.

Mugandatud on seevastu *Luun*, mis oli lähtekeeles *Lune* ja raamatu järgi omakorda mugandatud haldjakeelsest nimest *Lhûn*. Eestikeelne mugandus on siin Tolkieni loodud keele hääldusele lähemal kui ingliskeelne mugandus, kuid kuna sõnade muganemine ei ole ka pärismaailmas alati reeglipärane protsess ja sihtkeelse sõna hääldus ei vasta alati lähtekeelse sõna hääldusele, ei ole see niivõrd oluline.

Raamatumaailmas on haldjakeelne nimi muganenud ka mõnel teisel juhul. Üks sellistest nimedest on *Brandywine River*, mille haldjakeelne nimi on raamatus *Baránuin*. Tolkien soovitas selle nime tõlkida, kuid võimaluse korral nii, et see sarnaneks vähemalt osaliselt ka nimega *Baránuin*. Eesti keeles ei ole seda tehtud – tõenäoliselt oli selle seose loomine liiga keeruline – ja selle asemel on jõe nimi eesti keeles *Kangevirde*, mis säilitab vähemalt seose nime *Brandywine* mõlema poole viidetele alkoholile. Lisaks sellele peab selle nime esimene pool esinema ka kohanime *Brandy Hall* ja isikunime *Brandybuck* tõlgetes (eesti keeles vastavalt *Kange Koda* ja *Kangepukk*).

Esimeses trükis on valesti tõlgitud ja teises trükis parandatud nimede *Gladden River* ja *Gladden Fields* tõlked. *Gladden* tähistab siin iirisetaolisi taimi, mille nimi on inglise keeles ka *gladen*. Eesti keeles lähtuti esimese trüki tõlkimisel sõna *gladden* 'rõõmustama' tähendusest ning tulemuseks olid *Rõõmujõgi* ja *Rõõmuväljad*. Teises trükis on samade kohtade nimed

vastavalt *Võhumõõgajõgi* ja *Võhumõõgaväljad*. Kui tõlget hinnata lähtudes Tolkieni märkustest, on siin tõlge paranenud – seda enam, et nimetatud piirkonnas kasvas palju kõrgekasvulisi rohttaimi (mille järgi see ala ka nime sai), aga kuna selles leidsid aset pigem negatiivsed kui positiivsed sündmused, olid esimese trüki nimed selle alaga seotud tekstiosades mõnevõrra kummalised.

Samamoodi lähtub teine trükk rohkem Tolkieni enda märkustest nime *Dimholt puhul*, kuna Tolkien ise soovitas tõlkijatel selle sihtkeelde muutusteta üle võtta, sest tegemist ei olnud tähenduselt täiesti läbipaistva nimega. *Dim* on siin tähenduses 'salajane' ning sõna *holt* oli „Sõrmuste isanda“ kirjutamise ajal kasutusel ainult peamiselt luules. Eesti keeles oli esialgu selle koha nimi *Tumetukk*, kuid teises trükis sai sellest *Dimholt* või *Dimholti metsatukk*.

Üle soovitas ta võtta ka nime *Snowbourn* „algse“ kuju *Snawburna* ning nime *Limlight* esimese poole (ja teist kasutada tähenduses 'kirkas, selge'). Eesti keeles on mõlemad tõlgitud ja raamatute teise trükki pole muudatusi sisse viidud – need on vastavalt *Lumioja* ja *Lubivalge jõgi*. Kuna need nimed esinevad teises raamatus, mis sisaldab niikuinii palju võõrnimesid või keerulise etümoloogiaga nimesid, poleks need tõenäoliselt lugejat väga palju seganud, sest nimed olid võõrad ka raamatutegelastele. Igal juhul on *Lubivalge* tõlgitud ekslikult, kuna *Lim*-nimes *Limlight* ei tulnud Tolkieni väitel sõnast *lime* 'lubi'.

Nimedes *Tihkvälja* ja *Tulekivi* on tõlkija samuti tõlgitava nime aluseks valinud valed sõnad. Nimed *Tighfield* oli esimene pool vana sõna köie tähistamiseks, kuid eesti keeles on ilmselt lähtunud sõnast *tihke* või *tihke* (mis võib muidugi ka köit iseloomustada). Nime *Tindrock* esimene pool tuleb vanast sõnast *tind* 'ora', kuigi *tind* on kunagi kasutusel olnud ka tähenduses 'süütama'. Tõenäoliselt on tõlkija võtnud aluseks sõna *tinder*. *Tulekivi* on eksitav, kuna *Tindrock* tähistab väikest saart teravatipulist saart kose keskel – tähendus, mida eestikeelne nimi edasi ei anna. Samas mainitakse seda kohta tekstis ainult mõned korrad ja muutunud tähendus ei muuda tekstis sisu seisukohalt midagi.

Inglise *Dunharrow* oli Tolkieni sõnul mugandus selle koha „tõelisest nimest“, mis oli *Dūnhærg*. Tolkien soovitas mitmetel tõlkijatel nime teise poole sihtkeelde üle võtta või seda mugandada ning luua analoogne nimi. Eesti keeles on see *Haraliin*, nii et *harrow* (mis tegelikult tähendab 'äke') on eesti keelde tõesti mugandatud kujul üle toodud ning nime teise poole alus

on murdeline sõna *liin* 'linn', mida esineb näiteks Lõuna-Eesti kohanimedes. Sel moel loodud nimi sobib raamatusse hästi, kuna jätab lugejale tõenäoliselt oma murdelise osaga mulje piirkonnast, kus räägitakse mõnevõrra erinevat ja peategelaste jaoks arhailisemat keelt, andes sellega hästi edasi raamatumaailma atmosfääri.

3.2.3. Asjad

Selles kategoorias on nimesid vähem kui teistes. Mõnel juhul esineb kattuvust tõlkekategooriate osas, nt sõnas *Käábikute Malev*, mida on siin käsitletud osalise tõlkena, kuna *käábik* on loodud sõna (mida vaatleb lähemalt selle töö peatükk Tolkieni märkustega isikute ja olendite nimedest).

Osaliselt olid tõlgitud *endikogu*, *Käábikute Malev* ja *Vana Tobi*. Esimeses neist on osa nimest üle võetud – inglise *ent*, *ents* on eesti keeles *ent*, *endid*. Seda nime on juba eraldi samas töös käsitletud. *Käábikute Malev*, mis on teises trükis *Käábikumalev*, on osaliselt loodud sõna ning ka sõnast *käábik* on samas töös eelnevalt räägitud. *Vana Tobi*, mis on inglise keeles *Old Toby* ja „*Sõrmuste isanda*“ maailmas piiburohu nimetus, on osaliselt mugandatud: eesti keelele võõras *y* on asendatud *i*-ga. Ühelgi juhul ei ole Tolkieni soovitude vastu eksitud, kuna *endikogu* puhul täpsustas ta ainult sõna *moot* tähendust, *Käábikute Maleva* puhul viitas sõnale *käábik* ning *Vana Tobi* puhul soovitas kasutada kohalikku nime, mis oleks analoogne inglise nimega *Toby*, mida on tõlkija ka teinud.

Täielikult olid tõlgitud *Igiöö*, *kuningleht*, *Laialuha leht*, *piiburohi*, *läänlaseleht*, *Sirp* ja „*Vanad Viinamäed*“. *Igiöö* ja *Sirbi* puhul oli Tolkien ainult tähendust täpsustanud ning *Laialuha leht* viitab kohanimele *Laialuha*, mida on eelnevalt juba käsitletud. *Kuningleht* (inglise *kingsfoil*) vajab tähelepanu ingliskeelse sõna mitmetähenduslikkuse tõttu, kuna sõna teine pool *foil* ei tähenda tingimata ainult lehte. On märkimisväärne, et *piiburohi* (inglise *pipe-weed*) ja läänlaseleht (inglise *westmansweed*) on eesti keeles endale saanud erineva sõnalõpu, kuigi Tolkien tegi märkuse selle kohta, kuidas viimases on *weed* samas tähenduses, mis näiteks sõnas *herb*. Tõenäoliselt oleks olnud võimalik seda tõlkida ka *läänlaserohuks*, kuid see ei ole sisu seisukohalt oluline sõna ning taimede erinevad nimed ei muuda tekstis midagi. Täielikult tõlgitud sõnadest sai kõige pikema märkuse „*Vanad Viinamäed*“, mis on „*Sõrmuste isandas*“

koha järgi nimetatud veini nimi. Tema sõnul on sõna *vineyard* eelkäijal *winyard* inglise keeles üsna eriline ajalugu ja see on reaalses kohanimes säilinud, kuid märgib, et tõenäoliselt ei ole sama efekti teistes keeltes võimalik saavutada ning tuleb rahulduda sõna tõlkimisega, tuues näiteks germaani keelte sõnad *weingarten*, *vingaard* ja *wijngaard*. Eesti keeles on see sõna hästi tõlgitud ning on lähtunud *vineyard* tähendusest.

Mugandatud on sõna *kramm*, mille aluseks oli *cram*. Selle sõna juures võib raskusi tekitada sarnasus ingliskeelse sõnaga *cram*, millega antud juhul tegelikult seost ei ole, kuna „Sõrmuste isanda“ *cram* põhineb Tolkieni loodud keeltel. Tegemist on tiheda maitsetu leivaga, mida Kesemaal pikkadel teekondadel söödi. Ei ole selge, kas tõlkija on mugandamisel lähtunud sõna *cram* haldjakeelsest hääldusest või kirjapildist, kuid *kramm* on mõlemast seisukohast õige.

Lokaliseeritud on *meelespea*, mille lähtekeelne kuju on *Evermind*. Tolkien märgib, et kuigi tähenduselt on see sarnane lillega, mille nimi on *forget-me-not*, on *Evermind* (või *simbelmyne*, nagu teda veel nimetati) tegelikult väike valge lill, mis meenutab välimuselt anemooni. On küsitav, kas eestikeelne *meelespea*, mis, tõsi küll, võib looduses esineda ka valgel kujul, annab Tolkieni soovitud tähendust õigesti edasi.

Loodud sõnadeks on selles kategoorias loetud *Koobitsad*, *krimpli*, *leigo*, *Maavägi* ja *tingel-tangel*. *Koobitsate* puhul on öeldud, et inglise *smial* tuleneb vanainglise sõnast *smygel* 'urg', mis on seotud ka Smaugi ja Sméagoli (eesti keeles *Urglik*) nimedega. Võib-olla oleks pidanud ka *smials* tõlkimisel mõnda urgudega seotud sõna kasutama. Kääbikute elupaikadega seotud sõnad ei ole eesti keeles järjepidevalt tõlgitud – *smials* on *koobitsad*, *Town-hole* on *Raekoobas*, *Lock-holes* on *Vangiurud* ja isikunimi *Longholes* on saanud vasteks *Pikkurg*. Samas tuleb tõlkimisel arvestada ka teksti ladususega ja kuna ükski neist nimedest ei ole sisu jaoks oluline, ei ole nende erinevalt tõlkimine suur probleem. *Krimpli* (mis teises trükis on *krimpel* ja seega nimetava käände jaoks harjumuspärasemal kujul) on sõna *mathom* tõlge ning viimase tuletas Tolkien vanainglise *máthm* 'varandus' järgi. Ei ole kindel, kust on tulnud sõna *krimpel*, kuid see on sarnane sõnaga *krempel* 'kraam, asjandus, värk'. *Leigo* ehk *kesksuvi* on lähtekeelse sõna *Lithe* tõlge. Tolkien on kirjutanud, et *Lithe* ja kõik teised kääbikute kasutuses olnud kuude nimetused on tuletatud vanainglise keelest ja ei ole mõeldud Kesemaal raamatu tegevuse toimumise ajal läbipaistva tähendusega olema, nii et tema soovitas seda mitte tõlkida ja

sihtkeelsesse teksti lihtsalt üle võtta. Eesti kirjakeeles ei ole sõnal *leigo* tähendust, kuid mõnes murdes esineb samatüveline *leigotama* 'laulma'. *Maavägi* (inglise *Hobbitry-in-Arms*) ei ole iseenesest täiesti ise loodud sõna, nii et seda võiks lugeda ka tõlkeks – kui selles sisalduks kas või mõni lähtekeelse sõna osa. Inglise sõna eeskujuks on tõenäoliselt olnud *men-at-arms*, mis tähistas keskaegse armee liikmeid, ning sellele on lisatud sõna *hobbit*. Kui vaadata analoogseid sõnu (nagu *brother-in-arms* või *comrade-in-arms* 'relvavend') ja kombineerida neid eestikeelse *kääbikuga*, oleks võinud sealt mõne liitsõna tuletada, kuid tõenäoliselt ei oleks see tähendust kuigi hästi edasi andnud, nii et *Maavägi* on siin hea tõlge. Viimane selle kategooria loodud sõna on *tingel-tangel* (inglise *Springle-ring*), mis on raamatutes ringmäng. Tolkieni sõnul mõtles ta selle sõna ise välja ja soovitas tõlkijatel sobiva sõna leidmiseks sama teha. Eestikeelne *tingel-tangel* kõlab tõepoolest nagu ringmäng ning, nagu ingliskeelne sõnagi, sisaldab endas korduvaid keelelisi elemente, nii et ka see sõna on tõlkijal hästi õnnestunud.

3.3. Ilma märkusteta nimed

Kõrgfantaasia kui žanri jaoks on muu hulgas oluline eesmärk ka lugeja jaoks sekundaarse maailma atmosfääri edasi andmine ja selle lugeja jaoks usutavaks tegemine ning seega oleks paljude unikaalsete nimede üle võtmine põhjendatud otsus. Teisalt on paljude tõlgitud nimede puhul tegu kääbikutega ning just kääbikud on need tegelased, kes võiksid nooremates lugejates huvi tekitada, mis annaks ka põhjuse paljude nimede tõlkimiseks ja lugejaskonnale lähemale toomiseks. Kuna need kaks vaatepunkti ei ühildu omavahel täielikult, võib tõlkijal mingisuguse lahenduse leidmine keeruline olla – välja arvatud näiteks sellisel juhul, kui autor on ise samal teemal arvamust avaldanud.

See peatükk käsitleb nimesid, millele Tolkien eraldi ühtegi märkust ei ole jätanud – võib-olla on see osalt tingitud sellest, et enamik siin välja toodud nimedest, eriti kohanimedest on semantiliselt läbipaistvad või ei sisalda endas murdelist või väga arhailist keelevara – ning Tolkien ise on oma nomenklatuuri eessõnas öelnud: „*All names not in the following list should be left entirely unchanged in any language used in the translation (LT), except that inflexional s, es should be rendered according to the grammar of the LT.*“ (Carpenter 2002: 751) Võib

oletada, et ta pidas silmas nimesid, millel on lingvistilisest seisukohast keerulisem taust, nagu *Meduseld*, või nimed, mis on loodud tema enda tehtud haldjakeeles, nagu *Minas Tirith*, ning unustas nimed nagu *Golden Wood* või *Slinker* ja *Stinker*, mis eestikeelses tekstis võib-olla lugejaid segama jääksid. Igal juhul on eesti tõlkijad tõlkinud, mugandanud, lokaliseerinud ja loonud ka ilma Tolkieni märkusteta nimesid, mida see peatükk ka käsitleb.

3.3.1. Isikud, loomad, olendid

Ilma Tolkienipoolsete kommentaarideta isikute ja olendite nimede hulgas on ka mitu haldjakeelset nime, mis on korpusesse jõudnud endale järgneva(te) lisanimede või tiitlite pärast, millest räägib samuti enamjaolt töö see osa (v.a. lisanimed, millel oli juures Tolkieni märkus – neid käsitles sama töö varasem peatükk). Nagu eelnevalt käsitletud elusolendite nimede puhul, on ka siin nimed teiste kategooriate omadest võib-olla mõnes osas huvitavamad, kuna nad ei ole iga kord semantiliselt läbipaistvad ja autor on nende loomisel kasutanud ebatavalisi sõnatüvesid, ning ka nende puhul on erinevused esimese ja teise trüki vahel kõige suuremad, kuna teises trükis on jällegi eelistatud rohkem sõnade muutusteta ülevõtmist, et mitte moonutada seoseid lähtekeelse teksti ja eestikeelse tõlke nimede vahel. Kui esimeses trükis on nimesid üle võetud 22, kusjuures nende alla käivad ka Tolkieni loodud keelte põhjal tehtud nimed, siis teises trükis on üle võetud 55 nime.

Mõnel juhul on tõlgitud nimede asendamine üle võetud nimega olnud kasulik näiteks nendele lugejatele, kes on „Sõrmuste isanda“ raamatuid pärast filmide nägemist lugema hakanud. Näiteks kolm raamatutes keskset rolli mängivat kääbikut *Samwise*, *Meriadoc* ja *Peregrin* loovad lähtetekstiga palju nähtavama seose kui *Tobajuss*, *Ilomac* ja *Punapõsk*. Kui *Samwise*'i puhul on „Sõrmuste isanda“ lisas F tema nime tähendusest räägitud (nimelt peaks see põhimõtteliselt tähendama 'lihtsameelne') ja tõlkija on ka sellest lähtunud, siis teiste kahe tuntud kääbiku puhul on seoseid veidi raskem tõlgendada. Nimi *Ilomac* lühendiga *Ilo* tuleb tõenäoliselt sellest, et nime *Meriadoc* lühem variant oli tekstis *Merry* 'rõõmus, lõbus'. *Ilo* tähendab mõnes eesti murdes 'lõbus' (VMS), nii et nime esimene pool on lähteteksti omaga kooskõlas, kuid eesti tõlke *-mac* inglise *-doc* vastena on mõnevõrra kummaline. *Peregrin* on Tolkienil tõenäoliselt tuletatud ladinakeelse *peregrinus* 'võõramaalane' järgi, millest tuleb

kaudselt ka ingliskeelne sõna *pilgrim* 'palverändur' (ODEE 1966). See, kust tuleb eestikeelne *Punapõsk*, ei ole selge. Lisaks sellele on küsitav, kas ka inglise lugeja jaoks läbipaistmatu tähendusega nimesid oleks üldse tõlkida vaja olnud. Viimase, st nime *Peregrin* puhul on olemas kaudne viide sissekande *Took* (eesti *Tukk*) all, kus Tolkieni sõnul sellesse suguvõssa kuuluvate isikute eesnimed tuleks sihtkeeles samaks jätta ja nende kirja pilti mitte muuta.

Talunik Toom (inglise *Farmer Tom*) ja tema perekond on esimeses trükis mitmesugustel viisidel eestipäraseks tehtud. Taluniku enda nimi on osalt tõlgitud ja osalt tõlgitud, nagu ka tema sama nime kandva poja nimi: *Farmer Tom* ja *Young Tom* on eesti keeles *talunik Toom* ja *Noor Toom*. Tõlgitud on ka *Jolly*, kellest on eesti keeles saanud *Lusti*. Mugandatud on kolm nime – *Nibs* on *Nipsu*, *Nick* on *Niki* ja *Rosie* on eesti keeles *Roosi*. *Mrs. Cotton* (kelle perekonnanimest oli juttu Tolkieni märkustega isikunimede juures) on eesti keeles *mamma Kodand*. Kuigi raamatute alguses ja lõpus on nendest tegelastest juttu (ja Samwise/Tobajuss meenutab neid vahel), ei ole tegemist nii oluliste tegelastega, et oleks kindlasti tulnud nimed muutusteta üle võtta – seda enam, et need nimed on eesti keele jaoks võõra struktuuriga. Lisaks sellele on neist kõige enam juttu Maakonnast ja kääbikutest rääkivates peatükkides, mis noorematele lugejatele enam huvi võiksid pakkuda, nii et seda enam oleks õigustatud nimede tõlkimine, mugandamine või lokaliseerimine. Kuigi poola tõlkijal soovitas Tolkien nomenklatuuri mitte tõlkida, kuna arvas, et teksti võiks jääda seda inglispärasust, mida lähtekeele sõnakasutus väljendada püüab (Letters: 299), ei oleks otstarbekas teksti võõrnimedega potentsiaalse lugeja jaoks keerulisemaks muuta.

Samamoodi on kääbikutest esimeses trükis mugandatud ka näiteks *Lobeelia* (inglise *Lobelia*), *Santišo* (inglise *Sancho*) ja *vana Oodo* (inglise *Old Odo*). Ka need nimed on teises trükis inglise keelest üle võetud. Kui *Lobelia* puhul on see veel mõistetav, kuna muutus ei ole nii suur, siis *Sancho* oleks eestlasele selguse mõttes parem mugandatud kujul ning nimes *Old Odo* mõlema osa samaks jätmisega läheb eesti lugejale tõenäoliselt osa tähendusest kaduma. Sama probleem on ka nimega *Gaffer*, mis esimeses trükis oli *Vanatoi* – mis ei ole isegi otseselt isikunimi, vaid pigem hüüdnimi, sest selle tegelase pärisnimi oli *Hamfast* või lühemalt *Ham* (tõlgituna *Ahjoalone* ehk *Alo*). Kui pärisnime ülevõtt oleks õigustatud, kuna see ei ole ka

lähtekeeles läbipaistva tähendusega, siis on kaheldav, kas nime *Gaffer* üle võtmine midagi tekstile lugeja jaoks juurde andis – pigem jääb sellega osa tähendusest üle andmata.

Mõned nimed on ka lokaliseeritud, st inglise nimi on asendatud sellega semantiliselt ja fonoloogiliselt mitte seotud eesti nimega. Näiteks lähteteksti *Nob* on eesti keeles *Ats*, *Bob* on *Mats*, *Andy* on *Jass* ja nii edasi. Kuna tegemist on teisejärgulise tähtsusega tegelastega, kelle nimed teksti sisu jaoks olulised ei ole, on lokaliseerimine hea valik, mis toob teksti lugejatele lähemale.

Esimeses trükis on tõlkija otsustanud tõlkida ka nimesid nagu *Sandheaver*, mis on tõlgitud kui *Liivaurkel*, *Rushlight* on *Lugataht*, *Burrows* on *Urgaste* ja *Goodbodies* on *Hüivakehad* ja nii edasi. Need nimed on teises trükis inglise keelest üle võetud. Viimasel juhul on seejuures nimi vähemalt indeksis moonutatud kuju saanud ning *Goodbodies* asemel on seal *Goodbodys*.

Võõrapärasemaks on tekst muutunud ka selles osas, et kui esimeses trükis oli haldjakeelne *perian* üle võetud ja seda eestikeelse sõnana koheldud (vrd *Periannath* ja *perianid*), siis teises trükis on sõna jäetud tekstis kaldkirja ja lisatud ülakoma – *perian'id*. Kuna selle sõna n-ö lähtekeele häälduspõhimõtted sarnanevad üsna palju eesti keele omadega ning kindlasti ei kao sõna lõpus olev *-n* häälduses ära, on ülakoma kasutamine ebavajalik, kuigi võib-olla on tõlkija soovinud jätta lugeja jaoks nähtavaks, mis on sõna nominatiivne kuju.

Kui *Sleepless Dead* ja *King of the Dead* on eesti keeles *Unetud Koolnud* ja *Koolnute Kuningas*, siis *Dead Faces* ja *the Dead Ones* on tõlgitud kui *Surnunäod* ja *Surnud*. Esimese kahe puhul on tõlkija valinud murdelise, teise kahe puhul tavalisema sõna. Kui vaadata võrdluseks kohanimed, mis inglise keeles sõna *dead* sisaldavad, on ka seal samasugune erinevus: *Koolnute Rajad* ja *Koolnute Värav* (vastavalt *Paths of the Dead* ja *Gate of the Dead*), aga näiteks *Surnusood* ja *Surmalinn* (vastavalt *Dead Marshes* ja *Dead City*). Tekstist selgub, et tõlkija on sõna *koolnu* kasutanud konkreetse koha ja olenditega seonduvates osades, tähistamaks surnud olendite kindlat alagruppi, kuigi Tolkien ise inglise keeles sellist vahet ei ole teinud. Kas teadlikult või kogemata on tõlkija seejuures nime *King of the Dead* tõlkes kasutanud alliteratsiooni, mida eesti keeles on palju kasutatud vanemas rahvaluules. Sellised võtted aitavad kõrgfantaasias edasi anda raamatu olustikku, mis, nagu töö esimeses osas öeldud, on tihti mõnevõrra arhailine ja meenutab keskaegset Euroopat.

Esimeses raamatus on peatükis „Palju kohtumisi“ luuletus Eärendilist, kus esineb inglise keeles nimi *Flammifer*. Kuigi tegu ei ole kirjakeelse või tähenduselt täiesti läbipaistva sõnaga, viitab see tõenäoliselt sõnale *flame* 'leek, tuli'. Eesti keeles on see nimi *Tulilaev* ning tõenäoliselt on aluseks võetud luuletuse kontekst, st „Silmarillionis“ olev lugu Eärendilist ja tema säravast laevast, millega ta tähena taevas Keskmää kohal lendab. Kuna seal olev lugu mainib Eärendili laeva ja kuna nimi *Flammifer* näib tulele viitavat, on tõlkija otsus selle vastena nime *Tulilaev* kasutada mõistlik. Samas ei oleks siin olnud põhjendamatu ka nime muutusteta ülevõtt, kuna antud nimi esineb tekstis ainult ühe korra ja ei ole sisu jaoks tähtis, kuigi tõenäoliselt oleks ülevõtt luuletuse tõlkimise keerulisemaks muutnud.

Kuigi teises trükis on eelistatud lokaliseeritud, mugandatud ja tõlgitud nimede viimist tagasi lähtekeelsele kujule, on mõnel juhul ka teises trükis jäädud juba tõlgitud nime juurde. *Tom*, *nuncle Tim* ja *Bill* on mõlemas trükis vastavalt *Tõnn*, *lell Jõnn* ja *Villu*. Kui esimene neist esineb jällegi luuletuses ja on tõenäoliselt selle pärast samaks jäetud, siis *Villu* on Samwise'i poni nimi, mis esineb tekstis üsna mitmel korral (eelkõige esimeses, aga ka kolmandas raamatus). Ka teiste raamatus kirjeldatud ponide tõlgitud nimed on mõlemas trükis samaks jäänud: *Sharp-ears* on *Teravkõrv*, *Wise-nose* on *Ninanõps*, *Swish-tail* on *Sabatõps*, *White-socks* on *Valgesukk* ning *Bumpkin* on *Hullam*.

Tekstis esineb inglise keeles tiitlina *Thain*, mille eeskujuks on tõenäoliselt olnud inglise sõna *thane*, mis on ajalooliselt Ühendkuningriikide aladel olnud kasutusel väiksemate aadlike tiitlina. Eesti keeles sellega etümoloogiliselt seotud sõna ei ole, kuid tõlkija on lähtekeelse nimetust mugandanud ja kasutanud tekstis tiitlina *Taan*. Kuigi tõenäoliselt ei anna see eestikeelsetele lugejatele edasi sama palju tähendust kui ingliskeelsetele lugejatele *Thain*, ei ole viide ajaloolisele tiitlile tekstis esmatähtis ning seetõttu on mugandamine olnud põhjendatud.

Teiste ilma soovitudeta isikunimede hulgast paistab kurioosumina silma *Luitaja*, mis on lähtekeelses tekstis *Landroval*. Mõlemas trükis on seda nime kasutatud. Võib oletada, et tõlkija on nime loomisel võtnud aluseks inglise verbi *rove* 'uitama, hulkuma' ja kasutanud eestikeelset sõna *uitama* 'siia-sinna käima, hulkuma'. Millega tõlkija seda tehes arvestanud ei ole, on see, et *Landroval* on sindarikeelne nimi, st selle loomisel on Tolkien võtnud aluseks ühe enda tehtud

kunstlikest keeltest. On raske öelda, miks see juhtunud on, sest nimi *Landroval* ilmub tekstis tavaliselt koos teise sarnase olendiga, kelle nimi on *Gwaihir*, mida eesti keeles tõlgitud ei ole.

Tõlkija jaoks keerulisem nimi on *Gollum* ja teised temaga seotud nimed. Nimi *Gollum* on raamatutes seletatud heliga, mida antud olend pidevalt neelates kuuldavale tõi, ning eesti keeles on selle tõlge *Guglunk*. Tema „tegelik“ nimi on inglise keeles *Sméagol* ja temaga seostub ka tegelane nimega *Déagol* ning kuigi need on semantiliselt läbipaistmatud nimed ja võiksid seetõttu sihttekstis olla ka lähtekeelest üle võetud, on tõlkija otsustanud neid tõlkida vastavalt kui *Urglik* ja *Varglik*. Paarina ilmuvad tekstis ka sama tegelase halvustavad hüüdnimed *Slinker* ja *Stinker*. Tõlkija on leidnud kaks vastet, mis küll tähenduselt samad ei ole, kuid riimuvad omavahel: *Nuhk* ja *Tõhk*. Kuna nende nimede puhul ei ole tekstis olulised mitte need konkreetset tunnused, mida ingliskeelsed nimed väljendavad, vaid solvangu edasi andmine, ei ole tõlkija pidanud neid kahte nime otse tõlkima. Lisaks sellele on solvataval tegelasel niikuinii ka eestikeelsete nimedega seotud iseloomujooned olemas, nii et tõlkija on eestikeelseid vasteid valides teinud hea valiku.

3.3.2. Kohanimed

Ilma Tolkieni märkusteta kohanimedest on valdav enamik täielikult tõlgitud ning ainult ühel juhul on nimi olnud osaliselt tõlgitud.

Durini Uksed (inglise *Doors of Durin*) on osaliselt tõlgitud seetõttu, et nime esimene pool on Tolkieni loodud keeles ning teine pool tähenduselt täiesti läbipaistev. Seega ei oleks ei täielik tõlkimine ega ülevõtt olnud põhjendatud.

Kuigi ülejäänud nimed on täielikult tõlgitud, on nende hulgas ka huvitavaid üksikjuhtumeid. *Mundburg* on eesti keeles *Vahjakants*, kuid selle sõna puhul oleks ka ülevõtt olnud õigustatud, kuna tegu on tähenduselt läbipaistmatu nimega, mille tähendusest ka inglise lugejad aru ei saaks. Samas tähistab *Mundburg* Rohanis elavate inimeste keeles sama linna, mida üldiselt tuntakse *Minas Tirithina*, kuid selle kohta öeldakse raamatus inglise keeles ka *Tower of the Guard*. Selle tõlge on *Vardja Kants*. Järjepidevuse mõttes tulnuks mõlemad eestikeelsed nimed võib-olla samamoodi kokku või lahku kirjutada, kui neid tõlkida otsustati. Kuid sõna *vahkja* on

ilmselt tuletatud murdekeelsest sõnast *vahkme* 'vahtima' (VMS) – tõenäoliselt võttis tõlkija eeskujuks Tolkieni, kes ka ise nimede loomisel murdelisi sõnu kasutas.

West Marches on tõlgitud kui *Läänemark*. Seda sõna võib võrrelda kahe teisega, mille tõlkimisel on abiks ka Tolkieni soovitusel: *Riddermark*, mis on tõlgitud kui *Ratsurimark*, ja *Fenmarch*, mille tõlkeks on saanud *Sookõnd*, mille puhul on Tolkieni sõnul kõige parem ka sihtkeeles kasutada sõna lõpus *-mark*. Need kõik on mõeldud piirialade nimedena, mida *-mark* ka tähistama peaks. Ei ole teada, kuidas tõlkija mitmusliku *Marches* õigesti tõlkis ja (kommentaariga!) *Fenmarch* kahe silma vahele jättis, kuid igal juhul on *Läänemark* õnnestunud valik.

Veel üks tähelepanuväärne asjaolu nende kohanimede juures on genitiivse nimekuju kasutamine. Näiteks on tõlgitud *Bridgefields* kui *Sillavälja*, *Overhill* kui *Mäetaguse* ja *Woody End* kui *Kõrvenurga*. Kuna eestlastele on genitiivse kujuga nimed tuttavad ja need on Eestis väga levinud (Päll 2005), on see valik tõlkijal hästi õnnestunud. Genitiivne kuju võib olla ka nimedel *Luigeoja* ja *Kändla*, kuid nendel nimedel oleks nii nominatiivis kui genitiivis sama vorm. On huvitav, et *Woody End* on *Kõrvenurga*, mis võib-olla tingimata esimesel lugemisel kõigile lugejatele metsaga ei pruugi seostuda, kuid ÕS annab näiteks *kõrvemaa* tähenduseks ka *metsamaanurk* või *laanemaa*, nii et kuigi nime tähendus ei ole võib-olla kõigi lugejate jaoks esmapilgul tabatav, on see siiski täpne ning ebatavalisemate sõnade kasutamine muudab teksti mitmekülgsemaks. Ebatavaline valik on ka *Lõunatanum* nime *South Lane* tõlkena, kuid *tanum* on ÕS-i järgi murdesõna, mis tähendab *külatänav* – jällegi õige tähendusega sõna, mis teksti mitmekülgsemaks aitab muuta.

Must on tõlkeks pandud nii nimedele, milles sisaldub *Black*, kui ka mõnele nimele, kus sisaldub *Dark*: näiteks *Black Pit* – *Must Auk*, *Dark Tower* – *Must Kants* ja nii edasi.

Erinevusi on selle kategooria nimede osas kahe trüki vahel vähe, kuna siin on palju tähenduselt läbipaistvaid nimesid, nagu *Golden Wood*, *Lampwrights' Street* ja nii edasi, mille tõlkimisel üldiselt raskusi pole tekkinud. Ühel juhul on muudetud suure ja väikese algustähe kasutamist: kui esimeses trükis oli *Hall Mets*, siis teises on see *Hall mets*. Veel on *Kuningväravast* saanud *Kuningate Värav*, mis ingliskeelset *Gate of Kings* vormi arvestades tundub täpsem tõlge. *Lääne Maantee* on teises trükis lühendatud ja ilmub kujul *Läänatee* ning

kuna lähteteksti *West Road* ei täpsusta, kui suure või mis tüüpi teega täpsemalt tegemist oli, on *Läänete* mõnevõrra parem tõlge.

Viimane muudetud sõna, inglise *Great Wood*, oli esimeses trükis *Suur Laas* ning teises *Suur Mets*. On raske öelda, millest muudatus on tulnud, sest näiteks *Suur Rohelaas*, mis on inglise keeles *Greenwood the Great*, on mõlemas trükis samal kujul. Ilmselt pole viimasel juhul tõlkija arvates muudatus vajalik olnud, kuid tekib küsimus, miks lähtekeeles sama sõna kasutanud nimesid erinevalt on koheldud.

3.3.3. Asjad

Selles kategoorias oli ilma soovitudeta nimesid kokku 60 ning enamik neist on eestikeelsetes raamatutes täielikult tõlgitud, kuid kahel juhul esineb sõnu, mille üks osa on muudetud üle võetud ja teine osaliselt tõlgitud, ning sama palju on sõnu, mis on mugandatud ja osaliselt tõlgitud. Ka loodud sõnu on selles kategoorias kaks.

Üle on võetud *Andúril*, mille teine osa *Lääne Leek* (inglise *Flame of the West*) on tõlgitud, ja *Isilduri Hukk* (inglise *Isildur's Bane*). Mõlemal juhul on nime esimene osa Tolkieni enda loodud keeles, nii et selle tõlkimine või mugandamine ei oleks olnud õigustatud.

Mugandatud ja osaliselt tõlgitud on kaks sõna, mille mugandatud osa on siin töös juba eespool käsitletud: *Pukivalla Sarvehüüd* (inglise *Horn-call of Buckland*) ja *Taani Raamat* (inglise *The Thain's Book*). Mõlema puhul on mugandamine ja osaline tõlkimine põhjendatud lähenemine.

Loodud on samuti kaks sõna: *parand* (inglise *flet*) ja *läänekeel* (inglise *Westron*). Eesti kirjakeeles on küll sõna *parand* juba olemas, kuid tähenduses 'täpsustus, korrektiiv', nii et tõenäoliselt on eeskujuks võetud sõna *põrand* murdeline vorm *parand*, kuna *flet* oli puu otsas olev tasane platvorm. *Läänekeele* puhul tähendab lähtekeelne sõna tõesti läänes räägitavat keelt, kuid kuna eesti keeles ei väljendata keelte nimetusi üldiselt ilma nende järele sõna *keel* lisamata, on tõlkeks saanud *läänekeel*. Kuigi kummaski sõnas ei ole tõlkija loonud täiesti uut sõna, on tõlkimisel esimesel juhul aluseks võetud murdeline sõnavara ja teisel juhul nimele midagi täpsustuseks lisatud. Seega võiks neid tegelikult käsitleda ka kui täielikult tõlgitud nimesid.

Ülejäänud selle kategooria sõnad on täielikult tõlgitud. Selle põhjuseks on asjaolu, et ülejäänud sõnad ei sisalda ühtegi Tolkieni loodud või väljamõeldud sõna ning nad on kõik tähenduselt läbipaistvad. Samas on nende hulgas sõnu, mille osale on Tolkien kuskil mujal märkuse lisanud: näiteks *Maakogu* (inglise *Shire-moot*) teine osa, *moot*, on ära märgitud sõna *endikogu* juures, ning nimele *Lääneraja Punane Raamat* (inglise *Red Book of Westmarch*) võib valgust heita märkus *Lääneraja* nimelise koha juures.

Mõnel juhul on tõlkija eestikeelset sõna kirjutades kasutanud väikest algustähte erinevalt Tolkienist, kes ilmselt germaani ja inglise keele traditsioonidest lähtuvalt paljudes kohtades eesti lugeja jaoks arusaamatuid või ebavajalikke suurtähti kasutas, näiteks *Libraries* ja *raamatukogud*, *Ancient Tongue* ja *muistne keel*, *Westron* ja *Common Speech* ning *läänekeel* ja *tavakeel*. Seejuures ei ole lähtetekstis iga sõna puhul läbivalt suurtähte kasutatud, sest nagu Hammond (2005) on märkinud, ei olnud ka Tolkien ise alati selliste asjade puhul järjepidev.

Kokkuvõte

Käesoleva töö eesmärk oli uurida nimede tõlkimist J.R.R. Tolkieni „Sõrmuste isanda“ triloogia eestikeelses tõlkes. Töö meetod oli korpusanalüüs ning töö aluseks olnud korpus on kogutud „Sõrmuste isanda“ eestikeelse tõlke mõlema trüki kolmanda raamatu lõpus olevast indeksist. Kuna indeks oli valikuline, ei saa see töö sisaldada kõiki raamatus olevaid nimesid, kuid korpuses on olemas vähemalt teksti jaoks tähtsamad nimed.

Enamik sellest magistritööst räägib tõlkimisel nimedest üldisemalt, kuigi teises peatükis on eraldi defineeritud päris- ja üldnimed (proopriumid ja apellatiivid) ning nimetused. Kuna töös käsitletud nimed on niigi Tolkieni enda eeskujul liigitatud kolme väiksemasse kategooriasse (isikud, loomad, olendid; kohad; asjad), ei oleks iga kategoorias päris- ja üldnimede ning nimetuste eraldi käsitlemine olnud otstarbekas. Sellegipoolest on nime definitsioon ja erinevad kasutusviisid olulised näiteks sellisel juhul, kui tõlkija oleks tahtnud oma töös lähtuda eesti keele nimekorralduse põhimõtetest, kus erinevaid nimetüüpe käsitletakse erinevalt.

Kuigi valdav enamik uuritud nimedest on mõlemas uuritud trükis tõlgitud samamoodi, ilmneb võrdluses teatav hulk erinevusi. Mõned nimed (nagu *Nõglamets* > *Firieni mets*) on teises trükis parandatud kujul. Võib oletada, et lugejad olid tõlgetes esinenud nimede kohta tagasisidet andnud või selgus teiste raamatute (nagu „Lõpetamata lood“) tõlkimisel, et esialgne tõlgitud nimi oli eksitav.

Kui kohanimede juures tulevad erinevused peamiselt parandustest, siis isikunimede puhul on teises tõlkes märksa rohkem kasutatud tõlkestrateegiana ülevõttu, mis mõnel juhul ei ole võib-olla olnud põhjendatud valik. Samas on teise trüki nimesid tõenäoliselt mõjutanud kahe trüki vahel ilmunud „Sõrmuste isanda“ filmitriloogia, mis tekitab vajaduse luua nähtavam seos lähtekeelse teksti ja sihtkeelse tõlke vahel, et lugejaskonna uuemale osale lugemisel vähem segadust tekitada – seega võisid tõlget mõjutada ka majanduslikud kaalutlused. Kuigi tugevam seos populaarsete linateostega võib suurendada raamatu müüginumbreid, peaks tõlkija siiski ka arvestama sellega, et mida rohkem on eestikeelses tekstis võõrkeelseid nimesid, seda ilmsem on lugeja jaoks see, et nad ei loe mitte lähteteksti, vaid tõlget, st iga võõrkeelne nimi suurendab tõlkija nähtavust tekstis. Siin peaks tõlkija enda jaoks selgeks tegema ka nii iseenda kui teksti

autori eesmärgid, kuna tõlkimisele võib läheneda kahest suunast: eesmärk võib olla originaalile võimalikult lähedase teksti tootmine või teksti võimalikult suurel määral selle sihtkultuuriga kohandamine. Tavaliselt esineb ilukirjanduslikus tõlkes mõlema mõtteviisi elemente, sest kummagi äärmuse eelistamine võib vastavalt kas teksti lugejaskonnale liiga võõraks muuta või lähteteksti sisu liiga palju muuta.

Kõige vähem esineb kahe trüki vahel erinevusi nimedes, mis on tähenduselt läbipaistvad (nt *Üks Sõrmus*), tekstis teisese tähtsusega (nt *tingel-tangel*) või varem tõlgitud tekstide mõju tõttu sihtkeeles juba kinnistunud (nt *kääbik*).

Kuna tõlke kvaliteedile antav hinnang sõltub suuresti lugejast ja tema eelistustest, on peaaegu võimatu teha üldistusi ning „Sõrmuste isanda“ eestikeelsetes tõlgetes olevatele nimedele objektiivseid hinnanguid anda. Siiski on võimalik võrrelda nimede tähendust mõlemas keeles ning kaaluda lugejaskonna ootusi ja vajadusi. Valdav enamik tõlgitud nimedest annavad lähtekeelse tähenduse sihtkeeles adekvaatselt edasi, kuigi esimeses trükis oli küsitav peategelaste nimede teataval määral muutmine, kuna need ei olnud ka lähtekeeles semantiliselt läbipaistvad. Teises trükis on tõlkes mõned esimeses trükis esinenud vead parandatud, kuid teksti on sisse viidud hulk ingliskeelseid nimesid, mis küll aitavad edasi anda ingliseperast atmosfääri, mida Tolkien ise kirjutas poola tõlkijale toonitas (Letters: 299), kuid mis teevad eesti lugejale ka teksti võõramaks ning raskendavad noorematel lugejatel teksti jälgimist.

Kirjandus

- Agøy**, Nils Ivar. 2011. A Question of Style. On Translating The Silmarillion into Norwegian. Tolkien in Translation. Zurich and Jena: Walking Tree Publishers. 31–44.
- Letters** = Letters of J.R.R. Tolkien. 2000. ed. Humphrey Carpenter. Boston; New York: Houghton Mifflin Company.
- Carpenter**, Humphrey. 2002. J. R. R. Tolkien: elulugu. Tallinn: Tänapäev.
- Davies**, Eirlys E. 2003. A Goblin or a Dirty Nose? The Translator 9:1. 65–100. <http://dx.doi.org/10.1080/13556509.2003.10799146> (3.04.2015)
- Fauskanger**, Helge K. Quenya - the Ancient Tongue. <http://folk.uib.no/hnohf/quenya.htm> (9.05.2015)
- Fernandes**, Lincoln. 2006. Translation of names in children's fantasy literature: bringing the young reader into play. New Voices in Translation Studies 2:2. 44–57.
- Ferré**, Vincent, Daniel Lauzon, David Riggs. Traduire Tolkien en Français: On the Translation of J.R.R. Tolkien's Works into French and their Reception in France. Tolkien in Translation. Zurich and Jena: Walking Tree Publishers. 45–68.
- Flynn**, Peter. 2004. Skopos theory: an ethnographic enquiry. Perspectives: Studies in Translatology 12:4. 270–285. <http://dx.doi.org/10.1080/0907676X.2004.9961507> (16.04.2015)
- Hammond**, Wayne, Christina Scull. 2005. The Lord of the Rings: A Reader's Companion. London: HarperCollins.
- Herald**, Diana Tixier, Bonnie Kunzel. Fluent in fantasy: the next generation. Westport: Libraries Unlimited.
- Hijkata**, Nami. 1995. Translation of Progeny: The Children of the White Lions by R.T. Kaelin. Monterey: The Monterey Institute of International Studies.

- Hooker**, Mark T. 2011. Nine Russian Translations of the Lord of the Rings. Tolkien in Translation. Zurich and Jena: Walking Tree Publishers. 119–152.
- Josek**, Jiří. 2007. A Czech Shakespeare? The Translator as Writer. London; New York: Continuum. 84–94.
- Kalevala**. 1959. Koost. Elias Lönnrot. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Klingberg**, Göte. 1986. Children's fiction in the hands of the translators. Malmö: Liber.
- LES** = Ladina-eesti sõnaraamat. 1986. Koost. R. Kleis, Ü. Torpats, L. Gross, H. Freymann. Tallinn: Valgus.
- Lesnik-Oberstein**, Karín. Defining Children's Literature and Childhood. 1996. International Companion Encyclopedia of Children's Literature. Toimetanud Peter Hunt. 15–29.
- Loponen**, Mika. 2009. Translating Irrealia – Creating a Semiotic Framework For the Translation of Fictional Cultures. [https://www.academia.edu/209035/Translating_Irrealia - Creating a Semiotic Framework for the Translation of Fictional Cultures](https://www.academia.edu/209035/Translating_Irrealia_-_Creating_a_Semiotic_Framework_for_the_Translation_of_Fictional_Cultures) (02.04.2015)
- Mendlesohn**, Farah. 2008. Rhetorics of Fantasy. Middletown: Wesleyan University Press.
- Mendlesohn**, Farah; James, Edward. 2009. A Short History of Fantasy. London: Middlesex University Press. 43–60.
- Nodelman**, Perry. 2008. The hidden adult: defining children's literature. Baltimore: John Hopkins University Press.
- ODEE** = The Oxford Dictionary of English Etymology. 1966. edited by C. T. Onions et al. Oxford: Clarendon Press.
- OED** = Oxford English Dictionary. <http://www.oed.com/>
- Päll**, Peeter. 2005. Võõrnimed eestikeelses tekstis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Raffel**, Burton. 1963. Beowulf. New York: Mentor.

- Rowling**, J. K. 2002. Harry Potter ja saladuste kamber. Tallinn: Varrak.
- Sehlola**, Patrick Sekgathi. 2011. Translating Harry Potter to a Sepedi Audience. Johannesburg: University of the Witwatersrand.
- Stevens**, Jen; Salo, Dorothea. 2008. Fantasy Authors: A Research Guide. Westport: Libraries Unlimited.
- Sturrock**, John. 2010. Writing between the lines: the language of translation. Critical readings in translation studies / edited by Mona Baker. London; New York: Routledge. 49–64.
- Zarei**, Rouhollah. 2014. Proper Nouns in Translation: Should They be Translated? International Journal of Applied Linguistics & English Literature vol 3 No. 6. 152-161. <http://journals.aiac.org.au/index.php/IJALEL/article/view/1191> (23.04.2015)
- Tolkien**, Christopher. 2002a. The Peoples of Middle-earth. London: HarperCollins.
- Tolkien**, Christopher. 2002b. The Return of the Shadow. London: HarperCollins.
- Tolkien**, John Ronald Reuen. 1980. Beowulf: the monsters and the critics. Darby: Arden Library.
- Tolkien**, John Ronald Reuen. 1996. Sõrmuste isand. 1. osa, Sõrmuse vennaskond. Tallinn: Tiritamm.
- Tolkien**, John Ronald Reuen. 1997. Sõrmuste isand. 2. osa, Kaks kantsi. Tallinn: Tiritamm.
- Tolkien**, John Ronald Reuen. 1998. Sõrmuste isand. 3. osa, Kuninga tagasitulek. Tallinn: Tiritamm.
- Tolkien**, John Ronald Reuen. 2002. The Lord of the Rings. London: HarperCollins.
- Tolkien**, John Ronald Reuen. 2006. Lõpetamata lood. Tallinn: Tiritamm.
- Tolkien**, John Ronald Reuen. 2010. Sõrmuste isand. 3. osa, Kuninga tagasitulek. (teine trükk) Tallinn: Tiritamm.

Tolkien, John Ronald Reuen. 2011. Hobitti eli Sinne ja takaisin. Helsinki: WSOY.

Turner, Allan. 2011. A Theoretical Model for Tolkien Translation Criticism. Tolkien in Translation. Zurich and Jena: Walking Tree Publishers. 1–30.

VK = de Volkskrant. 2015. Poetin: Tsipras heeft niet om financiële steun gevraagd. <http://www.volkskrant.nl/buitenland/poetin-tsipras-heeft-niet-om-financiele-steun-gevraagd~a3946899/> (9.05.2015)

VMS = Väike murdesõnastik. <http://www.eki.ee/dict/vms/>

vonHilsheimer, Tessa. 2011. Word Magic: Defining Harry Potter World in New Terms. East Carolina University.

ÕS = Eesti õigekeelsussõnaraamat 2013. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/qs/>

Summary

UNIVERSITY OF TARTU
College of Foreign Languages and Cultures

Jaana Savolainen

Nimede tõlkimine J.R.R. Tolkieni triloogias „Sõrmuste isand“

Translation of names in The Lord of the Rings by J.R.R. Tolkien

2015

Master's thesis

107 pages

The aim of this master's thesis is to explore various translation strategies used for translating names in the Estonian translation of The Lord of the Rings by J.R.R. Tolkien. The thesis is divided into three main parts.

The first chapter is meant to be an introduction to problems that are unique to translating Tolkien's works. Its aim is to give the reader an overview of the influences in The Lord of the Rings, examine the early translations and the author's feedback to the translators, and define the genre of The Lord of the Rings while bringing to attention the points that need to be considered in translating different genres.

The second chapter is an overview of translating names. It provides the reader with a possible definition and classification of names, and discusses the translation strategies studied by Davies (2003) and Fernandes (2006), which form the theoretical basis of the analysis. Additionally this chapter examines the principles of using foreign names in Estonian languages.

The third chapter consists of an introduction to the translation strategies used to study the names in the Estonian translations of The Lord of the Rings and the analysis of the aforementioned names. The studied names are divided into three groups, based on the division used by Tolkien himself when providing commentary for the translators: persons, animals, creatures; locations; things. Additionally the names with the author's comments and the names without any comments are studied separately, since the first group could provide some insight

to the background of the names in the second group. Tolkien himself has noted that any names without his comments (published in *The Lord of the Rings: A Reader's Companion*) should not be translated; however, the Estonian translator(s) have done so.

The translator has used archaic or dialectal words to translate names that were based on archaisms or dialectal words in English, as well. Various sources, such as the *Dialectological Dictionary of Estonian* and the *Estonian Etymological Dictionary* (which are both available online), have been used to determine the meaning of such names in the target language, and to compare them to the original meaning intended by the author.

While the majority of translators do not work with literary texts and thus, this thesis is not of much use to those translators, it could be useful for those who are interested in translating fictional works and are interested in possible methods for name translation. Additionally it could be of interest to people whose goal is to examine this aspect of Tolkien's texts, since his translated works form a separate part of long continued line of texts related to Tolkien and his creations.

Keywords: translation studies, onomastics, literary translation, translation from English to Estonian

Lisa 1. Nimede loend.

Nimede loendi alus on peamiselt „Sõrmuste isanda“ esimese trüki kolmanda raamatu lõpus olev eestikeelsete nimede indeks, millele on vajadusel lisatud nimesid, mida indeksis välja toodud ei olnud. Seda on võrreldud teise trüki raamatutega ning kui nimede vahel on esinenud erinevusi, on need keskmises tulbas välja toodud. „Sõrmuste isanda“ indeksi ja J.R.R. Tolkieni märkuste esitamise viisist lähtudes on siin nimed jaotatud kolme kategooriasse:

- isikud, loomad, olendid
- kohad
- asjad.

Kui isikunimele järgneb tiitel või kui sama perekonnanime all käsitletakse mitut eesnime, on need taandega ülejäänud nimedest esile toodud ja põhisõna kursiivi pandud.

Isikud, loomad, olendid

<i>Aragorn:</i>	-	<i>Aragorn:</i>
Haldjakivi	-	Elfstone
Kartmatu Rühkija	-	Stick-at-naught Strider
Pikk-koib	-	Longshanks
Rühkija	-	Strider
Tervendaja	-	the Healer
Uuendaja	-	the Renewer
Välejalg	-	Wingfoot
<i>Arwen:</i>	-	<i>Arwen:</i>
Ehataht	-	Evenstar
Kaljulohe Emand	Rivendelli Emand	Lady of Rivendell
Ats	Nob	Nob
duunadan, duunedainid	-	dúnadan, dúnedain
Durini Hukk	-	Durin's Bane
<i>Elbereth:</i>	-	<i>Elbereth:</i>
Tähtede Kuninganna	-	Queen of the Stars
<i>Elendil:</i>	-	<i>Elendil:</i>
Pikk	-	the Tall
Õilis	-	the Fair

endid	-	Ents
endinaised	-	Entwives
endineiud	-	Entmaidens
endivõsud	-	Entings
<i>Bregalad:</i>	-	<i>Bregalad:</i>
Käibepuu	Käibepuu	Quickbeam
<i>Fangorn:</i>	-	<i>Fangorn:</i>
Puupard	-	Treebeard
<i>Fimbrethil:</i>	-	<i>Fimbrethil:</i>
Salekask	-	Slim-birch
Võluvää	-	Wandlimb
<i>Finglas:</i>	-	<i>Finglas:</i>
Lehekihar	-	Leaflock
<i>Fladrif:</i>	-	<i>Fladrif:</i>
Nahktoht	-	Skinbark
<i>Galadriel:</i>	-	<i>Galadriel:</i>
Võlukunsti Valdjatar	-	Mistress of Magic
<i>Gandalf:</i>	-	<i>Gandalf:</i>
Hall	-	the Grey
Hall Narr	-	Grey Fool
Hallrang	Hallhame	Greyhame
Hall Rändur	-	Grey Pilgrim, Wanderer
Tormilind	-	Stormcrow
Valge	-	the White
Valge Ratsanik	-	White Rider
<i>Guglunk:</i>	-	<i>Gollum:</i>
Nuhk	-	Slinker
Tõhk	-	Stinker
Urglik	Sméagol	Sméagol
Varglik	Déagol	Déagol
<i>Gwaihir:</i>	-	<i>Gwaihir:</i>
Tuulteisand	-	the Windlord
<i>haldjas, haldjad</i>	-	<i>Elf, Elves</i>
Esmasündinud	-	the Firstborn
Kaunis Rahvas	-	the Fair Folk
Kõrge Hõim	-	the High Kindred
kõrghaldjad	-	High Elves

metshaldjad	metshaldjad	Wood-elves
	silvani haldjad	
poolhaldjad	-	the Half-elven
Vanem Hõim	-	the Elder Kindred
Vanem Rahvas	-	the Elder People
Vanem Sugu	-	the Elder Race
Haldjasõber	-	Elf-friend
Hall Vennaskond	-	Grey Company
Heinavaht, Hain	Hayward, Hob	Hayward, Hob
hundiratsanikud	-	Wolf-riders
<i>Húrin:</i>	-	<i>Húrin:</i>
Isand Húrin	-	Lord Húrin
Pikk	-	the Tall
Võtmete Húrin	-	Húrin of the Keys
Võtmete Vardja	-	Warden of the Keys
Hüvakehad	Goodbodys	Goodbodies
idalased	-	Easterlings
<i>inimesed</i>	-	<i>Men</i>
Keskmised Inimesed (Rahvad)	-	Middle Men (Peoples)
Kõrged inimesed	-	High Men
Lääne inimesed	-	Men of the West
Läänesaare inimesed	-	Men of Westernesse
Muistsete Kodade inimesed	-	Men of Ancient Houses
Númenori inimesed	-	Men of Númenor
Pimeduse Inimesed	-	Men of Darkness
Põhja inimesed	-	North Men
Videviku Inimesed	-	Men of the Twilight
Järve Valvaja	-	Watcher in the Water
jässud	-	Stoors
kaaslased, vennaskondlased	-	Companions
Kakskoib, papi	Twofoot, Daddy	Twofoot, Daddy
<i>Kangepukk</i>	<i>Brandybuck</i>	<i>Brandybuck</i>
Ilomac (Ilo)	Meriadoc	Meriadoc
Mesilill	Melilot	Melilot
Priimula	Primula	Primula
Robi	Rory	Rory
Kantsi Komandant	-	Lieutenant of the Tower

karvasjalad	-	Harfoots
Katkujuur, Kesvajaak	Butterbur, Barliman	Butterbur, Barliman
<i>Kenalatsed</i>	<i>Fairbairnid</i>	<i>Fairbairns</i>
Tornide Kenalatsed	Tornide Fairbairnid	Fairbairns of the Towers
Kergjalg	-	Lightfoot
Kihv	-	Fang
Kitsekeel, Endrek	Goatleaf, Harry	Goatleaf, Harry
<i>Kodand</i>	<i>Cotton</i>	<i>Cotton</i>
talunik Toom	Farmer Tom	Farmer Tom
Lusti	Jolly	Jolly
mamma	Mrs.	Mrs.
Nipsu	Nibs	Nibs
Niki	Nick	Nick
Roosi	Rosie	Rosie
Toom, Noor	Tom, Young	Tom, Young
Kojaülem	-	Steward
<i>Koolnud</i>	-	<i>the Dead</i>
Koolnud Mehed	-	the Dead Men
Unetud Koolnud	-	Sleepless Dead
Koolnute Kuningas	-	King of the Dead
<i>Kotiküla-Paunaste</i>	<i>Sackville-Baggins</i>	<i>Sackville-Baggins</i>
Lobeelia	Lobelia	Lobelia
Vinnipunn	-	Pimple
kriikskrääksud	-	neekerbreakers
Kriiskajad	-	Shriekers
KuldMari	-	Goldberry
Kullapall	Marigold	Marigold
Kuumees	-	Man in the Moon
Kõmina lesk	Rumble, Widow	Rumble, Widow
Kõrkjalg	Proudfoot	Proudfoot
Santšo	Sancho	Sancho
vana Oodo	Old Odo	Old Odo
Käiguste	Tunnelly	Tunnelly
Käoküla, Kaarel	Smallburrow, Robin	Smallburrow, Robin
<i>kääbik, kääbikud</i>	-	<i>Hobbit, Hobbits</i>
kaevikid	-	Holbytlan
perianid	<i>perian'id</i>	Perian, Periannath

väikemehed	-	Halflings
Väike Rahvas	-	Little Folk, People
Kääpavahid	-	Barrow-wights
<i>Legolas:</i>	-	<i>Legolas:</i>
Roheleht	-	Greenleaf
Liivaurkel	Sandheaver	Sandheaver
Lugataht	Rushlight	Rushlight
Luitaja	-	Landroval
Lumilakk	-	Snowmane
lõunamaalased	lõunalased	Southrons
Lääne Pealikud	-	Captains of the West
maavardjad	-	Shirriffs
<i>Malbeth:</i>	-	<i>Malbeth:</i>
Nägija	-	the Seer
manalane	-	Dwimmerlaik
Mats	Bob	Bob
Mauk	Chubb	Chubb
mereröövlid	-	Corsairs
metsamehed	-	Woodmen
metsavaimud	-	Wood-demons
Metsinimesed	-	Wild Men
Murss, Mati	Heathertoos, Matt	Heathertoos, Matt
Mõõgataan, kilbikandja	-	Sword-thain, esquire
Mäeall	Underhill	Underhill
Mägramaja	Brockhouse	Brockhouse
<i>Mängla</i>	<i>Gamgee</i>	<i>Gamgee</i>
Ahjoalone (Alo)	Halfast (Hal)	Halfast (Hal)
Ahjotagone (Ahto)	Hamfast (Ham)	Hamfast (Ham)
Jass	Andy	Andy
Juss (Tobajuss)	Sam (Samwise)	Sam (Samwise)
Vanatoi	Gaffer	Gaffer
Naps	Naps	Grip
<i>Nazgûl:</i>	-	<i>Nazgûl:</i>
Sõrmusevaimud	-	Ringwraiths
nuumenorlased	-	Númenóreans
nõgilased	kõrvelased	Dunlendings
Nõidkuningas	-	Witch-king

Nõlvak, Villu	Banks, Willie	Banks, Willie
Nõukas, vana	Noakes, Old	Noakes, Old
Ohakavill	Thistlewool	Thistlewool
olivants	-	Oliphant
orkid	-	Orcs
Pajuüätt	-	Willow, Old Man
Paunaste	Baggins	Baggins
Angeelika	Angelica	Angelica
Peavaenlane	-	Great Enemy
piirivahid	-	Bounders
Pikkurg	Longholes	Longholes
Polder, Fredegar (Pontsu)	Bolger, Fredegar (Fatty)	Bolger, Fredegar (Fatty)
<i>ponid:</i>	-	<i>ponies:</i>
Teravkõrv	-	Sharp-ears
Ninanöps	-	Wise-nose
Sabatöps	-	Swish-tail
Hullam	-	Bumpkin
Valgesukk	-	White-socks
Villu	-	Bill
Pudijalg	Puddifoot	Puddifoot
Puhvin, Folko	Boffin, Folco	Boffin, Folco
Punapäa, Eedi	Sandyman, Ted	Sandyman, Ted
puurahvas	-	Tree-people
päkapikud	-	Dwarves
päkapikukuningad	-	Kings under the Mountain
Pöögiluu	-	Beechbone
rajaleidjad	-	Rangers
Ratsanikud	-	Riders
raudlinlased	isengardlased	Isengarders
Valge Käe orkid	-	Orcs of the White Hand
Ristmadar	Mugwort	Mugwort
Rändavad haldjasalgad	-	the Wandering Companies
<i>Saruman:</i>	-	<i>Saruman:</i>
Sargu	-	Sharkey
<i>Sarvepuhuja, Tobold</i>	<i>Hornblower, Tobold</i>	<i>Hornblower, Tobold</i>
Vana Tobi	Old Toby	Old Toby
Surnumanaja	-	Necromancer

Surnunäod	-	Dead Faces
Surnud	-	the Dead Ones
Suur Rahvas	-	Big Folk, People
Sõnajalg, Villu	Ferny, Bill	Ferny, Bill
Sõrmuse Vennaskond	-	Fellowship of the Ring
Sõrmuseleidja	-	Ring-finder
Sõrmusetegija	-	Ring-maker
Sõrmus(t)e Isand	-	Lord of the Ring(s)
Taan	-	Thane
Targad	-	the Wise
Tervendusmajade Ülem	-	Warden of the Houses of Healing
<i>Théoden:</i>	-	<i>Théoden:</i>
Hobuseisand	-	Horsemaster
<i>Thorin:</i>	-	<i>Thorin:</i>
Tammiskilp	-	Oakenshield
Tiivuline Saadik	-	Winged Messenger
Tiivuline Vari	-	Winged Shadow(s)
Tiivuline Õud	-	Winged Terror
Torgits, Tõnn	Pickthorn, Tom	Pickthorn, Tom
torved	-	Huorns
Trakspüks	Bracegirdle	Bracegirdle
<i>Tukk</i>	<i>Took</i>	<i>Took</i>
Möirahärg	Brandobras	Bullroarer
Punapõsk	Peregrin	Peregrin
Tulijalg	-	Firefoot
Tulilaev	-	Flammifer
tõmmukad	tõmmukad	Swertings
tõmmud inimesed	-	Swarthy Men
Tõnn, lell Jõnn	-	Tom, nuncle Tim
Töntsü Trullam	-	Fatty Lumpkin
Uiboubin, Volli	Appledore, Rowlie	Appledore, Rowlie
Urgaste	Burrows	Burrows
Urmes	Holman	Holman
Ussikeel	-	Wormtongue
Vabade Vabad Isandad	Vabade Rahvaste isandad	Free Lords of the Free
Vaenlane	-	the Enemy
Vagel, talunik	Maggot, talunik	Maggot, Farmer

Vaikivad Valvurid	-	Silent Watchers
Valgenahad	-	Whiteskins
Valge Nõukogu	-	White Council
Valge Vennaskond	-	White Company
<i>Valgjalg, Villu</i>	<i>Whitfoot, Will</i>	<i>Whitfoot, Will</i>
Jahukäkk	-	Flourdumpling
Suurkaeve Linnapea	-	Mayor of of Michel Delving
Valvurid	-	the Guardians
Vana Kuningas	-	Elder King
Vanapukk	Oldbuck	Oldbuck
Vardjad (Linnuse)	-	Guard (of the Citadel)
Varivalge	-	Shadowfax
Varjuvägi	-	Shadow Host
võigunahad	helenahad	Fallohides
Võlur	-	Wizard
Õlepead	-	Strawheads
 Kohad		
Aglarondi Sädelevad Koopad	-	Glittering Caves of Aglarond
Ahas Jää	-	Narrow Ice
Althara	-	Underharrow
Astelma	-	Hollin
Astmejuga	-	Stair Falls
Ehakuma järv	-	Lake Evendim
Endilaas	-	Entwood
Endisulp	-	Entwade
Endiuhtme jõgi	-	Entwash River
Haldjajõgi	-	Elven river
Haldjasadamad	-	Elf-havens
<i>Haldjauks</i>	-	<i>Elven Door</i>
Durini Uksed	-	Doors of Durin
Läänevärav, Lääneuks	-	Westgate, West-door
Hall Mets	Hall mets	Grey Wood
Hallid Sadamad	-	Grey Havens
Hallvoog	-	Greyflood
Hammaste Tornid	-	Towers of the Teeth
Haraliin	-	Dunharrow

Haraorg	-	Harrowdale
Harutee	-	Waymeet
Heinaotsa	-	Haysend
Heinavärav	-	Hay Gate
Helekurru	-	Whitfurrows
Helmi Süvik	-	Helm's Deep
Helmi Tamm	-	Helm's Dike
Helmi Värav	-	Helm's Gate
Hirmumäed	Õudsed Mäed	Mountains of Terror
Hõbepiik	-	Silvetine
Hõbesoon	-	Silverlode
Härmalätte jõgi	-	Hoarwell River
"Hüljatud Kõrts"	-	the Forsaken Inn
Ida-kihelkond	-	Eastfarthing
Idakurd	-	Eastfold
Idaorud	-	East Dales
Idatasandik	-	Eastemnet
Idatee (Maantee)	-	East Road (the Road)
Idavall	-	East Wall
Igavikumeri	-	Sundering Seas
Igiõhtu	-	Evereve(n)
Igivalge Mägi	-	Mount Everwhite
Ilma Lõpp	-	World's End
Ilmarüngas	-	Weathertop
Järvoja	-	Mering Stream
Kadunud Saar	-	Lost Isle
Kaisliku	-	Rushey
Kaljulõhe	Rivendell	Rivendell
Kalksarv, Karmsarv	Starkhorn	Starkhorn
Kange Koda	-	Brandy Hall
Kangevirde Sild	-	Brandywine Bridge
Kivikaarte Sild	-	Bridge of Stonebows
Kangevirde jõgi	-	Brandywine River
Karurahnu koole	-	Ford of Carrock
Kauged Seljandikud	-	Far Downs
Keel	-	the Tongue
"Kepslev Poni"	-	the Prancing Pony

Keskmaa	-	Middle-earth
Kihvamägi	-	Mount Fang
Kilginõgu	-	Crickhollow
Kivide Maa	-	Stoning-land
Kivilinn	-	Stone-city
Kivivankri org	-	Stonewain Valley
Kojaülema Uks	-	Steward's Door
Kolme Kihelkonna Kivi	-	Three-Farthing Stone
Kolmissarv	-	Thrihyrne
Konnakalmu	-	Frogmorton
Koolnute Rajad	-	Paths of the Dead
Koolnute Värav	-	Gate of the Dead
Krimplimaja	-	Mathom-house
Kuhjaaluse	-	Staddle
Kuldne Koda	-	Golden Hall
Kuldne Mets	-	Golden Wood
"Kuldne Õrs"	-	the Golden Perch
Kuningvärav	Kuningate Värav	Gate of Kings
Kuningate Koda	-	Hall of the Kings
Kuningate Sambad	-	Pillars of the Kings
Kurru	-	Folde
Kuu Kants	-	Tower of the Moon
Kõbaküla	-	Hardbottle
Kõrge Hein	Kõrge Hein (Hekk)	the High Hay
Kõrge Kuru	-	High Pass
Kõrvenurga	-	Woody End
Kändla	-	Stock
Kääbikla	-	Hobbiton
Kääpaseljakud	-	Barrow-downs
Kääpaväli	-	Barrowfield
Küngas	-	the Hill
Laanejõgi	-	Forest River
Laanekoda	-	Woodhall
Laanemets	-	Chetwood
Laasiku	-	Archet
Lahingu Aed	-	Battle Gardens
Lahingu Lohk	-	Battle Pit

Laiialuha	-	Longbottom
Lambimeistrite tänav	-	Lampwrights' Street
Ligedik	-	Wetwang
Linnus	-	Citadel
Gondori Kants	-	Tower of Gondor
Kõrge Linn	-	the High City
Loojangu Aken	-	Window of the Sunset
Lubivalge jõgi	-	Limlight River
Luigeoja	-	Swanfleet River
Lumioja	-	Snowbourn
Lummakuru	-	the Haunted Pass
"Luuderohi"	-	the Ivy Bush
Luun	-	Lune
Luunimäed	-	Mountains of Lune
Luuni laht	-	Gulf of Lune
Lõkkelagendik	-	Bonfire Glade
Lõputu Trepp	-	Endless Stair
Lõuna-kihelkond	-	Southfarthing
Lõunatanum	-	South Lane
Lõunatee	-	South Road
Lättekoda	-	Wellinghall
Lääne-kihelkond	-	Westfarthing
Läänekurd	-	Westfold
Läänekurru org	-	Westfold Vale
Lääne maantee	Läänatee	West Road
Läänemark	-	West Marches
Lääne Mered	-	Western Seas
Lääneraja	-	Westmarch
Läänesaar	-	Westerness
Läänetasandik	-	Westemnet
Maakond	-	the Shire
Manarank	Dwimorberg Viirastuste Mägi	Dwimorberg
Manataarn	-	Derndingle
Metsakuningriik	-	Woodland Realm
Metsik Laas	-	Wild Wood
Muistne Maailm	-	Ancient World

Must Auk	-	Black Pit
Must Kants	-	Dark Tower
Must Kivi	-	Black Stone
Must Maa	-	Black Land
Must Uks	-	the Dark Door
Must Värav	-	Black Gate
Musta Värava Tornid	-	Towers of the Black Gate
Mustjuure org	-	Blackroot Vale
Mäetaguse	-	Overhill
Mägismüür	-	Mountain Wall
Mägraõõned	-	Brockenbores
Nimetu Kuru	-	Nameless Pass
Nimetu Maa	-	Nameless Land
Nõgimaa	Kõrvemaa	Dunland
Nõglamets	Firieni mets	Firienwood
	Harrasmets	
Nõglavain	Firienfeld	Firienfield
Nägemise Iste	-	Seat of Seeing
Orthanci Puistu	-	Treegarth of Orthanc
Orulinn, Org	-	Dale
Pajupõime jõgi	-	Withywindle River
Paremad Koobitsad	-	Better Smials
Paunaotsa	-	Bag End
Paunaveere tänav	-	Bagshot Row
Pegeljärv	-	Mirrormere
Piiravad Mäed	-	Encircling Mountains
Pikkjärv	-	Long Lake
Pikkrand	-	Langstrand
Pilvepea	-	Cloudyhead
Pruunid Maad	-	Brown Lands
Pukimägi	-	Buck Hill
Pukivald	-	Buckland
Pukivere	-	Bucklebury
Punasarv	-	Redhorn
Punasarve Värav	-	Redhorn Gate
Purskkaevu Õu	-	Court of the Fountain
Puude Linn	-	City of the Trees

Puuparra kungas	-	Treebeard's Hill
Põhja Kuningriik	-	North Kingdom
Põhja-kihelkond	-	Northfarthing
Põhjakingud	-	North Downs
Põhjalinn, Kuninga Põhjalinn	-	Norbury, King's Norbury
Põhjamaa	-	Norland
põhjapiir	-	Northern Fences
Päikese Kants	-	Tower of the Sun
Päikese maad	-	Sunlands
Päikesemaa, Anórien	-	Sunlending
Päkapikukaevand	-	Dwarrowdelf
Pühakojad	-	Hallows
Pühanõgla	Halirifiren	Halifirien
	Harrasmägi	
Raekoobas	-	Town Hole
Rauajõgi	Iseni jõgi	Isen
Raudlinn	Isengard	Isengard
Raudlõug	Isenmouthe	Isenmouthe
Ratsurimark	-	Riddermark
Risttee	-	the Crossroads
"Roheline lohe"	-	the Green Dragon
Rohelised Künkad	-	Green Hills
Rohelised Väljad	-	Greenfields
Rõõmujõgi	Võhumõõgajõgi	Gladden River
Rõõmuväljad	Võhumõõgaväljad	Gladden Fields
Rünga	-	Scary
Sarvekalju	-	Hornrock
Sarvelinn	-	Hornburg
Sarguotsa	-	Sharkey's End
Siinsed Rannad	-	Hither Shores
Silla kõrts	-	Bridge Inn
Sillavälja	-	Bridgefields
Silma Aken	-	Window of the Eye
Sirge Trepp	-	Straight Stair
Sisemeri	-	Inland Sea
Sookõnd	-	Fenmarch
Sooniku	-	Marish

Sortside Kants	-	Tower of Sorcery
Suletud Uks	-	Closed Door
Surmakink	-	Death Down
Surmalinn	-	Dead City
Surnunägude Laugas	-	Mere of Dead Faces
Surnusood	-	Dead Marshes
Surnute Vall	-	Deadmen's Dike
Suur Jõgi	-	Great River
Suur Laas	Suur Mets	Great Wood
Suur Rohelaas	-	Greenwood the Great
Suured Koobitsad	-	Great Smials
Suured Maad	-	Great Lands
Sääseвете sood	-	Midgewater Marshes
Sünklaas	-	Mirkwood
Süvikujõgi	-	Deeping-stream
Süvikuvagu	-	Deeping-coomb
Süvikuvall	-	Deeping Wall
Taevalagi	-	Over-heaven
Tallekoole	-	Budgeford
Teetamm	-	Causeway
Tervendusmajad	-	Houses of Healing
Tihkvälja	-	Tighfield
Tornialuse	-	Undertowers
Tornimäed	-	Tower Hills
Tuhamäed	-	Ashen Mountains
Tukivald	-	Tookland
Tukivere	-	Tuckborough
Tule Kambrid	-	Chambers of Fire
Tule Koda	-	Hall of Fire
Tulekivi	-	Tindrock
Tulemägi, Lõõmav mägi	-	Fiery Mountain, Mountain of Fire
Tumenire org	-	Dimrill Dale
Tumenire Trepp	-	Dimrill Stair
Tumenire Värav	-	Dimrill Gate
Tumetukk	Dimholt(i metsatukk)	Dimholt
Turmalõhang	-	Crack of Doom
Turmamägi	-	Mount Doom

Tähelinn	-	Citadel of the Stars
Tähtede Kuppel	-	Dome of Stars
Udumäed	-	Misty Mountains
Ulmaorg	-	Dwimordene
"Ulpiv Ront"	-	the Floating Log
Uus tänav	-	New Row
Vahimets	-	Watchwood
Vahkjakants	-	Mundburg
Vaikne tänav	-	Silent Street
Vaimude Org	-	Valley of the Wraiths
Valgalliku	-	Whitwell
Valged Mäed	-	White Mountains
Valged Seljandikud	-	White Downs
Valged Tornid	-	White Towers
Valge Kants	-	White Towers
Valjuvee jõgi	-	Loudwater River
Vana Ait	-	Old Grange
Vana Maailm	-	the Old World
Vana Mets	-	the Old Forest
Vana Võõrastemaja	-	Old Guesthouse
Vana Tee	-	the Old Road
Vangiurud	-	Lockholes
Vardja Kants	-	Tower of Guard
Vardja Kink	-	Hill of Guard
Varjatud Maa	-	Hidden Land
Varju Maa	-	Land of Shadow
Varjujärv	-	Shadowmere
Varjumäed	-	Mountains of Shadow
Veeorg	-	Water-valley
Veeäärse	-	Bywater
Vesi	-	the Water
Viimane Lahke Maja	-	Last Homely House
Viimane Mägi	-	Last Mountain
Viimane Sild	-	Last Bridge
Viimne Rand	-	Last Shore
Voore	-	Bree
Vooremäe	-	Bree-hill

Vooremaa	-	Bree-land
Võluri Org	-	Wizard's Vale
Väljamaad	-	Outlands
Väravajõgi	-	the Gate-stream
Õginõmmed	-	Ettenmoors
Õgiorud	-	Ettendales
Õnnistatud Kuningriik	-	Blessed Realm
Äärmine Lääs	-	Uttermost West
Üksildane Mägi	-	Lonely Mountain
Ülaoja	-	Upbourn
Ürgmaa	-	Wilderland
Asjad		
"Aastate lugu"	-	The Tale of Years
"Ajaarvamine"	-	Reckoning of Years
Andúril, Lääne Leek	-	Andúril, Flame of the West
Astel	-	Sting
Astja	-	Phial
endikogu	-	Entmoot
Hõbedane Kroon	-	Silver Crown
Igiöö	-	Night of Naught
Inimeste Kolm Koda	-	Three Houses of Men
Isilduri Hukk	-	Isildur's Bane
Julm Talv	-	Fell Winter
Kiirpost	-	Quick Post
Koobitsad	-	Smials
kramm	-	cram
krimpli	krimpel	mathom
Kuivanud Puu	-	Withered Tree
Kuldne Mets	-	Golden Wood
kuningleht, <i>athelas</i>	-	kingsfoil, <i>athelas</i>
Kääbikute Malev	Kääbikumalev	Hobbitry-in-arms
Kääpamõök	-	Barrow-blade
Laialuha Leht	-	Longbottom Leaf
leigo	leigo (kesksuvi)	Lithe
Lõunarummu	-	Southlinch
Lõuna Täht	-	Southern Star

läänekeel	-	Westron
Lääneraja Punane Raamat	-	Red Book of Westmarch
Maakogu	-	Shire-moot
Maakonna ajaarvamine	-	Shire-reckoning
"Maakonna taimeteadus"	-	Herb-lore of the Shire
"Maakonna vanad sõnad ja nimed"	-	Old Names and Words in the Shire
Maavägi	-	Shire-muster
meelespea	-	Evermind
muistne keel	-	Ancient Tongue
Mustad Aastad	-	Black Years
Must Hingus	-	Black Breath
Must Kivi	-	Black Stone
Must Käsi	-	Black Hand
Must Vari	-	Black Shadow
mõistatusmäng	-	Riddle-game
Neetud Aastad	-	Accursed Years
parand	-	flet
piiburohi	-	pipe-weed
läänlaseleht	-	westmansweed
Pimeduseaastad	-	Dark Years
Pukivalla Sarvehüüd	-	Horn-call of Buckland
Punane Nool	-	Red Arrow
raamatukogud	-	Libraries
Raudkroon	-	Iron Crown
Rännuaastad	-	Wandering Days
Salajane Tuli	-	Secret Fire
Sirp	-	Sickle
Suured Laevad	-	Great Ships
Suured Sõjad	-	Great Wars
Suur Kalliskivi	-	Great Jewel
Suur Märguanne	-	Great Signal
Suur Pimedus	-	Great Darkness
Suur Sarv	-	Great Horn
Sõrmuse Sõda	-	War of the Ring
Taani Raamat	-	The Thain's Book
Taasühendatud Kuningriik	-	Reunited Kingdom
Tarkusesalmid	-	Rhymes of Lore

tavakeel	-	Common Speech
Teaduseraamatud	-	Books of Lore
teeleib	-	waybread
tingel-tangel	-	Springle-ring
"Tõlkeid haldjakeelest"	-	Translations from the Elvish
Vaba Laad	Vabalaad	Free Fair
Valge Kroon	-	White Crown
Valge Käsi	-	White Hand
Valge Puu	-	White Tree
Hõbepuu	-	Silver Tree
"Vanad Viinamäed"	-	Old Winyards
Vana Tobi	-	Old Toby
Vari	-	the Shadow
Viimne Liit	-	Last Alliance
Üks Sõrmus	-	the One Ring

Lisa 2. Tolkieni märkused.

Alljärgnevalt on välja toodud märkused, mille on tõlkijatele andnud J.R.R. Tolkien, „Sõrmuste isanda“ autor, oma nomenklatuuris, mis on avaldatud 2005. aastal ilmunud raamatus „The Lord of the Rings: A Reader’s Companion“. Mõnede nimede puhul on märkus esitatud lühendatud kujul ja toodud välja ainult tõlkimiseks vajalik osa ning nimede loendisse on lisatud ka teatav hulk nimesid, millele eraldi märkust ei olnud, kuid mis on mõne märkusega nimega samatüvelised või analoogselt moodustatud.

Nagu ka Tolkieni nomenklatuuris ja „Sõrmuste isanda“ nimede indeksis, on siin nimed jaotatud kolme gruppi: isikud, loomad, olendid; kohanimed; asjad. Nimed on esitatud inglise keeles ja tähestikulises järjekorras ning eestikeelse vaste olemasolul on see võrdlemise lihtsustamiseks lisatud ingliskeelse nime järele sulgudesse. Kui kahes trükis on eestikeelsed vasted väga erinevad (st muudetud on sõnatüve, mitte nt algustähte või kokku- ja lahkukirjutamist), on teises trükis esinev nimi sulgudes välja toodud teisena.

Märkustes on kasutatud järgmisi lühendeid:

CS – *Common Speech*, tava- või läänekeel

E – *English*, inglise keel

LT – *Language of Translation*, sihtkeel

OE – *Old English*, vanainglise keel

Q – *Quenya*, kõrghaldjate keel

S – *Sindarin*, hallhaldjate keel

Isikud, loomad, olendid

Appledore, Rowlie (Uiboubin, Volli). Old word for 'apple-tree'. Should be translated by some dialectal or archaic word of same meaning.

Baggins (Paunaste). Intended to recall bag and meant to be associated with Bag End. The LT should contain an element meaning 'sack, bag'.

Banks, Willie (Nõlvak, Villu). Containing bank in the sense 'steep slope or hill-side'. It should be represented by something similar.

Barrow-wights (Kääpavahid). It is an invented name: an equivalent should be invented.

Beechbone (Pöögiluu). This is meant to be significant and should be translated similarly.

Big Folk, People (Suur Rahvas). Translate.

Bounders (piirivahid). Evidently intended to mean 'persons watching the bounds'.

Bracegirdle (Trakspüks). A genuine E. surname, used in the text with reference to the hobbit tendency to be fat and so strain their belts. A desirable translation would recognize this by some equivalent meaning: *Tight-belt*, or *Belt-tightener/strainer/stretcher*.

Brandybuck (Kangepukk). It is obviously meant to contain elements of Brandywine River and the family name Oldbuck.

Brockhouse (Mägramaja). *Brock* is an old word (in OE) for the badger still widely current in country-speech up to the end of the 19th century and appearing in literature, and hence in good dictionaries, including bilinguals. So there is not much excuse for the Dutch and Swedish translators' having misrendered it.

Bullroarer (Möirahärg). This name is in CS and should be translated by sense.

Butterbur, Barliman (Katkujuur, Kesvajaak). Translate. If the popular name for this plant (i.e. *butterbur*) contains an equivalent of 'butter', so much the better. Otherwise use another plant-name containing 'butter'. The first name (Barliman) is simply an altered spelling of *barley* and *man* (suitable to an innkeeper and ale-brewer), and should be translated.

Captains of the West (Lääne Pealikud). Translate.

Chubb (Mauk). A genuine hosen because of its immediate associate in E with the adjective chubby.

Corsairs (mereröövlid). Translate. They are imagined as similar to the Mediterranean corsairs: sea-robbers with fortified bases.

Cotton (Kodand). This is a place-name in origin from cot 'a cottage or humble dwelling' + ton, the usual E. element in place-names, a shortening of town. It should be translated in these terms.

Dunlendings (nõgilased, kõrvelased). Leave unchanged except in the plural ending.

Easterlings (idalased). Translate as 'Easterners, men from the East'

Elder Kindred (Vanem Hõim). Translate. In a LT which possesses two forms of the comparative of *old*, use the more archaic form.

Elf-friend (Haldjasõber). Translate.

Ents (endid). Retain this, alone or in compounds, such as Entwives.

Evenstar (Ehatäht). It should be translated.

Fairbairns, Wardens of the Westmarch (Kenalatsed, Lääneraja Vardjad). Translate. It is an English surname, a northern variant of the name Fairchild.

Fallohides (võigunahad, helenahad). It should if possible be translated, since it is meant to represent a name with a meaning in CS, though one devised in the past and so containing archaic elements.

Fang (Kihv). A dog's name. Translate.

Fatty Lumpkin (Tõntsu Trullam). Translate. he kin is of course a diminutive suffix.

Fellowship of the Ring (Sõrmuse Vennaskond). Translate in the text. Also if possible in the title.

Ferny, Bill (Sõnajalg, Villu). Translate.

Firefoot (Tulijalg). Translate.

Flourdumpling (Jahukäkk). Translate.

Free Lords of the Free (Vabade Vabad Isandad, Vabade rahvaste Isandad). Translate.

Gamgee (Mängla). In a translation it would be best to treat this name as 'meaningless' and retain it with any spelling changes that may seem necessary to fit it to the style of the LT.

Goatleaf, Harry (Kitsekeel, Endrek). An old name of honeysuckle/woodbine. Translate.

Goldberry (Kuldmari). Translate by sense.

Great Enemy (Peavaenlane). Translate.

Grey Company (Hall Vennaskond). Translate.

Grey Pilgrim, Wanderer (Hall Rändur). Should be translated by sense.

Greyhame (Hallrang, Hallhame). Since both *Grēghama* and *Greyhame* would probably be unintelligible in a LT, it would be right, I think, to translate this epithet.

Grip (Naps). Dog-name. Translate.

Halfings (väikemehed). CS name for hobbits. It is not actually an E. Word, but might be (i.e. It is suitably formed with an appropriate suffix). The sense is 'a half-sized man/person'. Translate with similar invention containing the LT word for 'half'.

Harfoots (karvasjalad). Meant to be intelligible and recognized as an altered form of an old name = 'hairfoot'.

Hayward, Hob (Heinavaht, Hain). Translate. A local official with the duty of inspecting fences and keeping cattle from straying.

Heathertoos, Matt (Murss, Mati). No parallel in English, though *Heather-* appears in some surnames. Translate.

Hobbit, Hobbits (kääbik, kääbikud). Do not translate, since the name is supposed to no longer have had a recognized meaning in the Shire, and is supposed not to have been derived from CS (= English or the LT).

Holman (Urmes). Here supposed to be 'hole-man'. Translate by this sense.

Hornblower, Tobold; Old Toby (Sarvepuhuja, Tobold; Vana Tobi). Translate by sense.

Leaflock (Lehekihar). Meant as 'lock of hair' + 'leaf'; translate by sense.

Maggot, Farmer (Vagel, talunik). Intended to be a meaningless name, hobbit-like in sound (it is an accident that maggot is an E. word). The name is probably best left alone, though some assimilation to the style of the LT would be in place.

Marigold (Kullapall). Translate this flower-name. The name is used because it is suitable as a name in E, and because, containing gold and referring to a golden flower, it suggests that there was a 'Fallohide' strain in Sam's family. Unfortunately the name of the flower in the LT may be unsuitable as a name in form or meaning. In such case it would be better to substitute the name of some other yellow flower.

Mugwort (Ristmadar). A plant-name. Translate by LT name of plant if suitable, or by some other herb-name of more or less similar shape.

Necromancer (Surnumanaja). Translate.

neekerbreekers (kriiokrääksud). Invented insect-name. Represent by some LT invention of similar sound (supposed to be like that of a cricket).

Noakes, Old (Nõukas, vana). Adapt to LT or substitute some suitable name in LT of similar style.

Oldbuck (Vanapukk). The *-buck* is derived from a personal name *Buck*, in archaic form *Bucca*. vt *Brandybuck*

Oliphant (olivants). Retain this. It is an archaic form of *elephant* used as a 'rusticism'. This detail might be retained simply by substituting O for the initial E of the ordinary name of the elephant in the LT.

Orcs (orkid). It should be retained. It should be spelt *ork* (so the Dutch translation) in a Germanic LT, but I had used the spelling *orc* in so many places that I have hesitated to change it in the E. text.

Pickthorn, Tom (Torgits, Tõnn). Bree name, meant to be meaningful. Translate.

Pimple (Vinnipunn). Opprobrious nickname. Translate.

Proudfoot (Kõrkjalg). Hobbit surname. Translate.

Puddifoot (Pudijalg). Surname in the muddy Marish. Meant to suggest *puddle* + *foot*. Translate.

Quickbeam (Käbepuu). A name given to Quickbeam because he was (for an Ent) 'hasty'. It would be best to translate the name in the LT by a compound (made for the purpose) having this sense.

Ringwraiths (Sõrmusevaimud). A compound must be made of suitable in the LT that has the sense of *ring-wraith* as nearly as possible.

Rumble, Widow (Kõmina lesk). Name of an old hobbit-woman. It had no meaning in the Shire. A form of similar pattern to suit the LT will suffice.

Sackville-Baggins (Kotiküla-Paunaste). Any compound in the LT containing elements meaning (more or less) equivalent to sack/bag will do.

Shadowfax (Varivalge). It is not CS, so it may be retained, though better so in a simplified form of the Rohan name: *Scadufax*. But since in the text this name has been assimilated to modern E, it would be satisfactory to do the same in a Germanic LT, using related elements.

Sharkey (Sargu). This is supposed to be a nickname modified to fit CS, based on Orcish *sharkû* 'old man'. The word should therefore be kept with modification or spelling to fit LT.

Shirriffs (maavardjad). It is not necessary to translate this word or do more than accommodate its spelling to the style of the LT. It should, however, resemble in its first part whatever word is used to represent Shire.

Skinbark (Nahktoht). The name should be suitably translate by sense into the LT.

Smallburrow, Robin (Käoküla, Kaarel). A meaningful hobbit-name. Translate by sense.

Snowmane (Lumilakk). It should be represented by its proper Rohan form *Snawmana* or translated (specially in a Germanic LT).

Stoors (jässud). It is supposed to be a special hobbit-word not current in CS and therefore need not be translated, and may be represented by a more or less 'phonetic' spelling according to the LT use of letters. But an archaic or dialectal word of this sense in the LT would also be acceptable.

Swertings (tõmmukad). It may be left unchanged as a special local word, but it could be represented by some similar derivative of the word for 'black/dark' (*swarthy*).

the Dead (Koolnud). Translate.

the Dead Men (Koolnud Mehed). Translate.

the Enemy (Vaenlane). Translate.

the Fair Folk (Kaunis Rahvas). The beautiful people. Title of the Elves. Translate.

The Firstborn (Esmasündinud). Title of the Elves. Translate.

the Guardians (Valvurid). Translate.

the Healer (Tervendaja). Translate.

the Windlord (Tuulteisand). Translate.

Thistlewool (Ohakavill). Translate by sense.

Took (Tukk). Hobbit-name of unknown origin representing actual Hobbit *Tūk*. It should thus be kept and spelt phonetically according to the LT. The personal names should be kept in form and spelling of text (e.g. *Peregrin, Paladin, Adelard* etc).

Treebeard (Puupard). Translation of *Fangorn*. Translate by sense.

Twofoot, Daddy (Kakskoib, papi). Translate by sense.

Underhill (Mäeall). Translate by sense.

Wandlimb (Võluvää). Translate by sense. An Entwife's name.

Whitfoot, Will (Valgjalg, Villu). Translate by 'white' and 'foot'.

Wingfoot (Välejalg). Nickname. Translate by sense 'winged-foot'.

Wormtongue (Ussikeel). Translate by sense.

Kohad

Archet (Laasiku). Actually an English place-name of Celtic origin. Used in the nomenclature of Bree to represent names older than those in CS or the Hobbit language. So also Bree, an English place-name from a Celtic word for 'hill'. Therefore retain *Archet* and *Bree* unaltered, since these names no longer have a recognized meaning in English.

Bag End (Paunaotsa). A popular term for 'pudding-bag', a house or place at end of a *cul-de-sac*. Translate by sense. See Baggins. The same element in the LT should appear in Baggins and Bag End.

Bagshot Row (Paunaveere tänav). Row of small 'holes' in the lane below Bag End. Translate by approximate sense, including the same LT element = 'bag'.

Barrow-downs (Kääpaseljakud). Translate by sense: low treeless hills on which there are many 'barrows', sc tumuli and other prehistoric grave-mounds.

Barrowfield (Kääpaväli). Translate by sense: 'a field containing a grave-mound'.

Battle Gardens (Lahingu Aed). Translate by sense.

Battle Pit (Lahingu Lohk). Translate by sense.

Black Land (Must Maa). CS traslation of Mordor. Translate in LT.

Black Stone (Must Kivi). Translate by sense.

Blackroot Vale (Mustjuure org). CS translation of Morthond. Translate by sense.

Blessed Realm (Õnnistatud Kuningriik). Translate by sense. CS name for the Far Western Land in which the Valar (guardian powers) and the High Elves dwelt, called in Q. Aman, the region where the Valar dwelt Valimar, Valinor, that of the elves Eldamar.

Brandy Hall (Kange Koda). Should be translated, but contain the same element as that used in the river name (Brandywine).

Brandywine Bridge (Kangevirde Sild). *vt Brandywine River*

Brandywine River (Kangevirde jōgi). This is represented as a hobbit alteration of the Elvish (S) *Baránduin*. Since this is meant to have been intelligible at that time it should be translated by sense; but a difficulty arises, since the translation should if possible also be a possible corruption of *Baranduin*.

Bree (Voore). Retain, since it was an old name, of obsolete meaning in an older language. See Archet. For Bree-hill, Bree-land retain the first element and translate the second.

Bree-hill (Vooremäe). *vt Bree*

Bree-land (Vooremaa). *vt Bree*

Brockenbores (Mägraõõned). Intended to have the recognized sense: 'badgers' borings tunnellings'. Translate in this sense. See the note to the personal name Brockhouse.

Buck Hill (Pukimägi). The element *buck* should be translated. See note under the personal names Brandybuck, Oldbuck.

Bucklebury (Pukivere). Name of the chief village in the Buckland. Translate with a name containing the *buck* element + some element of E. *-bury*.

Budgeford (Tallekoole). *Budge-* was an obscured element, having at the time no clear meaning. Since it was the main residence of the Bolger family (a hobbit-name not to be translated), it may be regarded as a corruption of the element *bolge*, *bulge*. Whatever their real origin, they are used in the story to suggest that they were in origin nicknames referring to fatness, tubbiness.

Bywater (Veeäärse). Village name: as being beside the white pool occurring in the course of the Water, the main river of the Shire, a tributary of the Brandywine. Translate by sense.

Chetwood (Laanemets). Chetwood is a compound of Celtic and E., both elements mean 'wood'. Therefore in Chetwood retain *Chet* and translate *wood*.

Cloudyhead (Pilvepea). Translation of Dwarvish *Bundu-shathûr*. Translate by sense.

Crack of Doom (Turmalõhang). In this story *crack* is here used in the sense 'fissure', and refers to the volcanic fissure in the crater of Orodruin in Mordor.

Crickhollow (Kilginõgu). The *-hollow* can be translated by sense ('a small depression in the ground'), the crick retained.

Deeping-stream (Süvikujõgi). *Deeping* is not a verbal ending, but one indication relationship: the coomb or deep valley belonging to the Deep (Helm's Deep) to which it led up.

Derndingle(Manataarn). Meant to be in CS. *Dingle* is still known, meaning 'a deep (tree-shadowed) dell', but *dern* 'hidden, secret' is long obsolete. Translate by sense, preferably by obsolete, poetic or dialectal elements.

Dimholt (Tumetukk). Wood of dark trees at the entrance to the Dark Door. The name is given in the language of Rohan and so should be retained unchanged, though *dim* is still current in E. (but here used in an older sense 'obscure, secret'), and *holt* is in occasional poetic use.

Dimrill Dale (Tumenire org). Compare to Azalnubizar, Nan Duhirion. The valley of the dim (overshadowed) rills that ran down the mountain-side. Translate by sense. Similarly Dimrill Gate/Stair.

Dimrill Gate (Tumenire Värav). *vt Dimrill Dale*

Dimrill Stair (Tumenire Trepp). *vt Dimrill Dale*

Dunharrow (Haraliin). A modernization of 'actual' Rohan *Dūnhærg* 'the heathen fane on the hillside'. [---] The element *hærg* may be modernized because it remains an element in place-names, notably *Harrow (on the Hill)*. The word has no connexion with the [agricultural] implement *harrow*.

Dunland (Nōgimaa, Kōrvemaa). Contains the E. adjective *dun* 'dark, dusky, dull-hued'.

Dwarrowdelf (Päkapikukaevand). Said to be a translation of the actual CS name of Moria, given an archaic E. form. The archaism is not of much importance; the name should be translated by the same element as that used to translate *dwarf* + a word meaning 'mine, digging, excavation'.

Dwimorberg (Manarank). The name means "haunted mountain". The first element is also seen in the Rohirric names *Dwimordene* (Lothlórien) and *Dwimmerlaik* (Witch-king). The second element means "mountain".

Eastemnet (Idatasandik). Rohan; retain (though it contains *east*, it is not a CS name, but R. for 'east-plain'). Similarly *Eastfold*.

Eastfarthing (Ida-kihelkond). [---] same word as E. *farthing*, quarter of a penny; but used in its original sense, 'a fourth part, a quarter'.

Elven river (Haldjajōgi). The archaic adjectival or composition form *elven* used in The L.R. should on no account be equated with the debased E. word *elfin*, which has entirely wrong associations. Use either the LT word for elf, or a first element in a compound, or divide into Elvish (+ *smiths*, etc), using an equivalent in the LT for the correct adjective *Elvish*.

Entwade, Entwood, Entwash (Endisulp, Endilaas, Endiuhme). These are 'modernized' names in Rohan language, *Entwæd*, *Entwudu*, *Entwæsc*. The second elements are given modern E. forms, because the Rohirric forms were recognizably akin to the words in the CS: speakers of the CS used these forms, assimilated to their own language.

Ettendales (Õgiorud). Meant to be a CS name, though it contains an obsolete element *eten* 'troll, ogre'. This should be retained, except in a LT which preserves a form of the same word.

Ettensmoors (Õginõmmed). *moor* here has the northern sense of 'high barren land'

Fenmarch (Sookõnd). Rohan name: the fenny (marshy) borderland about the Mering Stream, forming the boundary of Rohan and Anórien. This should have been called *Fenmark*, but since it appears in the books, I have retained it; the meaning of *-mark*, or the French form *marche* is the same: 'boundary, border (land)'. As a Rohan name use in translation *Fenmark*.

Firienwood (Nõglamets, Firieni mets). *Firien* represents an old word for 'mountain'. As belonging to the language of Rohan, *firien* should be retained. Firienfield - the flat upland of Dunbarrow; Firienwood - the wood about and on the slopes of the Halifirien. In a translation it would be best to leave both unaltered, as being alien (not CS) names.

Folde (Kurru). *Folde*: Rohan name, to remain unaltered. The same word occurs in *Eastfold*, which should also remain unchanged (cf *Eastemnet*).

Folde (Kurru). Rohan name, to remain unaltered. The same word occurs in *Eastfold*, which should also remain unchanged (cf *Eastemnet*).

Ford of Carrock (Karurahnu koole). OE *carr* 'rock, stone' + English *rock*.

Frogmorton (Konnakalmu). This is not an actual E. place-name, but has the same element as in Frogmore: frog + moor + town. Since this is an intelligible name, it may be translated.

Gladden Fields (Rõõmuväljad). vt *Gladden River*

Gladden River (Rõõmujõgi, Võhumõõgajõgi). *Gladden* is here the name for the 'flag' or *iris* (OE *glædene*), now usually spelt *gladdon*, and has no connexion with E. *glad*; *gladden* verb. Translate by sense, but avoid if possible the 'learned' name *iris*.

Glittering Caves of Aglarond (Aglarondi Sädelevad Koopad). Glittering Caves is a translation of Aglarond.

Golden Perch ("Kuldne Õrs"). An inn name; probably one favoured by anglers. In any case *Perch* is the fish-name (and not a land-measure or bird-perch).

Great Smials (Suured Koobitsad). *vt Smials*

Gulf of Lune (Luuni laht). *vt Luun*

Halifirien (Pühanõgla). *vt Firienwood*

Hallows (Pühakojad). A CS translation of the Gondor name for the Sacred Places of the tombs. Translate into the LT (if possible with a word of archaic or poetic tone).

Hardbottle (Kõbaküla). *-bottle* is an E. place-name element, meaning '(large) dwelling'; it is not connected with *bottle* 'glass container'. Translate by suitable elements in the LT: meaning 'hard dwelling'; 'hard' because excavated or built of stone.

Harrowdale (Haraorg). *vt Dunharrow*

Hay Gate (Heinavärav). *vt Haysend*

Haysend (Heinaotsa). The end of the hay or boundary hedge (not *hay* 'dried grass'). Translate as 'hedge's end', cf High Hay.

Helm's Deep (Helmi Süvik). Helm is the name of a man and should be retained.

High Hay (Kõrge Hein). *vt Haysend*

Hill of Guard (Vardja Kink). Translate, since this is CS name of Amon Tirith, the hill on which Minas Tirith was built.

Hoarwell River (Härmalätte jõgi). CS translation of Mitheithel 'pale grey' + 'spring, source'; *well*, as usually in place-names, has this sense (not that of a deep water-pit). Translate.

Hobbiton (Kääbikla). The village name should be translated by hobbit + an element = 'village'. *vt Hobbit*

Hollin (Astelma). The CS name (short for Hollin-land) of the country called in Elvish Eregion 'holly-region'. *Hollin* is an old form, still used locally, of *holly*; the region abounded in holly-trees. Translate.

Hornburg (Sarvelinn). *vt Hornrock*

Hornrock (Sarvekalju). So called because of Helm's great horn, supposed still at times to be heard blowing. Translate.

Isengard (Raudlinn). Can be left unchanged, though translation would be suitable, and I think desirable when the LT is a Germanic language, possessing related elements. *Isen* is an old variant form in E. of *iron*, *gard* a Germanic word meaning 'an enclosure', especially one round a dwelling or group of buildings.

Lake Evendim (Ehakuma järv). CS version of Nen Uial 'water of twilight'. Translate by sense: 'evening - dusk/twilight/gloaming'.

Langstrand (Pikkrand). *Anfalas*. This is a CS name, so translate by sense 'long strand'.

Limlight River (Lubivalge jõgi). The spelling -light indicates that this is a CS name, but leave the obscured element *lim-* unchanged, and translate -light: the adjective light 'bright, clear'.

Longbottom (Laialuha). The second element retains its original sense of 'valley' (especially the head or inner end of a valley). Translate by sense.

Lune (Luun). Hobbit-version of the Elvish *Lhûn*. It is thus an alien name and should be retained in the LT, assimilated if required to its spelling of such a sound as *lûn*.

Marish (Sooniku). An old form of E. *marsh*. Translate (using if possible a word or form that is understood but local or out of date).

Mering Stream (Järvoja). On the final map: 'boundary stream'. Retain Mering (OE *māere*, *mēre* 'boundary') as a Rohan word not in CS.

Middle-earth (Keskmaa). Not a special land, or world, or 'planet', as too often supposed. [--] The sense is 'the inhabited lands of (Elves and) Men', envisaged as lying between the Western Sea and that of the Far East.

Midgewater Marshes (Sääseвете sood). Translate by sense.

Mirkwood (Sünklaas). A name borrowed from ancient Germanic geography and legend. Translate by sense, if possible using elements of poetic or antique tone.

Mirormere (Peejeljärv). CS translation of Dwarvish *Kheledzâram* ('glass-lake'). Translate by sense.

Mount Doom (Turmamägi). *Orodruin, Amon Amarth*. It is meant to recall the noun *doom* with its sense of disaster.

Mountains of Lune (Luunimäed). *vt Luun*

Norbury, King's Norbury (Põhjalinn, Kuninga Põhjalinn). CS translation of *Fornost*. OE *north-burg*. Translate by sense, and by related elements in the LT when available.

Over-heaven (Taevalagi). Translate by sense.

Rivendell (Kaljulõhe). CS translation of *Imladris* 'deep dale of the cleft'. Translate by sense, or retain as seems best.

Rushey (Kaisliku). 'Rush-isle' (sc. in origin a 'hard' among the fens of the Marish). The element *-ey*, in the sense 'small island' is very frequent in E. place-names.

Scary (Rünga). A meaningless name in the Shire, but since it was in a region of caves and rock-holes, it may be supposed to contain E. dialectal *scar* 'rocky cliff'. Leave unchanged except as required by the LT spelling.

Silverlode (Höbesoon). Celebrant. Translate by sense: *silver + lode* 'course, water-channel'.

Silvetine (Höbepiik). Celebdil. Translate by sense: *silver + tine* 'spike, sharp horn'.

Snowbourn (Lumioja). Modernized form of the actual Rohan (i.e. OE) *snāwburna*. Either use *Snawburna*, or in a LT possessing related elements modernize the name to suit it.

Staddle (Kuhjaaluse). *Staddle* is now dialectal, but occurs in place-names: 'foundation', of buildings, sheds, ricks, etc; from OE *stathol*.

Starkhorn (Kalksarv, Karmsarv). This may be retained, as a name not in CS, it meant a *horn* (peak) 'standing up stiff like a pike'. [---] To an E. reader *stark* now has implications of nakedness and grimness, which would perhaps be better represented in German by *starr*.

Stonewain Valley (Kivivankri org). *Imrath Gondraith*. Long narrow defile which the wains (sleds or drays) passed to and fro from the stone-quarries.

Stoning-land (Kivide Maa). Represents Rohan *Stāning-(land)*, a translation of Gondor. Since this has been 'modernized' (accommodated to the forms of E.), use the etymological equivalent of 'stone' in the LT, as *sten, stein* for the first element.

Sunlands (Päikese maad). Translate by sense. It is evidently meant as a popular name, in CS or other languages, current in Gondor and the NW for the little known countries of the Far South.

Sunlending (Päikesemaa). *Anórien* in the language of Rohan, the name of the land immediately attached to *Minas Anor*. It is thus heraldic rather than climatic, and related to the heraldic names of Elendil's sons. It only occurs in the verses, purporting to translate the minstrelsy of Rohan, and should be retained.

The Shire (Maakond). An organized region with a 'county-town'. Since this word is current in modern E. and therefore is in the tale CS, translate by sense.

Three-Farthing Stone (Kolme Kihelkonna Kivi). Translate, using whatever word is adopted to represent *Farthing*.

Thrihyrne (Kolmissarv). A mountain with three peaks, a northward arm of the White Mts. at the head of the glen of Helm's Deep" OE *pri* 'three' + *hyrne* 'horn, corner, angle'

Tighfield (Tihkvälja). This is intended to contain an old word for 'rope'. It was the site of a 'rope-walk' or rope-maker's yard. It would be best translated by some other word for 'rope' than that used in rope-walk.

Tindrock (Tulekivi). CS name of Tol Brandir, the steep inaccessible island of towering rock at the head of the falls of Rauros. It contains the old word *tind* 'a spike', which if it had survived would have rhymed with *find* etc.

Tookland (Tukivald). *vt Took*

Tower. All the place-names under *Tower(s)* are contemporary CS translations, or author's translations of the Grey-elven names, and should be translated, in those parts that are E.

Treearth of Orthanc (Orthanci Puistu). On *garth* see Isengard. Translate by sense: garth is an enclosed space or garden, usually round a central building (here Orthanc).

Tuckborough (Tukivere). *vt Took*

Underharrow (Althara). *vt Dunharrow*

Upbourn (Ülaoja). Since the name is given in modernized E. form, it may be translated if that presents no difficulty, or retained in its proper Rohan form *Upburnan*.

Watchwood (Vahimets). Translate.

Waymeet (Harutee). A village at the meeting of three ways. Translate by sense, as convenient.

Weathertop (Ilmarüngas). Translate. It is the CS name of the hill called in Grey-elven *Amon Sûl* 'hill of the wind'.

Wellinghall (Lättekoda). Translate. The intended sense is 'hall (under or behind) the outflow of the spring.

Westemnet (Läänetasandik). Retain as a non-CS name, but West- may be spelt (e.g. with V) in a language that does not use *W*, since the word for West was the same or similar in CS and the language of Rohan.

Westernesse (Läänesaar). It is meant to be *western* + *ess*, an ending used in partly francized names of 'romantic' lands, as *Lyonesse*, or *Logres*. Translate by some similar invention containing *West-* or its equivalent in the LT

Westfold (Läänekurd). *vt Folde*

Westmarch (Lääneraja). Translate: *march* 'borderland'.

Wetwang (Ligedik). *Nindalf*. It is an archaic form, *wang* being an old word for 'field, flat area'. *Wet-* should be translated in the LT, and *wang* by sense.

Whitfurrows (Helekurru). Translate by sense, *whit-* being the usual shortening of *white* in personal (*Whitlock*) and local names (*Whitley*). Similarly *Whitwell* in the Shire.

Wilderland (Ürgmaa). An invention based on *wilderness* (originally meaning 'country of wild creatures, not inhabited by Men), but with a side-reference to the verb *wilder* 'wander astray' and *bewilder*. Supposed to be the CS name of Rhovanion.

Withywindle River (Pajupõime jõgi). A winding river bordered by willows (*withies*). *Withy-* is not uncommon in E. place-names, but *-windle* does not actually occur (*withywindle* was modelled on *withywind*, a name of the convolvulus or bindweed). An invention of suitable elements in the LT would be desirable.

Asjad

Entmoot (endikogu). A *moot* is a public meeting (cf. Shire-moot).

Evermind (meelespea). Flower-name, translation of Rohirric *simbelmyne*. The element *-mind* has the sense 'memory'. The name thus resembles 'forget-me-not', but a quite different kind of flower is intended: an imagined variety of anemone, growing in turf like the pasque-flower, but smaller and white like the wood anemone.

Hobbitry-in-arms (Käábikute Malev). *vt Hobbit*

Kingsfoil (kuningleht). Translate *-foil* (from Old French *foil*) = 'leaf', as in *cinquefoil* etc. Only the leaf of this plant was valued.

Lithe (leigo). All the month-names in the Shire Calendar are (worn-down) forms of the OE names. Since all Hobbit month-names are supposed not to be CS, but conservative survivals from their former language before migration, it would be best to keep *Lithe* unaltered - as would be necessary with the other calendar names in any translation of the Appendices.

Longbottom Leaf (Laiialuha Leht). *vt Longbottom*

Mathom (krimpli, krimpel). Mathom is meant to recall ancient English *máthm*, and so to represent the relationship of the actual Hobbit *kast* to Rohirric *kastu*.

Night of Naught (Igiöö). *Night of Naught* is the same as *Evernight* 'a dark region south of Valinor'.

Old Toby (Vana Tobi). Use whatever equivalent of 'Toby' is used for the personal name on the same page.

Old Winyards ("Vanad Viinamäed"). A wine - but, of course, in fact a place-name, meaning 'the Old Vineyards'. *Winyard* is actually preserved as a place-name in England, descending from OE before the assimilation to French and Latin *vin-*. This cannot, I think, be imitated and one must remain content with the LT word for 'vineyard', as *weingarten*, *vingaard*, *wijngaard* etc.

Pipe-weed (piiburohi). Pipe-weed is a more 'hobbitish' word, incorporating *weed* in the sense 'tobacco' which dates at least to the early 17th century.

Sirp (Sickle). The Plough or the Great Bear, i.e. Ursa Major, called in Britain *the Plough* or *the Wain*, and in America *the Big Dipper*.

Smials (Koobitsad). An invention based on the Old English word *smygel*. *Smial* is a translation of the Hobbitish word *trân* (Rohirric *trahan* "burrow"). The names of Smaug and Sméagol are related to this.

Springle-ring (tingel-tangel). An invention. Render by a similar one suitable to the LT, implying a vigorous ring-dance in which dancers often leaped up.

Westmansweed (läänlaseleht). *Westmansweed* is a CS rendering of "herb of Men of the West".

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Jaana Savolainen

(autori nimi)

(sünnikuupäev: 08.09.1989)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) enda loodud teose
NIMEDE TÕLKIMINE J.R.R. TOLKIENI TRILOOGIAS „SÕRMUSTE ISAND“,
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Ene-Reet Soovik,
(juhendaja nimi)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, Jaana Savolainen „18.“ mai 2015